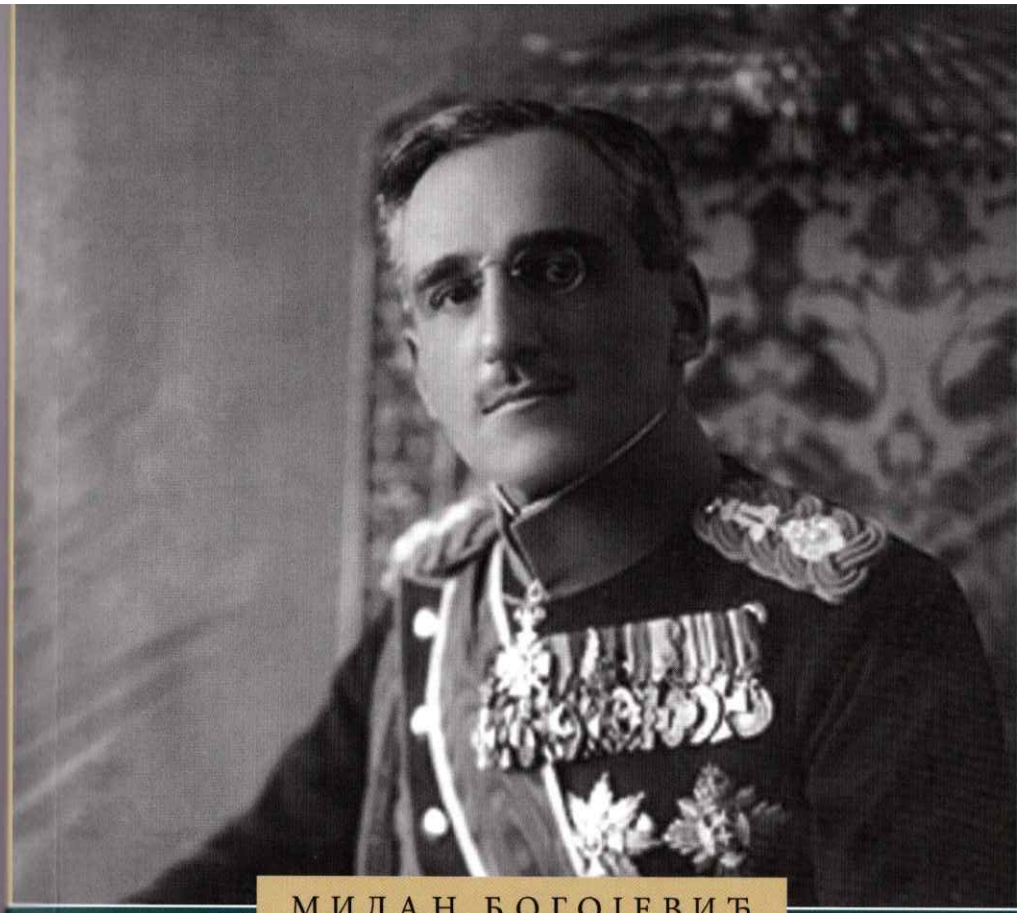

МИЛАН БОГОЈЕВИЋ

ЖРТВА

Краљ Александар I Карађорђевић

ЗАВЕРЕ

ЧУВАРИ

Видео сам узбуђену публику на десној страни улице. Краљев аутомобил стоји, краља у ауту не видим. Десно поред аутомобила гужва од полицајаца и света, један пуначак, крупан човек, покушава да устане са земље. С леве стране аутомобила видим да силази Барту. У аутомобилу се окрете мени леђима генерал Жорж и ја видех на његовој десној плећки рану из које цури крв низ леђа. Десно нисам могао да приђем аутомобилу од гужве и зато пођем на леву страну. На вратима сретнем генерала Жоржа и бацих поглед поред њега и видим краља скрханог на задњем седишту, са отвореним устима и укоченим погледом. Прогурам се поред генерала Жоржа и утрчах у ауто. Министар Јевтић је поред краља и покушава да му откопча мундир...

КРАЉ АЛЕКСАНДАР I КАРАЂОРЂЕВИЋ
ЖРТВА ЗАВЕРЕ

© МИЛАН БОГОЈЕВИЋ
© ЧУВАРИ, БЕОГРАД, 2021.

МИЛАН БОГОЈЕВИЋ

Краљ Александар I Карађорђевић

ЖРТВА ЗАВЕРЕ

ЧУВАРИ

Београд, 2021.

Ћеркама Мии, Уни и сину Андреју

Мисли ли ко да нисам свестан опасности којима се излажем?

Ја знам да могу да погинем. То може да буде несрећа за мене и за моју породицу, али то није важно. Ја нисам на челу државе да седим скрштених руку и водим рачуна о свом животу.

Краљ мора да извршава задатке.

Њ. в. краљ Александар I Карађорђевић

ПРЕДГОВОР

Мој деда Његово величанство краљ Александар I од Југославије био је заиста изузетан човек и веома способан краљ. Рођен је на Цетињу у Црној Гори 16. децембра 1888. као син краља Петра I од Србије и принцезе Зорке. У време рођења краља Александра династија Карађорђевића била је у некој врсти изгнанства. Мој прадеда је 1858. приморан да се одрекне престола, који је предат супарничкој краљевској породици Обреновића! Млади Александар је био млађи син Петра I, а његов старији брат био је принц Ђорђе.

Пошто су своје рано детињство провели у Кнежевини Црној Гори, и Ђорђе и Александар су се школовали прво у Женеви, а затим на чувеној војној академији у Санкт Петербургу. Крвавим превратом у Београду 1903. њихов отац Петар I поново долази на престо Србије у зрелом животном добу, било му је 58 година, и постаје велики краљ Петар I од Србије. Живот мога деде се драматично променио када се 1909. његов старији брат, престолонаследник Ђорђе, јавно одрекао права на престо у корист свог млађег брата Александра.

Након првих неколико релативно мирних година владавине мога прадеде, када је Србија напредовала, дошли су балкански ратови 1912. и 1913. године. Престолонаследник Александар се у Првом балканском рату 1912. борио као командант Прве армије у биткама код Куманова и Битоља, а касније се 1913. у Другом балканском рату храбро борио у бици код

Брегалнице. Није била тајна да припадници краљевске породице Карађорђевић нису били архетипски краљевски војни команданти који су често приказивани како своје трупе шаљу у жестоку борбу, а сами остају на безбедној даљини у позадини. Уместо тога, још од оснивача династије Карађорђевића 1804. сваки члан краљевске породице који је учествовао у бици морао је да је води из првих редова, и то је била преовасходна одлика због које су и до данашњих дана слављени краљ Петар I и краљ Александар I.

Нажалост, успеси у балканским ратовима били су кратког даха јер су након њих уследила застрашујућа крвопролића у Првом светском рату. Иако је српска војска на крају била приморана да се повлачи, она је то учинила тек после серије великих успеха као на Церу и Колубари. Србија је 1915. са остарелим краљем Петром I и престолонаследником Александром претрпела многе губитке пошто су је са свих страна напали савезници Немачка, Аустроугарска и Бугарска. Српска војска се повукла кроз клисуре Црне Горе и северне Албаније на грчко острво Крф, где се реорганизовала. Након регруписања и реорганизовања војска је извојевала одлучујућу победу на Македонском фронту, на Кајмакчалану. Српска војска је изнела највећи део коначног савезничког пробијања Македонског фронта у јесен 1918.

А јуна 1916. мој прадеда краљ Петар I пренео је већину својих краљевских овлашћења на свог сина Александра, који је постао званични регент Србије 1. децембра 1918. Краљевина Србија званично постаје Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца. Овим чином се Јужни Словени уједињују у једну државу и остварује се сан који су многи делили са мојим прадедом и дедом! Краљ Петар I умро је 16. августа 1921. и мој деда је постао краљ Александар I Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца. Године 1922. оженио се мојом баком, Њ. к. в. принцезом Маријом од Румуније. Имали су три сина: престолонаследника Петра, краљевића Томислава и мог оца, краљевића Андреја.

Сан из кога је настала Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца патиће од сталне кризе коју су изазвали озбиљни сукоби између различитих политичких партија и етничких група. Ове тензије су порасле до толиких размера да је 1929. након убиства у Народној скупштини и хаотичне ситуације у земљи краљ Александар I приморан да укине Устав, распусти парламент и уведе диктатуру (Шестојануарска диктатура). Такође је променио име државе у Краљевина Југославија и изменио унутрашњу поделу са 33 области на девет нових бановина, названих по географским обележјима као што су речне долине. Политичка ситуација у Краљевини Југославији никада није имала прилику да се битније смири, а основни разлог за то су огромни притисци које је Краљевина Југославија трпела од различитих злонамерних сила изван земље. Неке од њих сарађивале су са све снажнијим фашистичким елементом унутар Краљевине који је радио против краља. Зато је мој деда интензивно радио на пољу спољне политике како би створио савезнике против сила које су за циљ имале ревизију Версајског мировног уговора. Његов први успех била је Мала антанта, склопљена 1921. између Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, Румуније и Чешке Републике. Савез са Француском је склопљен 1927. а следећи савез закључен 1934. укључивао је Југославију, Румунију, Турску и Грчку.

Те 1934. године краљ Александар I био је у државној посети Француској како би ојачао одбрамбени савез против нацистичке Немачке. Али, брутално је убијен у Марсељу 9. октобра заједно са француским министром спољних послова Лујом Бартуом.

Краљева смрт је дубоко потресла целу Југославију и стотине хиљада људи му је одало последњу почаст. Погребна поворка је ишла до краљевске гробнице на Опленцу. Краљ Александар I сахрањен је у маузолеју цркве Светог Ђорђа, коју је изградио краљ Петар I. У част његових великих постигнућа Народна скупштина и Сенат Краљевине Југославије прогласили су га краљем Александром I Ујединитељем.

Први пут сам на тло Југославије крочио 8. октобра 1991. Међутим, то није била она Југославија коју је створио мој покојни деда већ држава која је њему и нашој породици украдена далеке 1945. када је Тито, нажалост уз Черчилов благослов, укинуо југословенску монархију! Иако се ово десило у новембру 1945. године, председништво президијума Народне скупштине Федеративне Народне Републике Југославије је 1947. свим члановима краљевске породице Карађорђевић, који су у то време били живи, одузело југословенско држављанство. Како је краљ Петар II био последњи представник династије који је напустио Југославију марта 1941, од тада ниједан члан некадашње владајуће гране краљевске породице Карађорђевић није крочио на тло Југославије, а посебно Србије!

Пут који је водио до укидања монархије у Југославији био је дуг и, као што је обично то случај, врло болан за све оне који су трпели његове последице. Један од најважнијих догађаја који су обликовали судбину Југославије и улогу коју је монархија у њој имала био је бруталан атентат на мога деду Његово краљевско височанство краља Александра I од Југославије 9. октобра 1934!

Први пут сам дошао у своју вољену Србију 1991. поводом обележавања 57-годишњице смрти мог деде у нашем породичном маузолеју на Опленцу. На тој комеморацији сам први пут почео дубље да анализирам живот и смрт краља Александра и да размишљам о свим замршеним нитима које су водиле до последњих секунди његовог живота када га је убио бугарски атентатор Величко Керин - Черноземски. Сваки метак испаљен из пиштоља Черноземског био је толико политички набијен да би се само о овој теми могле написати многе књиге.

Поред оних очигледних и оних мање очигледних политичких последица које је имало ово брутално убиство, оно је донело и огромну тугу и бол због губитка краља коју су осетиле хиљаде и хиљаде људи из различитих делова Југославије. Мислим да не би било неправедно или неосећајно ако кажем да су највећи бол претрпели деца и супруга мог покојног деде.

Знам да мој отац, краљевић Андреј, најмлађи од троје деце, никада није преболео смрт свога оца и чак се заклео да ће се осветити усташкој организацији која је имала централно место у ковању атентатске завере! Да би се бар мало разумело зашто је овај губитак био тако велики, мора се знати више о краљу Александру I. Ова тема би испунила стотине страница не само једне књиге, а не само овај предговор.

Мом деди краљу Александру I од Југославије није било непознато да му прети опасност. Као краљу земље која је објединила народе чије се историје, вере и културе у суштини разликују, није му било тешко да замисли да ће постојати они који би своју будућност могли видети као бољу без моћног лидера који њима влада.

И даље се увредим када чујем неке који тврде да су атентати нешто типично балканско. Сматрам то незнањем. Тужна је истина да је превелики број земаља широм света трпео последице убиства свога лидера у атентатима и истина је да су Србија, а касније Југославија, такође осетиле озбиљну тежину једног таквог подмуклог чина.

Иронично је да је мој деда одбијао да учествује у било каквом јавном наступу уторком јер су три члана породице умрла на тај дан, али био је баш уторак, 9. октобар 1934. године, када је краљ Александар I од Југославије убијен у Марсељу, првог дана своје важне посете Француској на путу за Велику Британију, а као последица политичке и замршене атентатске завере. Министар спољних послова Француске Луј Барту је преминуо због обилног крварења иако тај смртоносни пуцањ није испалио атентатор!

Деценијама након тог судбоносног дана писане су бројне књиге о овом догађају али већина њих, што је можда и разумљиво, заснивала се на политичком окружењу које је довело до самог атентата, а неки аутори су отишли корак даље фокусирајући се на политичке последице убиства краља Александра I.

Ова књига је другачија! Написао ју је мој пријатељ Милан Богојевић који, иако млад, има дугогодишње искуство у области обезбеђења. Назвати Милана само телохранитељем значило би озбиљно поједноставити његову биографију, знање и стручност. Радио је за председнике, краљевску породицу и друге познате личности у различитим својствима заштите људи и био је учесник у великом броју ситуација повезаних са овим послом у светлу у ком их ми као шира јавност не бисмо ни приметили. Ми не бисмо обраћали пажњу да ли су на одређеном месту један или два телохранитеља или да ли се неко понаша сумњиво. Нисмо обучени да мотримо на стотину прозора или да приметимо да ли су нас ставили да седимо леђима окренутим зиду или не. Све ове ствари, и још хиљаду других, у надлежности су службе обезбеђења, тако да на крају одговорност лежи на тиму или појединцу задуженом за заштиту неке личности.

Управо је испитивањем оваквих детаља Милан анализирао догађаје који су довели до 9. октобра 1934. године и тренутке пре и након убиства мог деде и министра Бартуа. Уз доста уложеног времена и истраживања Милан Богојевић је саставио понекад узнемирујући ланац догађаја, виђен из угла обезбеђења, који је довео до преране смрти мог деде и министра спољних послова Француске.

Желео бих лично да захвалим аутору на његовом виђењу ове теме из угла у који нисмо тако често упућени. Такође бих желео да му захвалим због пажње коју је посветио писању ове књиге уз поштовање и част коју указује краљевском имену мог покојног деде, Његовог височанства краља Александра I од Југославије. Вјечнаја памјат!

Њ. к. в. принц Владимир Карађорђевић

Из говора Њ. в. краља Александра I Карађорђевића

7. новембар 1912.

...ви испунисте завет и наду целокупног српства. Ви одолесте свима ратним тешкоћама и разбисте снажно турску војску. Ви својим јунаштвом задивисте читав свет. Ви вашим победама на Куманову, Присату, Бакарном гувну на Битољу сјајно осветисте тужно Косово.

1. август 1913.

...поред свију ваших сјајних победа, ви треба непрестано да имате на уму да задобијено треба и чувати. Јер наши непријатељи неће никада заборавити свој брегалнички пораз... треба, дакле, да смо увек спремни и готови да их јуначки дочекамо и одбијемо

11. август 1913.

...гробовима наших јунака код Једрена и Скадра наш народ је утврдио првенство на Балкану како у погледу своје снаге тако у погледу своје верности и великодушности. Не великим већ срећним треба да се сматра онај који је командовао у рату овим заиста великим народом.

29. јула 1914.

...Срби, браните свом снагом своје огњиште и српско племе.

4. август 1914.

Ти срамни захтеви Аустрије морали су добити достојан одговор. Ја сам их са презрењем одбио, уверен да ћете сви ви ту срамоту која је имала пасти на вас, бацити у лице ономе који је покушао да њоме упрља сјај и славу вашег оружја. Саопштење које вам сад чиним, јесте објава рата Аустрији. На оружје, моји дични, соколови.

БИОГРАФИЈА КРАЉА АЛЕКСАНДРА

Краљ Александар рођен је на Цетињу 16. децембра 1888. године у врло скромној вили која се налазила на главном тргу, преко пута краљевске палате. Његова мајка кнегиња Зорка, која је умрла при порођају неколико година после тога, била је

Слика 2. *Породица Карађорђевић пре рођења принца Александра*

ћерка црногорског краља Николе I Петровића и сестра будуће италијанске краљице Јелене. Кум на крштењу био му је, преко изасланика, руски цар Николај II Александрович.

Детињство је провео у Црној Гори и био је поносан на своје црногорско порекло. Тешко је наћи траг утицаја било које личности у образовању принца Александра. Његов боравак у Женеви, где му се отац био настанио после смрти књегиње Зорке, и где је живео скромно као изгнани и сиромашни кнез, зближио га је са демократском атмосфером великог града који је ценио слободу. Швајцарци који су га знали као дете, док је одлазио у школу обучен у тамноплаво одело, са ђачком торбом под руком, причају да је млади Карађорђевић био добар ђак и пријатан другар у игри. Млади принц је васпитаван као дете Женеве. Његов отац је посећивао женевско друштво, био члан многих клубова, стрељачких друштава, посећивао је редовно библиотеке. У кући Карађорђевића, у улици Бело, читала су се многа дела француске књижевности. Петар Први Карађорђевић, бивши питомац Сен-Сира, храбри поручник Кара из Легије странаца француске војске, своју децу је васпитао у духу љубави према Француској, својој другој домовини.

Отац је желео да Александар осети и руски утицај, па је школовање наставио у Русији, у Пажевском корпусу, у Зимском дворцу, у Петрограду, који је био попут правог града. У Русији је принц Александар стекао много правих пријатеља, често је приман на двор царске породице Романових, коју је посећивао четири или пет пута годишње. Цар Николај II је гајио посебне симпатије према њему и младић се већ као престолонаследник, за време једног путовања у Русију заљубио у кнегињу Олгу. Она је своју наклоност према „драгом Србину", како га је звала, показала тиме што му је поклонила комад накита коме се Александар дивио на њеној руци током једног заједничког ручка у двору. Цар се није противио евентуалном браку између своје старије кћери и принца Александра. И вероватно би до тог брака и дошло да није било Великог рата и револуције у Русији. Александар је ипак, заувек, сачувао на-

Слика 3. *Краљ Александар на коњу, принцеза Јелена стоји. У колицима је кнез Павле, а иза је краљевић Ђорђе*

клоност према Романовима и захвалност према царској Русији која је била заштитница Краљевине Србије.

Своју захвалност Александар је показао прихвативши да се бела руска емиграција настани у његовој земљи. Свети Синод је ту нашао уточиште, а царске заставе место где ће се чувати. Многи аналитичари се слажу да је Александар током свог боравка у Русији научио да о својој земљи суди објективно, да схвати значај Балкана у међународној политици и место које Србија има у балканском региону. Он се тамо уверио да појединачне свађе не воде Балкан правим путем.

Судбински преокрет у животу младог принца Александра десио се 1909, када се његов старији брат престолонаследник Ђорђе одрекао права наследства престола. Тачније, испади принца Ђорђа су приморали краља Петра I да затражи од свог старијег сина да се одрекне престола у корист млађег принца Александра.

Принц Ђорђе се одликовао храброшћу и интелигенцијом, али је био у исто време врло несмотрен и импулсиван. Час би показивао грубу једноставност, час би се понашао као настрани тиранин: осион, ћудљив, сулудо одважан при чему су његова неопрезност и његов гнев изазвали смрт једног од његових посилних. У својој биографији „Истина о мом животу" принц Ђорђе ту смрт приписује несрећном случају и здравственим проблемима посилног Стевана Колаковића. Након расправе око љубавног писма које Колаковић није однео по наређењу принца Ђорђа на одређену адресу, долази до расправе:

– Губи ми се са очију, издајице – дрекнуо сам на Колаковића и подигао руку да га ударим. Али, на несрећу, руке су ми

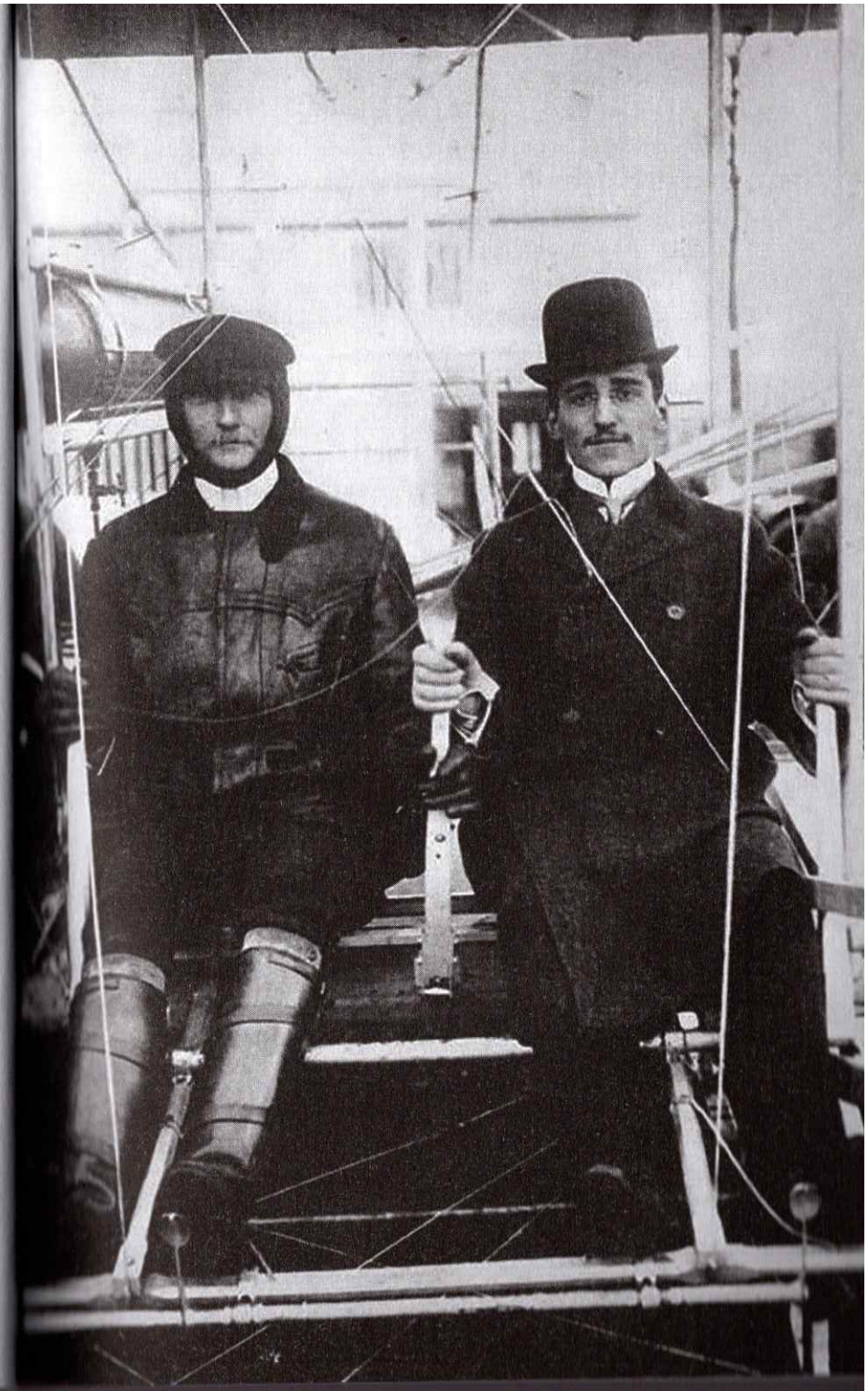

Слика 4. *Први Србин који је летео авионом. Принц Александар и гроф Де Ламбер у авиону „флајер 1", априла 1910. године.*

биле спутане шињелом, који још нисам свукао, па сам подигао ногу и снажно одгурнуо Колаковића. Учинило ми се да је посрнуо, али је моја свест била неспособна да то региструје.

Стеван Колаковић је подлегао повредама а принц Ђорђе притиску да абдицира.

Будући престолонаследник, принц Александар се као командант Прве армије припремао за коначни обрачун са Турском. Грчка, Бугарска, Србија и Црна Гора су 1912. године објавиле рат Турској. Александар је имао двадесет и четири године, био је то тада млад човек, динамичан и витак, носио је наочаре за вид а његов жив поглед, одлучан ход, интелигентно, отворено и насмејано лице освајали су симпатије. Током шест година, са кратким прекидима мирнодопског живота, он ће проживети на бојном пољу. Ту се формирала његова личност. Он је, пре свега, био и заувек остао војник. Уосталом, као и његов отац рођен је као војник, имао је осећај за дисциплину, служио се директним, енергичним методама.

И касније, док је био државник, у њему се увек могао видети војник. Њему су замерали да државом управља као касарном, ослањајући се на војску. А без њене снаге не може постојати истинска власт, она је потребна да је осигура. Римљани су говорили: *Држава је јака онолико колико је јака њена војска.*

То уверење је дефинитивно делио и краљ Александар.

Војска под командом престолонаследника Александра разбила је Турке на Куманову, некалеко од Косова поља где је средњовековна Србија изгубила слободу у Косовском боју. Победа на Куманову је била више од освете угњетачу кога су тешко подносили, она је значила ослобођење од националног комплекса, завршетак епских песама којим се српска душа

Слика 5. *Принц Александар у Нишу 20. фебруара 1915. након што му је генерал Пол Пау уручио војно одликовање*

хранила неколико векова и чекала коначну освету. Није било војника који те 1912. године није веровао да је то рат који је значио освету за све поразе. Победа на Куманову била је први корак ка Александровој популарности у народу. Срби су ношени осветничким жаром стигли до Солуна и окупирали Албанију. Турци су капитулирали а савезници поделили ослобођене територије.

Македонију која је због свог положаја била кључна тачка на Балкану захтевали су Грци, Срби и Бугари. Управо због тих различитих жеља и претензија избија Други балкански рат. Престолонаследник Александар је поново стао на чело војске и успео да потуче Бугаре. Србија је сачувала Македонију а престолонаследник Александар војну славу. Јуна 1914. стари краљ Петар, уморан и болестан, преноси краљевске обавезе на престолонаследника Александра који је проглашен регентом.[1]

Само неколико дана касније догодио се атентат на надвојводу Франца Фердинанда у Сарајеву (28. јуна). Беч је коначно имао повод да оствари оно што је одавно планирао, да коначно казни и покори ту дрску малу Србију. Аустроугарска упућује Србији срамни ултиматум, који није прихваћен и само месец дана касније почео је рат. Велики рат.

Србија је успела иако бројчано слабија, без муниције, оружја и опреме да победи у најславнијим српским биткама на Церу и Колубари. Међутим без помоћи савезника и нападнута са леђа од Бугара, српска војска морала је да се повлачи

[1] „Моме драгом народу,
Пошто сам болешћу спречен неко време вршити краљевску власт, то наређујем да на основу члана 69 Устава, док траје лечење, у име моје влада наследник престола Александар.
Препоручујем и у овој прилици своју драгу отаџбину заштити Свемогућега.
Дано у Београду у подне на дан 24. јуна 1914.
Петар"

ка Албанији. Један део цивилног становништва, уплашен почетним зверствима аустроугарске војске, напустио је градове и села и кренуо заједно са војском из своје отаџбине. Била је зима, кроз албанске планине прекривене снегом није било путева, села су ретка а снабдевање храном и пићем није било могуће. Био је то најружнији кошмар који је Србија икада сањала у својој историји. Читава војска и Влада напустили су територију своје земље. Глад, болест, зима... преполовиле су српску војску, али и у тим околностима војска је одржавала дисциплину и част војника. О часном понашању српске војске, сведочи албански католички свештеник:

„Сваки би народ зверски кидисао на наш хлеб, без икаквих обзира. Једини народ који је прави такав пример у историји дао, да је пристао пре да умре, неголи да туђу имовину дира, јесте српски народ. Такав честит народ заслужује да му се изађе у сусрет. Позивам вас у име Исуса Христа да испуните своју хришћанску дужност..."

Регент Александар и краљ Петар делили су судбину свог народа. Повлачили су се заједно са војском по албанским врлетима. Иако је све изгубио, осим остатака своје војске, он нуди Француској у славној депеши да дође да се бори на француском фронту:

„Србије више нема, али њена војска остаје. Спремни смо да дођемо и да борбу наставимо на француском тлу."

Ипак, француска војска креће на Балкан. Српска Влада и војска сместили су се на грчком острву Крф, где су војници били лечени, храњени и опремани. Ускоро ће се створити Солунски фронт, где ратују раме уз раме Срби и Французи, та војска ће ускоро пробити непријатељски фронт наставивши свој победнички пут све до Дунава. Победа савезника је омогућила да се оствари уједињење свих Југословена у једну државу. То је одлучено још 1916. године Крфском декларацијом, када је Србији признато право да присаједини аустроу-

гарске територије настањене Југословенима. Коначно 1. децембра 1918. године проглашена је Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца са принцом регентом Александром I Карађорђевићем на челу државе. До тог 1. децембра 1918. године принц регент Александар је водио ратове на бојишту, а од тада ће све до своје смрти водити ништа мање окрутне и велике политичке ратове.

После смрти свога оца краља Петра I, 1921. године, проглашен је за витешког краља ујединитеља Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца. Краљ Александар I оженио се 1922. принцезом Маријом Хоенцолерн, кћерком румунског краља Фердинанда I и краљице Марије, принцезе од Велике Британије и Ирске. Краљ Александар и краљица Марија имали су три сина: Петра, Томислава и Андреја. Деца краља Александра, добили су имена по традиционалним именима из сваке републике које су чиниле Краљевину СХС. Тако је најстарији син краља Александра добио име Петар као традиционално српско име, средњи син је добио име Томислав да би се угодило хрватској страни а најмлађи син добио је традиционално словеначко име Андреј. Из овог податка видимо да је краљ Александар жртвовао своје личне наклоности интересима државе.

Интересантан је опис краља Александра који даје француска новинарка Клод Елан 1929. године, када је краљ имао четрдесет једну годину.

„Иако је био изразито леп, његове наглашене црте, његов поглед изузетно живахан и смео и посебно шармантан осмех, истовремено дубоког наглашеног, људског и слободног, који сам уочила само код њега, чинили су га привлачном појавом. Како и његови официри и војници он оставља утисак да је рођен у униформи, а цивилно одело носи само за време лова у Словенији. Да ли је био висок? Он делује високо јер упркос видљиво повијеном телу, које је излагао тешким ратним и физичким напорима, као комадант војске, он се држи право, при чему главу забацује мало уназад, без

и најмањег трага неке ароганције. Краљ је био кратковид што је његовим смеђим очима придавало израз благости. Чврста брада без грубих црта, није била брада која пробија напред већ брада човека који се опире. Велика уста делују неочекиваним шармом спремна да покажу, кад му задрхти горња усна некако удесно, једну сензибилност без милости и за себе и за друге. Онај ко има такве усне мора умети да региструје најблаже таласе симпатије или непријатељства, а широко и високо чело потврђује да примљени утисци остају, да се учињена услуга или лош поступак никада не бришу из краљевог памћења. Верност и кивност. Александар се не тужи увек на ударце, он никада не заборавља и да их узврати. Само воља, у служби луцидне интелигенције која све жртвује великим интересима, наводи краља на то да занемари своје симпатије и антипатије. Он има широку интелигенцију, изузетно је покретљив, суптилан и постојан, смеле душе чије је природно обележје јунаштво које сеже до самозаборава, чији је мистицизам веома реалан. Он је био и скептик, искуство са људима учинило је да изгуби добар део своје поверљивости, он није био човек који се превише везује и говорило се да је био строг и према себи и према другима..."

Краљево здравље било је нарушено због скоро деценије ратовања. Још од младости је патио од стомачних болести, које су га пратиле целог живота и доприносиле његовој нервози: „он на брзину једе, на брзину се забавља". Огрубео у ратовима, готов на сва решења, па и на она најрадикалнија, умео је, ипак, од срца да се насмеје, да испољи нежност према својим синовима. На фотографијама се може видети насмејан са својом породицом. О краљевом слабом здрављу, из разумљивих разлога, у јавности се није говорило. Он сам није скривао да је забринут и потиштен због тога. Британском посланику Хендерсону говорио је да пати од крварења (вероватно чир на желуцу) и да због тога сваке године у септембру одлази у Нишку бању на лечење термалним водама са лековитим дејством.

Узрочницима обољења сматрао је своју нарав и исцрпљујући рад. Митрополиту Дожићу, који је половином септембра 1934. године разговарао са краљем, изгледао је страховито изнурен.

Пушио је цигарету за цигаретом, француски „голоаз", на који се навикао још за време рата на Солунском фронту, и није их мењао иако су биле једне од најјачих. Цигарету је пушио само допола, па је нервозно гасио и узимао другу. Догађало се често да запали цигарету док говори, па је онда остави и узме другу.

Био је слабог апетита. У дворској архиви сачуван је режим исхране краља, који су лекари преписали, као дијетални јеловник. У њему је наведено да треба што чешће да узима оброке (пет пута дневно), а списак забрањених јела далеко је већи од оних које сме да конзумира.

Постоје информације, које је касније потврдио и син краља Александра, принц Томислав, да је његов отац боловао од карцинома желуца и да су му лекари предвиђали још шест месеци живота пред сам пут за Марсељ. Он је навео да му је мајка краљица Марија рекла да су доктори после обдукције у Француској потврдили ту тврдњу, и рекли да је карцином желуца био у поодмаклој фази и да би био смртоносан по краља.

Краљ Александар је био дубоко религиозан, као и сви чланови краљевске породице Карађорђевић, што је било својствено и црногорским владикама од којих је водио порекло.

Према сведочењу дворског ђакона Лонгина, не само да је од ране младости редовно одлазио у цркву, већ је његова соба била права капела, са иконама, крстовима и јеванђељем крај узглавља.

При верским празницима у свом дому придржавао се строго церемонијала и народних обичаја, што се нарочито односило на спектакуларну прославу Божића. Краљева побо-

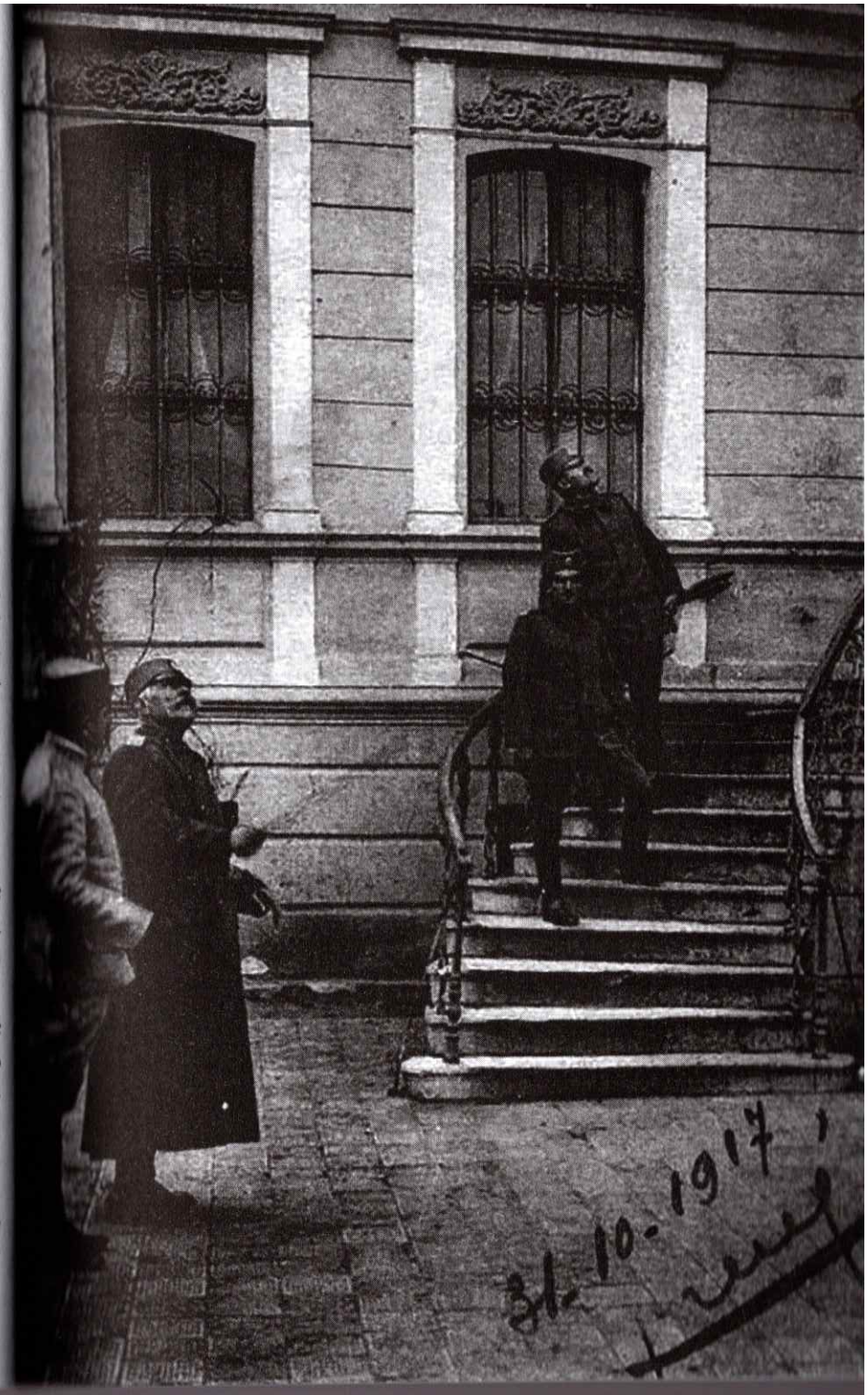

Слика 6. *Регент Александар у Битољу, 1917. године*

жност свакако је била један од најважнијих разлога што се он целог живота бавио хуманитарним радом. Сматрао је својом дужношћу да оно што је добијао од државе или стицао својим радом на неки начин врати народу. Чинио је то одвајајући средства за школовање и усавршавање младог нараштаја, помажући материјално слабе. С друге стране, он је, попут средњовековних српских владара и велможа, подизао храмове и обнављао старе богомоље. Дуга је листа краљевих фондова, задужбина, добротворних установа, стипендија, прилога и потпора.

Краљ Александар био је уверен да Карађорђевићи треба да наставе династију Немањића, али на гримизном зиду манастира Жиче нису, по старом обичају, поново отворена и зазидана врата за новог миропомазаног краља. Краљ Александар се није крунисао на тај начин, када се узме у обзир да је то претходно учинио његов отац краљ Петар I, онда је ствар још чуднија.

Неки извори пак наводе да је краљ Александар имао амбицију да постане цар и да се онда крунише по традиционалним обичајима.

Добронамерни људи прижељкивали су ту царску круну још од времена ослобађања Косова: „Ми чекамо цара", писао је 1912. године песник Владислав Петковић Дис. Таквих предлога је заиста и било. Угледни научник Казимировић је на Ускрс 1929. године упутио званични предлог за царско крунисање и образложио га историјским, политичким и државним разлозима.

Краљ Александар је владао већом територијом од оне којом је владао цар Душан, Косово је ослобођено и враћено у састав српске државе с њим на челу војске, свесрдним залагањем краља Александра обновљен је рад Пећке патријаршије.

Осим ових разлога, наводи се и чињеница да би са крунисањем за цара, Југославија добила много већи углед и поштовање у свету али и ојачала унутрашње јединство. Предлог није наишао на посебан одјек. О њега су се оглушили и краљ

Слика 7. Регент Александар Карађорђевић, Никола Пашић, сер Томас Липтон, британски аташе пуковник Напијер

Слика 8. Регент Александар Карађорђевић 1916. на фронту у разговору са официром француске војне делегације

и Влада. За време своје владавине, тј. после убиства у Скупштини 1928. године, краљ Александар не видевши излаз из политичке кризе, уводи лични режим.

Суспензија Устава и увођење личног режима нису у суштини били ни новина, ни реткост у Европи и свету. Укинута је слобода штампе, уведен је Суд за заштиту државе, ограничена су права окупљања и удруживања, ограничена је независност судија, а проширена је надлежност полицијских власти.

Било је, несумњиво, строге репресије, самовољних хапшења и сурових пресуда.

> „Никакво друго решење нисам могао да нађем. Могао сам да ампутирам Хрватску или пак да укинем Видовдански устав", говорио је митрополиту Дожићу.
>
> „Многи ме критикују и пребацују ми да не волим демократију као мој велики отац. То је лако рећи и критиковати, али у свему томе има велике разлике. Мој отац је лако владао по демократским начелима у Србији. Били су сви Срби и вера им је била иста. Није било никаквих разлика, а још мање размирица. Мој отац није имао главобоље, као што их сада ја имам на сваком кораку, где су се ствари страховито искомпликовале. Све наше покрајине носиле су различита обележја, која су се разликовала једна од других."

О истинитости краљевих речи говори и слика пописа из 1931. године у Краљевини Југославији где је живело око 13 милиона становника, по вероисповести број становника се делио на: 48,70% православаца, 37,45% католика и 11,20% муслимана.

Слика 9. *Породица краља Александра*

Из говора Њ. в. краља Александра I Карађорђевића

2. новембар 1914.

...ни стопе наше земље непријатељу, напред у победу са нама је Бог...

10. новембар 1914.

...ја вас јунаци позивам да са гвозденом вољом продужите гоњење непријатеља. Протерајте га са наше миле земље. Повратите огњишта нејачи коју је непријатељ сурово са домова њихових отерао. Казните га до краја и по трећи пут. Покажите му како Србин брани своју груду земље и до последњег даха гоните његове свирепе хорде. Напред на Дрину и Саву!

17. децембар 1914.

...и по трећи пут победили сте непријатеље и задобили сте победу којој у историји нема равне. Били сте и остајете непобедиви.

12. април 1916.

Да Србију створимо великом те да обухвати све Србе и Југословене. Да је учинимо силном и моћном Југославијом.

На Ускрс 1916.

Борба до победе, борба до Васкрса Србије и до ослобађања целог српског и југословенског народа.

ПРЕТЊЕ ПО КРАЉЕВУ БЕЗБЕДНОСТ

Иако је Краљевина Србија још на почетку Првог светског рата за своје ратне циљеве поставила уједињење свих Словена у једну државу, формирање Краљевине СХС за многе Србе је било неочекивано. Прихватајући нову државу као своје дело, код Срба се развио неки елементарни осећај одговорности за све што се у тој држави збива, будно су пазили и стражарили да се та тековина настала на Краљевини Србији сачува. Насупрот томе, велики број Хрвата и Словенаца, који су прихватили уједињење, држали су се свог националног становишта, а видели су у заједници са Србијом најбољи начин да их савезничке силе више не сматрају поданицима пропале Аустроугарске, као и да се изборе за своје националне циљеве.

Тако је краљ Александар од самог почетка своје владавине Краљевином СХС имао тежак задатак и сталне неприлике. Већ 5. децембра 1918. године у Загребу је избила побуна два нерасформирана пука бивше аустроугарске војске. Предвођени својим официрима и наоружани митраљезима тражили су предају града. Хрватске власти су одмах затражиле помоћ српске војске, што је пуковник Симовић одбио уз образложење: *Нећу да се после прича: пуцао Србин на брата Хрвата.*

Одбрану града је преузела једна чета морнара и сокола из Далмације. У оружаном сукобу је било доста мртвих, али су бивше аустроугарске регименте биле разбијене.

Други проблем са Хрватима настао је приликом израде новог грба Краљевине СХС. Ненамерном грешком цртача, на делу грба који је преузет од Хрвата шаховница је почела белом, уместо црвеном коцком.

То је одмах изазвало бурно реаговање хрватских политичара, који су у томе видели нарочиту намеру да се Хрватска увреди и понизи. Један вид хрватског отпора било је масовно скидање ћириличних табли на железничким станицама у Хрватској, због чега је министар саобраћаја поднео оставку.

Већ у мају 1919. године обавештајна служба открива завереу против династије Карађорђевић, која је требало да резултира државним превратом. Прва жртва те завере требало је да буде краљ Александар, на кога би приликом његове посете Загребу био извршен атентат ручном бомбом баченом са крова једне зграде поред које је било предвиђено да прође аутомобил са краљем.

Са јужне стране земље други народ, али слични проблеми. Бугари, који се полако опорављају од пораза у Великом рату, оснивају терористичке организацију ВМРО или Унутрашња македонска револуционарна организација која за циљ има ревизију граница, присаједињење дела Македоније у границе Бугарске.

У Краљевини СХС на изборима 1920. године Комунистичка партија осваја 12,4% гласова али након два атентата бива забрањена. Од тог тренутка Комунистичка партија постаје илегална револуционарна организација а краљ Александар добија још једног, како ће време показати, врло опасног непријатеља.

Слика 10. *Краљ Александар I Карађорђевић*

Сви наведени противници краља Александра против њега су деловали организовањем у терористичке групе чији су центри били у Италији и Аустрији а акције су изводили на територији Краљевине Југославије.

Краљ Александар је врло брзо схватио да је као владар осуђен на ратове и у миру. А службе безбедности су схватиле да ће имати пуне руке посла како би заштитиле суверена Краљевине Југославије.

КОМУНИСТИ, УСТАШЕ И ВМРО

КОМУНИСТИ

Идеја о тероризму југословенских комуниста представља наслеђе од бољшевика, али је имала и своје корене у предратној револуционарној омладини. Најактивнија комунистичка група налазила се у Војводини, сачињена од повратника из Русије. Они су сматрали да је куцнуо час за револуцију и да морају и појединачно да делују како би до ње што пре дошло. Идеја о атентату на краља Александра била је дуго жива међу овим комунистима и о томе се расправљало на једном илегалном састанку у Новом Саду већ у јулу 1919. године. Друга активна група комунистичких терориста налазила се у Хрватској и њу су чинили бивши национални револуционари, који су се некада атентатима борили против аустроугарских власти.

Ове групе су осим атентата на краља Александра планирале и атентате на водеће политичаре онога времена: Николу Пашића, Милорада Драшковића, Светозара Прибићевића и друге.

Када је децембра 1920. године почео генерални штрајк рудара, чији су инспиратори и подстрекачи долазили из Ко-

Број 4559 · Год. X. Четвртак 30. децембра 1920. год. · Цена пола динара

ПОЛИТИКА

ВЛАДИСЛАВ РИБНИКАР
ОСНИВАЧ „ПОЛИТИКЕ" (1904.—1914. год. рано, кажемо, погинуо 11 септембра 1914. г.

ДАРКО РИБНИКАР
УРЕДНИК „ПОЛИТИКЕ" (1906.—1914. год. рано, кажемо, погинуо 31. августа 1914. год.

Уредништво и Администрација улици Краља Александра број 12.
ТЕЛЕФОН БРОЈ 440.

Директор, Д-р Слободан Рибникар.
Уредници: Никола Илијевић и Јован Тановић.

„Политика" излази сваког дана пред подне.
ПРЕТПЛАТА:
За нашу Краљевину: на 1 месец 15.— дин.
На иностранство: на 1 месец . . 18.— дин.

У памет се!

— На снази су предлоге идеологије мере против комунизма. — Обустава „Радничких Новина" и отпуштања чиновника комуниста. —

Радни народ Југославије, овај правни радни народ Југославије на чији рачун господе из „Радничких Новина" и Народног Дома воде најциничнију борбу за остварење својих прекаратичких циљева, стиже је у најјаче искушење. Грими се месина против — а траже је мегске воће из Народног Дома хушнајући га у грађански рат.

Последњих дана добијена су са разних страна пресељена документа о акцији која се припрема. Дрвеће комунистичких воћа, пресеће које су они оних дана вадили, догајају у Босни и Словенској и откриће нових су учинили у Загребу позивајући се покалијуће са оним што се из тих документата салвало.

Јуче по подне проведе се вест да се стоји пред генералним штрајком и сиђе су „Радничке Новине" вишеће напрљуђуће апсолутну обуставу рада за данашњи дан и повлачуће на избор на коме ће се, као и на прексиционим избору, кандидати: У акцију! А већ на томе прексиционом избору комунистичке мајоре позвани и председник централне неће комунистичке партије Павле Павловић отворено је позивао:

„Сутра или прекосутра, биће сигнал у акцију! Пропаћ ајте ту акцију још нечерас, попрскајте духове, прикрите све пролетере, да би сви били спремни за борбу овог момента кад буде затребало."

У такној ситуацији влада је морала да дели брзо и одлучно. Она је морала да прекине радорвеј комунистичкој акцији наулас свих који је давно већ ангажу у свима земљама и на који се чак и председник Чехо Словачке ре-публике, др. Масарик, у интересу сигурности државе, решио пр нас.

Влада је синоћ држала седницу на којој је донела прве важне одлуке. Влада је поседнут војском комунистичких Народног Дома, а јутрос је Београд освануо испуњен на свима страшна овим владиним наредбама које несу потписе свих министара:

„Са пише страна и из више поузданих извора, државне власти имају сазнање да растројни и реакционарни елементи спремају ових дана напад на државу, њено устројство и другу свему ред са задатком да по руском бољшевичком примеру, све сруше што данас постоји од закона, установа и добара јавних и приватних, а на место свега постаје од закона, установа и добара јавних и приватних, а на место свега имају да у Русији, власт, неколико људи који ће располагати животом, слободом и имањем грађана, а државу нашу отворити инвазији странаца. То они зову диктатуром пролетаријата. И пошто сматрају нашу државу само једним сектором на фронту у борби коју бољшевици воде против осталог света — то ће они на том сектору повести војну против светског капитализма, како би се срушило све и свуда у свету, што су до данас створили дух, снага и рад човечанства.

Наша земља би имала, по њиховим замислима, да понова потоне у крв, да понова уђемо опет као у Русији у унутарње грађанске борбе, међународне ратове и пљачку хране и стоке по селима, и другог имања по варошима.

Комунистичке покрету су се приближили притисрно и подиђоше многе јаке и тајне непријатеља саме земље и народа. Побеђена у рату, гладају да се после рата, осете овој земаљи ваљ... и у вој народ и подржавајуће их и спола и изнутра. Једни се, и ако релативно богатини, уносе у комунистичку страницу, други дају новац за новине које пишу неистине и друге народ на незадовољства, трећи одржавају везу с иностранством и повлачи фондовима из иностранства набављају бомбе, експлозиве и оружје, четврти сами и сваким спречавају сваки рад у земљи и из њих глас без доказа, напоре свеје јавне радионице и сав живот рад. Све то да би се земља обуновила, грађани пестали равнодушни и отворени на кршају.

Неколико стотина људи планских из тајних фондова иду из места у место, са збора на збор, из воза у воз, из кафане у кафану, нашта грубо не радећи но мутећи јавни мир и убијајући код грађана поверење у државу и њену будућност. Данас то чини један, сутра други, на места начини преокрет трећи и т. д. један за другим да би показали умерене да је остати готов сваг овог другога и држане. Најредније међу скутаницима и агентима те пропаганде су странци који се под тапшајуће да их држе и покетају. Своје агенте увлаче и у државну службу, шпијунаже ради. Многи иначе добри грађани и чиновници, већ су постали мутне и лукаве пропагаде, и лаћа и са мане пиоле и искуства, међу учитељима на пример, имали су се и нетесени гних последица пристају уз овај растројени рад, нивелишући се комунистима и друге уплетени у ало.

Покушавају да шире своју отровну пропаганду међу војсе и жандарме, јер, како би као у Русији срушили поред осталих и те стубове реда и замене место њих т. зв. народну војску и пролетерску гарду које продужују и данас, иако се цео свет смирује ратове грађанске и међународне.

Ова борба бољшевика која се водиа комунизам обрнула је свако Русију. За неколико недеља свладала је Балканску, или је тако пропала остаје у пустоши и погинуо. Сада ових који су хтели диктатуру. Немачка, Аустрија, Енглеска, Француска, Немачка и друге уређене и богате државе, суочиле се у у самом почетку, нестане лакше, а нестане кривало. Чехо-Словачка држава је ових дана морала да учини то исто.

И више држава не сме допустити изгоравање крах. Проведено је и суђивање. Народ тражи мир да би лечио своје ратне ране и патње. Пошто су врхарни елементи изабрали ове дане, кад Велики Народна Скупштина почиње уређивање државе, да почну са општом обустаном рада, коју би по том пратворили у пред, кривину поретку и решају. Влада је одлучила да се свага државе стане у службу слободи и реда.

Ради тога Министарски Савет

Наређује:

1. Да се до решења Устава, забрани свака комунистичка и друга растројна пропаганда, обуставе њихове организације, затворе њихова збориста, забране њихове новине и сви други списи, који би нутили спокојство и мир Државе, проповедали, прављали или хвалили диктатуру, револуцију или на какво насиље. Одмах се имају ухапсити сви поједи на генерални штрајк и до месец дан затворити сви који их чине усмено или писмено.

2. Забрањене се све штампане ствари којима се умањује вајчај ових мера наређених за одржање слободе, реда и сигурности. По себи се разуме да остаје нетакнута слобода јавне речи и писања, ако се њима не вређа Држава и не плашила јавни деморализације.

3. Да се у сваком случају мерама за разорини карактером, прво предузмају опште мере против војске и војних подбадача биће они ту, или пријеки нечитачи аби.

4. Заводи се обвеза пријаве оружја. Ко не пријави потребно оружје и експлозиве, кажњава се до 3 месеца затвора, се радом.

5. За све време рада Уставотворне Скупштине забрањене су у Београду бухалиност карактера. Војном суду на суђење преузу се сви, који би вештавали оружи отпор државним органима сигурности.

6. Да се с вишег земљишта протерају сви странци који би се спиталиа предрасудама и јачали их.

7. Да се на државне службе отпусте сви чиновници који и нису, који би продужили пропаганду бољшевизма у њиној земаји, а да се одуче помоћ за школовање сваког студентка комунистима.

* * *

Избори за Конституанту вршиће се у реду и слободе. У реду и слободи треба ова сирија послу за који је добила народно поверење.

У Београду, 29. децембра 1920. год. (Б.Ф. 29083).

Шта се говори?

Између господина Мике Аласа (г. Михаила Петровића, професора београдског универзитета, научника и економиста) и београдских аласа дошло је до сукоба. Јер, без по мало чудних чудњама, мислиа да је г. Мика која се у ниске чаше рибарским сабо ако спорт, који да тиме власуне ако главне посао а да ниту интересирају начелно само при одлазак рада.

И тако је настала једна пикантна свађа из које може да се разуме само толико, да се Београдски аласи — а можда и данас радиају рад тим пута сурлаг него сва остала. *Мике.*

Бугарска моли.

Београд, 29. децембра.

Бугарска је изјавила да враћа сав материјал који је задржала, и молила да обновимо прекинути саобраај.

*

Тим поводом др. Влада Марковић, бивши директор железнице, отпутовао је синоћ у Софију да поведе железничке материјал и угаљ који су Бугари имали да нам предају према бечком уговору.

Војвођанске ложе слободних зидара.

(Извештај „Политике").

Нови Сад, 29. децембра.

Поред других установа, које нам је оставила у наслеђе бивша аустро-угарска монархија, у Банату и сада функционише око десет ложа слободних зидара чији су чланови Мађари. Још за дах по ослобођењу вођате су све ложе у земља да се пријаве и стеклу патрониат шпиталне ложе у Београду. Остали институције оне врсте учиниле су то одмах, док су војвођанске слободне зидари некако бојажљиво оклевали. Разуме се, да је овај факат пао надлежним у очи, и они су се заинтересовали за акцију војвођанских ложа.

Повато је, да су раније ове ложе стојале под покровитељством доме слободних зидара у Пешти и да су у своје време биле централи и за Србију. Међутим са њима укидањем Мађарске аустромаћарски умеци су то нешто да искористе и дошли су у тајности војвођанским слободним зидарима који су пи учинили до сад неодговорне услуге, потпомажући мађарску пропаганду у Војводини и Банату. Поводом свог недадатка отворена је једна страчата анкета, која има детаљно да испита дејокуопан рад сних војвођанских ложа од ослобођења до данас. Министарство Унутрашњих Дела са своје стране наредило је да се ове институције затворе.

Никита и Пламенац.

Лондон, 28. децембра.

Рајтерова агенција доноси из Париза да питање Црне Горе неће ниво сиђ доћи пред амбасадорску конференцију.

Што се тиче великих силе и њих је то питање решено последњом изборима за конституанту на коју се народ изјасно за уједињење с Србијом. Из тог разлога Француска је и обавила своје дипломатско представништво код краља Никиле, и о томе известила Италију.

Чеси и Немци.

Лион, 28. децембра.

Чехо-словачки Сенат ратификовао је уговоре о миру потписане у Сен-Жермену, Нејиу и Севру.

Сви чехо-словачки гласови били су за ратификацију; Немци су били против.

Лењин у петрограду.

Лондон, 28. децембра.

Преко вестника из Петрограда, Ленин и Троцки дошли су у Петроград, и ускоро за њима дођи ће и сви остали чланови совјетске владе.

Праг—Београд—Рим.

Милано, 28. децембра.

„Секоло" јавља да су између Италије, Чехо Словачке и Југославије отпочели преговори за стварање једног одбрамбеног савеза. Италијанска министар спољних послова граф Сфорца у том циљу обићи ће у кратком времену Београд и Праг.

Румунија и бољшевици.

Париз, 28. децембра.

Румунска влада затражила је од Лондона и Париза хитну помоћ против бољшевика који прикривају на румун ску границу. Париски политичи кругови спремни су да Румунији новогу противу бољшевика, али још није дошла дефинитивна солуција, пошто Француска не може сама да одлучује о тако важном питању. Совјетска влада беше обавештена о одлукама које буде донела Антанта.

Један атентат.

Мадрид, 28. децембра.

На португалском министра председника и на његову пратњу учинио је покушај атентата бомбом. Радио вијести.

Слика 11. Обзнана

мунистичке партије, министар унутрашњих дела Драшковић успео је да добије потписе свих чланова Владе на једном декрету, који ће касније бити познат као Обзнана.

Израђен је у виду прогласа и полепљен по улицама и трговима да се обзнани народу да државне власти имају сазнања са више страна и из више поузданих извора да комунисти тих дана спремају напад на државу и њен друштвени поредак. По примеру бољшевика, имају задатак да све сруше и доведу на власт неколико људи који ће управљати животима, слободом и имањима грађана. Због тога је Влада донела решење да до доношења Устава забрани комунистичку пропаганду, обустави рад њихових организација, као и све манифестације у време рада Уставотворне скупштине. Комунисти су ову обзнану сматрали рукавицом баченом у лице и закључили да се на такав акт мора одговорити истим таквим актом.

Текст обзнане

Са више страна и из више поузданих извора, државне власти имају сазнање да растројни и реакционарни елементи спремају ових дана напад на државу… њено устројство и друштвени ред са задатком да по руском бољшевичком примеру, све сруше што данас постоји од закона, установа и добара јавних и приватних, а на место свега заведу као у Русији, власт неколико људи који ће располагати животом, слободом и имањем грађана, а државу нашу отворити инвазији странаца. То они зову диктатуром пролетаријата. И пошто сматрају нашу државу само једним сектором на фронту у борби коју бољшевици воде против осталог света — то ће они на том сектору повести војну против светског капитализма како би се срушило све и свуда у свету што су до данас створили дух, снага и рад човечанства. Наша земља би имала, по њиховим замислима, да понова потоне у крв, да понова уђемо, као опет у Русији, у унутарње грађанске борбе, међународне ратове и пљачку хране и стоке по селима, и другог имања по варошима.

Комунистичком покрету су се придружили притворно и подмукло многи јавни и тајни непријатељи наше земље и народа. Побеђени у рату, гледају да се после рата освете овој земљи замећући у њој нереде и подржавајући их и споља и изнутра. Једни се, иако ратни богаташи, уписују у комунистичку странку, други дају новац за новине које пишу неистине и раже народ на незадовољство, трећи одржавају везу са иностранством и новчаним фондовима из иностранства набављају бомбе, експлозив и оружје, четврти свим и свачим спречавају сваки рад у земљи и на рђав глас без доказа износе све јавне раденике и сав њихов рад. Све то да би се земља збунила, грађани постали равнодушни и огорчени на државу.

Неколико стотина људи плаћаних из тајних фондова иду из места у место, са збора на збор, из воза у воз, из кафане у кафану, ништа друго не радећи но мутећи јавни мир и убијајући код грађана поверење у државу и њену будућност. Данас то чини један, сутра други, на исти начин прекосутра трећи и једни за другим да би изазвали уверење да је одиста готов смак овог друштва и државе. Најнапреднији међу смутљивцима и агентима те пропаганде су странци који се под именом радника увлаче у радничке организације да их раже и ометају. Своје агете увлаче и у државну службу, шпијунаже ради. Многи иначе добри грађани и чиновници већ су постали жртве њихове пропаганде, млађи и са мање школе и искуства, међу учитељима на пример, помели су се и несвесни свих последица пристају уз овај растројни рад, називајући се комунистима и друге увлачећи у зло.

Покушавају да шире своју отровну пропаганду међу војском и жандармеријом, како би као у Русији срушили поред осталих и те стубове реда, и завели место њих такозвану црвену војску и црвену гарду које продужују и данас, кад се цео свет смирује, ратове грађанске и међународне.

Ова болест бољшевика, која се зове комунизам, оборила је само Русију. За неколико недеља савладала је била Мађарску, али је тамо прошла остављајући пустош и погибију баш оних

који су хтели диктатуру. Иначе, Америка, Енглеска, Француска, Немачка и друге уређене и богате државе сузбиле су је у самом почетку, негде лакше, а негде крваво. Чехословачка држава је ових дана морала да учини то исто.

И наша држава не сме допустити проливање крви. Проливено је и сувише. Народ тражи мир да би лечио своје ратне ране и патње. Пошто су превратни елементи изабрали ове дане, кад велика Народна скупштина почиње уређивање државе, да почну са општом обуставом рада, коју би потом претворили у неред, крваву пометњу и расуло, Влада је одлучила да се снага државе стави у службу слободе и реда.

Ради тога Министарски савет наређује:

1. *Да се до решења Устава, забрани свака комунистичка и друга разорна пропаганда, обуставе њихове организације, затворе њихова зборишта, забране њихове новине и сви други списи, који би мутили спокојство и мир државе, проповедали, правдали или хвалили диктатуру, револуцију или ма какво насиље. Одмах се имаду узаптити сви позиви на генерални штрајк и до месец дана затворити сви који их чине усмено или писмено.*
2. *Забраниће се све штампане ствари којима се умањује значај ових мера наређених за одржавање слободе, реда и својине. По себи се разуме да остаје нетакнута слобода јавне речи и писања, ако се њима не вређа држава и не изазива јавна деморализација.*
3. *Да се у сваком случају нереда са разорним карактером, прво предузимају оштре мере против вођа и моралних подбадача, били они ту или правили вештачки алиби.*
4. *Заводи се обавезна пријава оружја. Ко не пријави ватрено оружје и експлозиве, кажњава се на три месеца затвора са радом.*
5. *За све време рада Уставотворне скупштине забрањене су у Београду сваке манифестације растројног и узбудљивог карактера. Војном суду на суђење предају се сви*

У ИМЕ
ЊЕГОВОГ ВЕЛИЧАНСТВА
ПЕТРА I.
ПО МИЛОСТИ БОЖЈОЈ И ВОЉИ НАРОДНОЈ КРАЉА СРБА, ХРВАТА И СЛОВЕНАЦА
МИ
АЛЕКСАНДАР НАСЛЕДНИК ПРЕСТОЛА
ПОТВРЂУЈЕМО
УСТАВ
КРАЉЕВИНЕ СРБА, ХРВАТА И СЛОВЕНАЦА

28 јуна 1921. године
у Београду.

Министар Припреме за Уставотворну Скупштину и Изједначење Закона

Председник Министарског Савета
Министар Иностраних Дела

Министар Припреме за Уставотворну Скупштину и Изједначење Закона

Видео и ставио државни печат,
Чувар Државног Печата,
Министар Правде

Министар Унутрашњих Дела

Министар Грађевина

Министар Просвете

Министар Правде

Слика 12. *Видовдански устав из 1921. године*

који би пружали оружани отпор државним органима сигурности.

6. *Да се с нашег земљишта протерају сви странци који би се смутњама придруживали и јачали их.*
7. *Да се из државне службе отпусте сви чиновници, виши и нижи, који би продужили пропаганду бољшевизма у нашој земљи, а да се одузме помоћ за школовање свима студентима комунистима.*

У Београду, 29. децембра 1920. г. Ј. Б. Бр. 29282
Председник Министарског савета и министар иностраних послова
МИЛЕНКО Р. ВЕСНИЋ, ср.

Двадесет деветог јуна 1921. године у 11.07, након полагања заклетве на нови Устав, краљ Александар је из Скупштине кренуо ка двору, одакле ће отићи на наставак програма, који је предвиђао војну параду на простору између хотела „Балкан" и „Москва".

У парадним колима која су вукла четири белца, седели су краљ Александар и председник Владе Никола Пашић.

У 11.13 сати кола са краљем и Пашићем нашла су се наспрам зграде Министарства грађевине у Улици Милоша Великог. У том тренутку зачуо се тресак и одмах затим испред кола подигао се густ, црн дим, више људи остало је рањено, док су кола већ одмицала даље. Атентатор је бацио бомбу са прозора грађевине којој се тек дизао трећи спрат. Бомба је ударила у један електрични стуб, заплела се у жице и ударивши у порцеланску шољу експлодирала још у ваздуху, пре него што су наишла кола са краљем Александром и Пашићем.

Атентатора су одмах ухватили сами радници који су радили на градилишту а полиција га је сачувала од разјарене масе, која је хтела да га линчује. Као да се ништа није догодило, краљ је отишао на свечани војни дефиле. Свечаност поводом

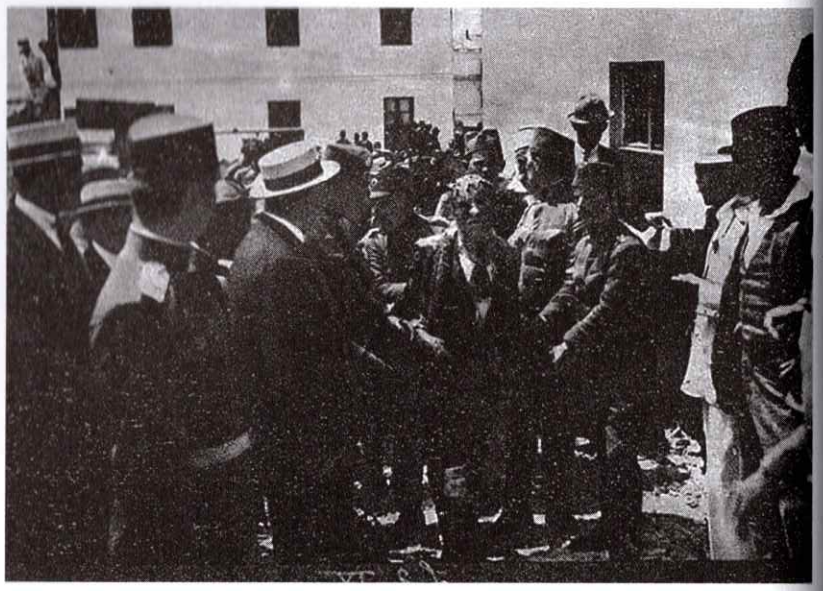

Слика 13. *Атентатор у моменту када је извађен из блата, у које је скочио да се сакрије*

проглашења новог Устава 29. јуна завршена је увече приређивањем бакљаде.

О овом догађају Влада је истог дана издала званично саопштење:

„Данас око 11 сати, када се Њ. в. наследник престола, по полагању заклетве на Устав, враћао из Уставотворене скупштине за двор, у пратњи г. Пашића, бачена је бомба са зграде Министарства грађевине, она је ударила у један електрични стуб, те у ваздуху експлодирала, пре него што су кола Њ. в. наишла; рањено је десетак људи, од којих највише војника. Атентатор је био на трећем спрату Министарства грађевине и пошто је бацио бомбу, покушао је побећи, али су га ухватили сами радници и том приликом одузели му три бомбе и револвер. Полиција га је једва сачувала од узрујане

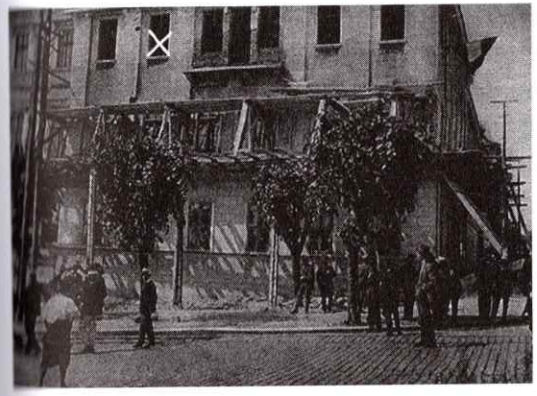

Слика 14. *Слика лево: Зграда са које је атентатор бацио бомбу. Са X је означен прозор са ког је атентатор бацио бомбу. Слика десно: Атентатор Спасоје Стејић*

масе, која га је хтела линчовати, те га је спровела у Управу града, где је утврђено да се зове Спасоје Стејић, молерски радник, познати бољшевик, који се 1919. године вратио из Русије и због своје агитације у комунистичким круговима прозван је Троицки...”

Већ након првих саслушања атентатор Стејић је открио своје наредбодавце из врха Комунистичке партије. Налог да изврши атентат добио је од Владимира Ћопића, техничког секретара партије, затим је ишао у Беч, где је утврђен план и где су нађени саучесници. Првобитни план предвиђао је да још 10. јуна уђе у Скупштину и са галерије баци бомбу. Међутим, покушај да се уђе у Скупштину показао се немогућим. Зато се одлучио за трећи спрат Министарства грађевине. Друга два атентатора била су испред прозора такође наоружана бомбама и спремна да их употребе ако Стејићев покушај не успе. Истог дана, само десетак минута пре атентата, примећен је комунистички посланик Владимир Ћопић испред зграде Министарства како гледа у кров...

Ради даље истраге приведени су сви чланови извршног одбора Комунистичке партије. А истрагом је полиција утврдила да је атентат на краља плод веће завере у коју су умешани и руководиоци партије, а централа завере је у Бечу.

Врло су интересантне биографије личности умешаних у атентат.

Владимир Ћопић, родом из Сиња, из мешаног српско-хрватског брака, још од детињства је био под снажним утицајем васпитања своје мајке, католикиње. Као студент на Загребачком свеучилиштву припадао је омладинској организацији франковачке оријентације, нераздвојни пријатељ Анте Павелића, тада студента, касније поглавника НДХ.

Као заробљеник у Русији одбио је да учествује у добровољачким одредима послатим да помогну српској војсци на Солунском фронту, али је касније учествовао у бољшевичкој револуцији. Истакао се у организацији југословенске бољшевичке групе која је добила задатак да по повратку у земљу, а према бољшевичком узору, оснује илегалне организације. Његови саучесници тврдили су да је у Москви завршио терористички курс и учествовао у одређеним терористичким акцијама.

Сличан пут прошао је и Никола Ковачевић, пореклом из Босне. По повратку из Русије настанио се у Војводини, где је припадао илегалној организацији „Пелагић".

Спасоје Стејић, човек који је бацио бомбу на краља, имао је сличну биографију као и поменута двојица. Повратник из Русије, радник, нижег интелекта, имао је улогу пуког извршиоца. Професор Арчибалд Рајс је за њега рекао да има лице правог убице. Стејић је заиста деловао присебно и хладно, као да ништа није учинио. Ухапшени комунистички посланици, чланови највишег органа партије, живели су на високој нози, организовали велике пријеме, носили свилене кошуље и скупа одела. Када би одлазили радницима на зборове, пресвлачили би се у јефтина одела и представљали као њихови класни саборци. За свој леп и раскошан живот комунисти су новац добијали из Москве, што је и утврђено истрагом у јулу

1919. године. Сада се при истражном поступку сумњало да је атентат учињен како би се показало да постоји њихова револуционарна активност и тако би оправдали средства која добијају из иностранства.

Приликом суђења оптуженима за покушај атентата, вештачењем је утврђено да је бомба експлодирала у ваздуху, ранивши девет људи. Приликом сваке експлозије такве врсте бомбе направи се око двадесет гелера, који могу убити или ранити исто толико људи на простору пречника од сто метара. Та бомба је могла да нанесе Александру озбиљне повреде или да га усмрти јер се налазио у опасној зони. Пресудом је утврђено да је Стејић бацио бомбу на регента да би га убио, али у томе није успео због околности на које није могао да утиче.

Стејић је осуђен на смрт, његов најближи саучесник Лајош Чоки на двадесет година затвора, док су чланови извршног одбора Комунистичке партије осуђени на временске казне од две до четири године затвора. Стејићу је касније милошћу краља Александра смртна казна замењена доживотном робијом.

Још док се водио истражни поступак против атентатора на регента Александра, комунисти су извршили још један атентат, овога пута успешно. Убијен је бивши министар унутрашњих дела Милорад Драшковић, и то 21. јула у Делницама, где је са породицом био на одмору. Организатори и извршиоци тог атентата били су чланови терористичке тројке „Црвена правда": Рудолф Херцигоња, Родољуб Чолаковић и Алија Алијагић. Овај последњи је револверским хицима из непосредне близине усмртио министра Драшковића. Сличност ова два атентата која су организовали комунисти јесте да за извршиоце узимају просте људе, раднике, док су организатори високообразовани, студенти, интелигенција...

Алија Алијагић је био столарски радник из Зворника.

Након ова два атентата у кратком временском периоду комунисти су изазвали страх који је ујединио народ и политичке пртије у борби против њих.

Слика 15. *Родољуб Чолаковић и Алија Алијагић, атентатори на бившег министра унутрашњих дела Милорада Драшковића*

Након низа демонстрација против комунизма, Скупштина 2. августа 1921. године усваја Закон о заштити јавне безбедности и поретка којим се забрањује рад Комунистичке партије а посланицима у парламенту и одборницима у општинским управама одузимају мандати.

УСТАШЕ

Убиства и рањавања посланика ХСС (Хрватске сељачке странке) у Скупштини 20. јуна 1928. године, што је учинио посланик из Црне Горе Пуниша Рачић, сигурно су један од најзначајнијих момената који су условили стварање усташке организације. Због тога се убиство у Скупштини може назвати и нултом тачком планирања атентата у Марсељу.

Шта се десило тог 20. јуна?

Оштра расправа у Скупшини трајала је данима између српских, црногорских и хрватских посланика. Један од најимпулсивнијих посланика био је Пуниша Рачић. Часни, народни човек који је био учесник у четничким акцијама на Косову и Метохији пре њиховог ослобођења од Турака упуштајући се у вербалне сукобе са Хрватима, сматрао је да брани не само своју личну част већ и достојанство читавог свог народа. Хрватски посланици су неколико последњих седница редовно прекидали говоре посланика Пунише Рачића неумесним добацивањима:

– Ма ћути, Пуниша, не разумеш ти то.

– Мани то, него причај како си обрстио манастирске шуме.

– Доста већ једном с тим Кајмакчаланом, реците колико то кошта да платимо, па идемо даље.

Он је због учесталих увреда упутио званичан предлог Скупштини, само неколико дана пре убиства, да се донесе закон о двобоју, којим би се регулисало право да онај кога је увредио други посланик може да га изазове, а закон принуди да изађе на мегдан. Само дан пре убиства посланика Рачић је упутио још један предлог Скупштини, и то са потписима двадесет и три посланика, а тај предлог је садржао следеће: „Посланик Стјепан Радић да се хитно прегледа код доктора и установи његово ментално стање, ако се пак установи да је Радић ментално здрав, посланици који су потписали овај предлог захтевају да се он максимално казни због оног што изговара." Хитност тог предлога образложио је жељом да се избегну нежељени догађаји, који иначе могу наступити услед оваквог понашања господина Радића. Тај предлог је председник Скупштине одбио, оцењујући да се не заснива на пословнику.

Коначно, 20. јуна је седница Скупштине отворена у 9.40 и одмах почела расправом коју су потегли посланици ХСС-а због претњи од претходног дана да ће падати главе. Седница

је прекинута на десет минута због жучне расправе хрватских и црногорских посланика. Када је седница настављена, за реч се јавио Пуниша Рачић, почео је да говори, али је био прекидан салвама увреда. Најагресивнији је био Иван Пернар, који је упадицама непрестано прекидао говорника. Рачић у почетку није реаговао и настављао је да говори све док Пернар није упутио најтежу увреду.

У једном делу говора Рачић је рекао:

– За ову државу ја сам крв лио...

Пернар му је добацио:

– Па добро, онда кажи колико си крви пролио, па да ти платимо у злату...

Рачић тада прекида говор и тражи од Пернара да повуче реч. Прилази говорници и захтева од председника Скупштине да казни Пернара или ће га он казнити. Председник Скупштине Нинко Перић у том моменту прекида седницу и излази из сале.

Рачић вади револвер и сав црвен у лицу виче:

– Ко буде покушао да се стави између мене и Пернара, погинут ће!

А затим Пернару:

– Устани и извини се!

Овај то не схвата озбиљно и ћути. Рачић пуца у Пернара, који пада рањен. Басаричек прилази Рачићу да га спречи и овај га усмрћује једним метком. Трећи метак погађа Стјепана Радића, који је рањен, а четврти Ивана Гранђу, који је хтео да заштити свог председника. Павле Радић прилази разјареном Рачићу да га заустави, а овај пуца и у њега.

Настаје паника, посланици беже из сале, интервенишу лекари... у том хаосу и пометњи на Рачића просто више нико није обраћао пажњу. После пуцњаве, с револвером у руци, мирно је отишао са говорнице и упутио се у министарску собу у коју се улазило право из пленумске сале. Из министарске собе прешао је у скупштински бифе, а одатле у мало двориште из кога је кроз приземље зграде Министарства грађевине

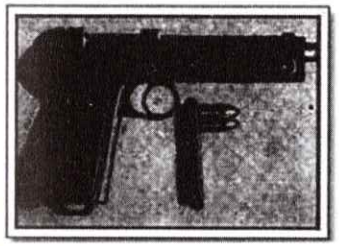

Слика 16. *Атентат у Скупштини 20. јуна 1928. године*

изашао у Масарикову улицу и изгубио се у градском метежу. Рачићев први сусрет био је са управником града Манојлом Лазаревићем и њему је предао револвер којим је усмртио хрватске посланике.

Лазаревић га је упитао хладно:

– Пуниша, зашто си унео у Скупштину пиштољ?

– Носим га од 1913. године, још са Брегалнице, а њиме сам усмртио једног поручника и два редова. Овај револвер је за мене амајлија.

Постоји једно интересантно сведочење које се односи на пријем у болницу рањеног Стјепана Радића, а ради се о доктору Ђорђу Пешићу, који се у то време налазио у болници, при-

ВАНРЕДНО ИЗДАЊЕ

ПОЛИТИКА

Београд, Среда 20 Јун 1928
Број 7232 — Година XXV.

УБИСТВА У НАРОДНОЈ СКУПШТИНИ

Народни посланик Пуниша Рачић убије из револвера др. Басаричека и П. Радића. — Тешко су рањени народни посланици Ст. Радић, др. Пернар и Грња.

Слика 17. Главна вест о атентату у ванредном издању „Политике"

премајући се за испит из хирургије. Дакле, био је очевидац приликом пријема, лечења и отпуштања пацијената.

Створио се одмах ту и краљ Александар и упитао Радића како се осећа.

Радић је ухватио краља за руку и плачући рекао:

– Ваше величанство, ја нисам ништа крив, нити сам нешто рђаво учинио. Зашто се Црногорац одлучио да пуца у нас из Загреба, просто ми не иде у главу.

Краљ Александар задржао се дуже у разговору са доктором Миливојем Костићем у жељи да што више сазна, колико је рана смртоносна. Овај је увезао једну стерилну, танку шипку и провукао је кроз отвор куда је метак прошао и тиме показао где је изашао, а да нису трбушни органи повређени. Доктор Ђорђе Пешић је саопштио да је Радићево лечење трајало неколико недеља, да је стање болесника санирано и он је опорављен отпуштен из болнице.

Изјавио је том приликом:

„Узрок смрти Стјепана Радића никако није било рањавање у Скупштини, нити, како се причало, да је издахнуо на лицу места. То је апсолутно нетачно. Радић је умро касније, као шећерни болесник. Анализе су јасно показале да је боловао од дијабетеса."

Хаос и убиства у Скупштини мирно је гледао још један човек, био је то народни посланик за град Загреб др Анте Павелић. Он је те исте вечери отпутовао возом за Загреб, а касније у бугарске планине на договор са Иваном Ванчом Михајловим о заједничком терористичком деловању против Краљевине и краља Александра.

Међутим, усташка организација од самог оснивања 10. јануара 1929. године имала је проблем са организовањем чланства, сваки покушај врбовања у Хрватској пропао би. Они су почетком 1930. имали само десетак чланова у својим логорима.

Тада су закључили да је боље да се окрену бројној хрватској емиграцији широм света. Стотине хиљада Хрвата емигрирало је из земље у потрази за послом и бољим животом. Они су живели у многим земљама Европе и у Северној и Јужној Америци.

Највише Хрвата било је у Белгији, где су радили у рудницима угља. За време светске кризе (1929) емиграција је додатно појачана, али и беспослица. Било је то идеално време за врбовање чланова. Агитатори су успели да заврбују неколико стотина људи, за које је то био чин очаја а не чин личног уверења и идеологије. Сведочанство о томе како су Хрвати били врбовани за усташку организацију, оставила је Јелка Погорелец у својим мемоарима:

„Те неуке људе, од којих већина није уопће била у Југославији, увјеравали су да је стање подједнако тешко у нашој земљи као и у Јужној Америци, да код нас влада исто тако незапосленост и да једино у Мађарској, и то помоћу емиграната и њихових заштитника, могу себи осигурати егзистенцију. На сличан начин варали су Јелићеви изасланици наш свијет по Белгији и Француској."

Усташка организација била је најбројнија средином тридесетих година када је у својим редовима имала око 500 људи.

Читава организација била је изграђена по принципу оданости вођи поглавнику, беспоговорно покоравање свим његовим наређењима било је света обавеза усташа. Они су полагали заклетву, чије је нарушавање значило смрт за преступника.

Заклетва би се обично полагала у мрачној соби у којој су на столу били постављени крст, два прекрштена пиштоља и голи нож. Ти су предмети осветљавани са две свеће. Кандидат би једно време био остављен да размишља у самоћи, а након тога би у просторију ушла два мушкарца. Први „кум" и други вођа будуће терористичке групе, тзв. тројке.

Текст усташке заклетве

Заклињем се Богом свемогућим и свиме што ми је свето да ћу се држати усташких начела и покоравати се прописима те безусловно извршавати све одредбе поглавника, да ћу сваку поверену ми тајну најстроже чувати и никоме ништа нећу одати. Заклињем се да ћу се у усташким редовима борити за извојевање самосталне државе Хрватске и све учинити што ми поглавник наложи. Заклињем се да ћу једанпут извојевану хрватску државну самосталност и хрватску народну слободу у усташким редовима чувати и бранити. Ако се огријешим о ову присегу, свјестан сам своје одговорности за сваки свој чин и пропуст, има ме по усташким прописима стићи казна смрти. Тако ми Бог помогао! Амин!

На челу организације био је поглавник, а поред њега постојала је врховна команда од дванаест људи, коју је бирао саветодавни орган.

Усташки устав предвиђао је строг хијерархијски систем организације и командовања који је овако изгледао:

- Месне организације (табор)
- Окружни одбори (логор)

Слика 18. *Симболи на којима се полагала усташка заклетва*

- Обласни одбор (стожер)
- Главни усташки табор на челу са поглавником.

Ова структура коју је предвидео устав остала је само на папиру. Унутар земље није могла да се створи никаква организација.

У ствари, усташку организацију чинили су углавном логори створени у Италији и Мађарској.

Највећи усташки логори, који су почели да се организују у Италији 1931. године, били су отворени код Бреше и у Борготару, месту у апенинским планинама. Мањи логори постојали су у Фонтекјоу и Сан Димитрију. Њихови чланови пролазили су кроз војну припрему, а већина њих није учествовала у терористичким акцијама. У логорима се живело по строгом распореду. Унутар логора усташе су носиле посебну униформу по узору на Мусолинијеву полицију и живеле као војна јединица. И најмање непоштовање правила строго је кажњавано. Ме-

Слика 19. *Усташка хијерархија*

ђу усташама је уведено правило међусобног шпијунирања, а посебна служба обезбеђења пратила је мисли и расположења свих усташа. Покушај да се напусти организација или критикује рад њеног руководства повлачио је смртну казну. Више десетина усташа платило је животом за непромишљене речи или поступке. Све усташе су свакодневно биле подвргнуте идеолошкој обради и васпитању у духу мржње према Србима. Логори су се претворили у расаднике убица и терориста. Ипак, најпознатији логор за обуку усташких терориста није се налазио у Италији, већ у Мађарској, на самој граници са Краљевином Југославијом, поред града Нађкањижа на салашу Јанка Пуста. Имао је 150 хектара обрадивих површина са помоћним зградама и кућама, овај салаш, који се претворио у центар и базу терористичке и шпијунске делатности, више од три године (од 1931. до 1934) стално је на себе привлачио

пажњу југословенске тајне полиције, а његово име постало је синоним за рушилачке активности против Југославије. У логору је стално живело двадесет пет до тридесет људи. Мале групе усташа живеле су и на другим местима широм Мађарске. Међу њима су били људи различитих судбина: убеђени националисти, који су бежали из земље да би приступили терористичкој организацији, и они који су заврбовани међу југословенским беспосленим емигрантима у Јужној Америци и Белгији, или обични авантуристи.

У логору су пролазили кроз курс обучавања руковања оружјем и експлозивним направама, а радили су и на пољима. Режим у логору био је суров.

Из логора Јанка Пуста у Југославију су убацивани агенти, терористи, слати су оружје и експлозив, брошуре и леци антијугословенске садржине.

Са овим добро обученим терористима одлучују да крену у борбу против државе и да терористичким акцијама изазову страх код грађана, те тим акцијама натерају Владу Краљевине Југославије да преговара с њима о идеји Независне државе Хрватске (НДХ) или да подигну велики устанак на територији Хрватске који би резултирао извојеваном државношћу.

Прва усташка терористичка акција извршена је неколико месеци након оснивања. Дана 22. марта 1929. усташе Мијо Бабић и Матија Солдина убили су у Загребу главног уредника „Новости" и председника „Југословенске штампе" Тонија Шлегела.

Сада када су имале школоване терористе у својим редовима, усташе настављају озбиљније диверзантско-терористичко деловање на територији Краљевине Југославије. Неке од већих акција биле су подметање експлозивне направе на железничкој станици у Осијеку, подметање експлозивне направе у вагону воза Осијек-Винковци, активирање експлозива на прузи Загреб-Београд, активирање експлозива у Загребу пред православном црквом и у дворишту касарне пешадијског пука, итд.

Слика 20. *Логор на имању Јанка Пуста у близини Нађкањиже*

Слика 21. *Усташе у логору на имању Јанка Пуста*

Полиција је захваљујући раду обавештајних служби успевала да спречи велики део акција. У неким случајевима успевала је само да спречи штету по људске животе, тако што је вагоне са експлозивним направама преусмеравала на слепе колосеке где експлозија није била опасна по људе.

Највећа усташка акција изведена је почетком септембра 1932. у Лици, ту су акцију усташе касније назвале „Велебитски устанак". Десеторица усташа се пребацила из Италије преко Задра на Велебит да би се придружила тамошњим усташким организаторима (Рукавини, Артуковићу и Дошену).

Усташе су напале полицијски станицу у селу Брушани. Међутим, полиција је похватала и похапсила већину њих, а остали су побегли у иностранство.

Након овог усташког терористичког напада краљ Александар, веома љут, послао је Мусолинију поруку преко посредника, његовог пријатеља Капија:

„Кажите Италији и реците Мусолинију с моје стране да они, ако желе да изазову озбиљне немире или да доведу до промене режима, морају пуцати у мене и бити сигурни да су ме убили, јер је само тако могућа промена. Ја знам шта је моја дужност и шта су одговорности мога положаја. Оружје и бомбе талијанске су производње и све што се предузимало, осигуравало се пред очима талијанских власти у Задру."

Он, Александар, није шпански краљ, иако Италијани мисле да би он напустио своју земљу, или да се она налази у предвечерје револуције, не познају нити краља Југославије, нити стварну ситуацију у њој.

Интересантан је податак да је Комунистичка партија у једном тренутку подржала акције и рад усташа. Комунистичка партија је у једном од својих прогласа позвала сав хрватски народ и усташе на борбу против Срба:

Комунистичка партија се обраћа цијелом хрватском народу са позивом да свим снагама помогне борбу усташа и да се у томе не ослања само на усташке терористичке акције

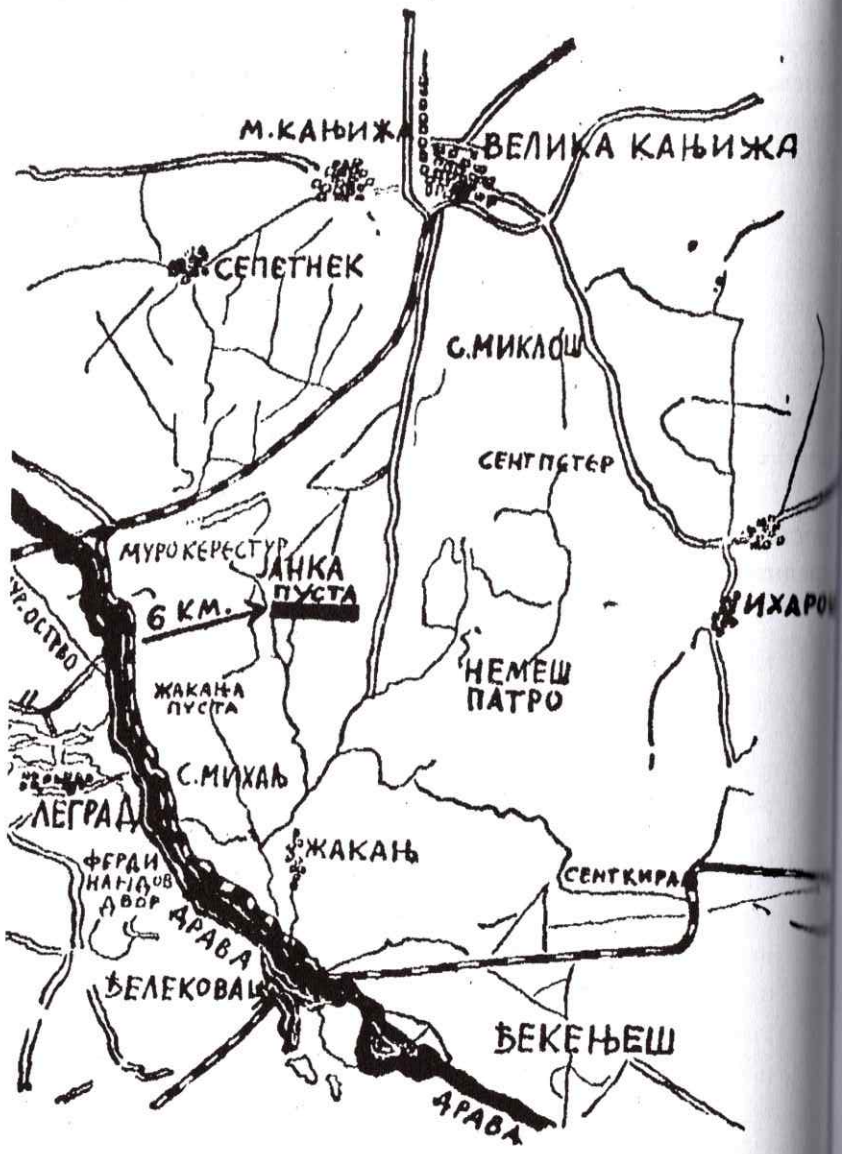

Слика 22. Мапа усташких терористичких логора на територији Мађарске

Слика 23. Милан Горкић, генерални секретар СК КПЈ

него да се ослања на најшире масе хрватског народа против великосрпских господских угњетача... Комунисти у крајевима гдје је букнуо усташки покрет дужни су да се повежу са усташама, да им помогну, да у ту акцију увлаче широке слојеве народа... да организују акције солидарности са усташким покретом... Комунисти треба да воде акцију код жељезничара, да организују акцију спречавања превожења војске и муниције против усташа, да агитују међу војницима против гушења усташког устанка, а за помоћ њиховој борби.

Проглас ЦК КПЈ, потписао генерални секретар
Милан Горкић, 1932. године

ВМРО – УНУТРАШЊА МАКЕДОНСКА РЕВОЛУЦИОНАРНА ОРГАНИЗАЦИЈА

Дана 20. априла 1929. године представници усташког покрета Анте Павелић и Густав Перчец одлазе у Софију где ће са представницима ВМРО (Унутрашња македонска револуцио-

нарна организација) потписати протокол о сарадњи, познат као Софијска декларација. Овај документ је написан руком на хрватском и македонском језику.

Софијска декларација

Тијеком братског посјета доктора Анте Павелића и представника града Загреба Густава Перчеца националном одбору организација македонских исељеника у Бугарској, с обје стране је утврђено да се због немогућег режима којем су подвргнуте Хрватска и Македонија мора координирати њихово правно дјеловање у освајању националних и људских права, политичке слободе и неовисности Хрватске и Македоније. Према томе, обје стране изјављују да ће убудуће ујединити своје напоре би се постигао овај идеал два братска народа.

Год. II. София, понедѣлникъ, 22 априлъ 1929 год. Брой 759

Македония

Телефонъ № 2891 ОРГАНЪ НА МАКЕДОНСКАТА ЕМИГРАЦИЯ ВЪ БЪЛГАРИЯ

„МАКЕДОНИЯ"

АБОНАМЕНТЪ:

ОБЯВЛЕНИЯ:

PRAVA BRAĆA

Истински братя

DEKLARACIJA.

Prigodom bratskog posjeta hrvatskog narodnog zastupnika D-ra Ante Pavelića i gradskog zastupnika grada Zagreba Gustava Perčeca Nacionalnom Komitetu Makedonskih emigrantskih organizacija u Bugarskoj, konstatirano je s obje strane, da im nemogući režim, kome su podvrgnute Hrvatska i Makedonija, onemogućuje da koordiniraju svoju legalnu djelatnost za izvojštanje čovjejskih i nacionalnih prava, političke slobode, te potpune nezavisnosti i Hrvatske i Makedonije.

Tom zgodom izjavljeno je s obje strane, da će u budućo zgodi svoje napore za postignuće tih ideala obih bratskih naroda.

Sofija, 20. IV. 1929 g.

Декларация

Слава земеделското е мир

Слика 24. *Софијска декларација објављена у бугарским новинама „Македонија"*

Због ове декларације Павелића и Перчеца је Суд за заштиту државе у Београду осудио 17. јула 1929. године на смрт.

Они тада напуштају земљу и склањају се у Аустрију, затим у Италију и Мађарску одакле руководе даљим активностима усташког покрета, врбујући чланове у другим земљама где је била јака хрватска емиграција.

Шта је био циљ ВМРО?

Након балканских ратова и Првог светског рата територија Македоније је подељена између Грчке и Краљевине Југославије чему се Бугарска жестоко супростављала.

ВМРО се противио таквој подели Македоније и за главни циљ деловања поставио присаједињење територије Македоније Бугарској, што је иста она жеља коју је имала Бугарска након Првог балканског рата. Чланови ВМРО су такође инсистирали на сталним оптужбама да власт у новоосвојеним областима Македоније спроводи политику србизације.

То је по њиховом објашњењу значило да се у школама спроводи систематска политика денационализовања и посрбљавања Македонаца, Бугара и другог македонског становништва.

Незадовољна свим наведеним а посебно распарчавањем македонских области, Унутрашња македонска револуционарна организација је као једино решење видела терористичке нападе и оружану борбу за ослобођење и уједињење читаве Македоније.

Бугарска влада је прећутно одобравала деловање ВМРО на својој територији, а центар организације налазио се у Петричком округу.

На тој територији ВМРО је био држава у држави: прикупљали су порез, постављали чиновнике, судили и извршавали пресуде.

ВМРО је располагао оружаном војном силом која је имала око две хиљаде чланова, били су савршено добро органи-

зовани, и имали су завидно наоружање за једну терористичку организацију. По броју наоружања била је то скоро армија, недостајало им је само артиљеријско оружје.

По једном попису имали су: 11.000 пушака, 700.000 метака, митраљезе и бомбе. Нема сумње да је наоружавање ВМРО вршила бугарска држава из магацина своје војске. И дан-данас је чест случај наоружавања терористичких или паравојних формација које подржава једна земља. Једноставно се оружје из одређених магацина подели а пријави се обијање магацина или екплозија истог. Тако се правно-формално скида сумња са државе да је извршила велико кривично дело.

Ова терористичка организација ће од 1920. до 1934. године извршити чак 460 упада на територију Краљевине Југославије. Приликом тих упада 185 особа је убијено а 435 људи је рањено и физички малтретирано. У истом периоду ВМРО је извршила 63 атентата, укључујући и убиство генерала Ковачевића у Штипу и високог државног чиновника Прелића у Скопљу. Најчешће су упади вршени ноћу. Група терориста прелази границу док плаћене уходе нападима заваравају пажњу граничара са југословенске територије, за то време ВМРО упада у села или најчешће на усамљена имања, пуцају у сваког кога сретну, пале куће и амбаре ако стигну и беже назад.

Краљевина Југославије због све чешћих упада била је принуђена да дуж целе границе према Бугарској одржава читав одбрамбени систем који ју је скупо коштао. Због добрих резултата које ВМРО постиже у терористичким нападима, њих почиње да финансира фашистичка Италија али и комунистичка Русија. Југословенска влада располагала је документом о новчаним средствима која је Италија ставила на располагање ВМРО-у. Протокол о томе је потписао бугарски посланик у Риму, Влков. Приликом забране и растурања ВМРО-а у пролеће 1934. године, бугарске власти су конфисковале и огромна новчана средства ове организације у износу од педесет милиона лева.

Слика 25. Краљ Александар у посети др Арчибалду Рајсу

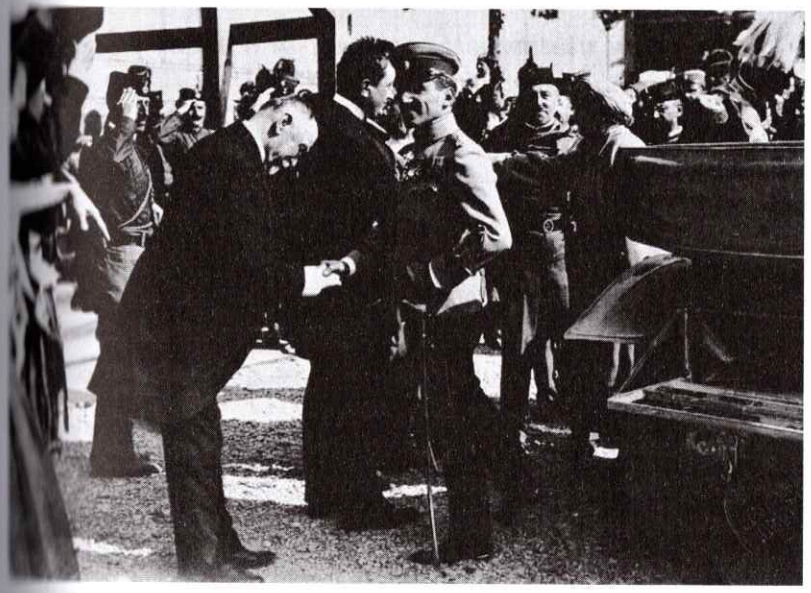

Слика 26. Председник Чешке Едвард Бенеш и краљ Александар

Из говора Њ. в. краља Александра I Карађорђевића

На Ускрс 1918.

Ми се не боримо само за нас већ и за нашу децу, за наше потомке, за наша будућа поколења.
За њих ми подносимо и подносићемо до краја све потребне жртве. Као што се и Христос добровољно жртвовао за род човечији.

1. септембар 1918.

...са пуном и непоколебљивом вером и надом у Бога. Напред, јунаци, у отаџбину!

1. децембар 1918.

У име Њ. в. краља Петра проглашавам уједињење Србије са земљама независне државе Словенаца, Хрвата и Срба у јединство краљевства Срба, Хрвата и Словенаца.

6. јануар 1919.

...испуњен је завет који су сва покољења наша кроз векове непрекидно потврђивала и освештавала.

7. јануар 1919.

...настављајући крваву борбу за слободу, почету Карађорђевом прегнућем, ви омогућисте да је наш троимени на-

род сакупљен сада својом вољом први пут у једном државном дому.
У пространом краљевству Срба, Хрвата и Словенаца.

16. март 1919.

...ја посебице истичем хитност потребе да се земљорадник после хиљаду година тешког живљења ослободи веза које га још чине зависним од власника земље коју он ради и да постане господар груде коју натапа својим знојем.

СИСТЕМ БЕЗБЕДНОСТИ

Систем безбедности је облик организовања и функционисања друштва у спровођењу мера и активности на превентивном и репресивном плану који се предузимају ради очувања суверенитета и интегритета државе, њеног Уставом утврђеног поретка, права и слобода грађана, као и свих осталих друштвених вредности од свих извора и облика угрожавања.

Циљ свих атентата јесте управо дестабилизација земље и угрожавање суверенитета и интегритета државе. Једноставније речено, са сваким атентатом радикално се мења стање у земљи где је атентат извршен а тако и сама будућност тог народа. У случају Србије и убистава њених владара у атентатима, одмах би се мењао правац међународних односа Србије.

Не бих погрешио када бих без доказа рекао да су сви завереници имали подстицај ван граница Србије. Сами атентати често су били и уводи у ратове. (О томе касније у делу књиге у вези са припремама атентатора за атентат на краља Александра. Тада чланови бугарске терористичке организације ВМРО одбијају идеју да се атентат изврши приликом посете краља Софији јер би убиство краља на територији Бугарске лако могло значити и почетак рата између Србије и Бугарске)

Ако бисмо покушали максимално да упростимо појам самог атентата, то би једноставно значило „извршити убиство или напад на неку важну личност са вишим циљем...”

Ти „виши” циљеви терористичке делатности могу се поделити према значају, према стратегијском циљу и оперативно-тактичком циљу.

Данас тероризам захтева и добија велики светски публицитет и пажњу јавности, зато се за циљ терориста бирају важни објекти или када је атентат у питању, бирају се важне личности.

Држава, са друге стране, има своје механизме и службе које брину да се такви догађаји спрече или последице смање на минимум.

Данас је тероризам раширен у читавом свету, много више него почетком 20. века. Томе је доста помогао и технолошки напредак, који је омогућио различите начине терористичких напада који у прошлости нису били могући. Узмимо за пример само оружје за масовно уништење, биолошко или хемијско. Тероризам је такође врло специфичан јер у оружаном сукобу терористи настоје да победе противника противно законима вођења рата, а они често за своје легитимне циљеве бирају ненаоружане цивиле, жене и децу. У складу са тим тероризам је незгодна друштвена појава, јер су његова обележја: противзаконитост, тајновитост, трагична отвореност, окрутност, изазивање ужасавајућег страха, неморалност, непредвидивост, нерационалност и ултимативност. Због света тога тероризам се данас оправдано назива највећим светским непријатељем.

Данас постоји много више служби које се баве тим питањима, озбиљан новац се издваја из буџета земаља за службе које сузбијају тероризам, а те јединице се зову антитерористичке јединице.

Некада се пажња посвећивала искључиво организацији и људском фактору у службама министарства унутрашњих дела и војске. У неколико следећих редова, приказаћу вам организацију и основне задатке полиције и војске Краљевине СХС (Југославије) почетком 20. века.

ПОЛИЦИЈА

Министарство унутрашњих дела Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца образовано је 7. децембра 1918. године, само неколико дана након проглашења нове државе и то Указом о образовању прве Владе Краљевства Срба, Хрвата и Словенаца. Организација и надлежности Министарства дата је уредбом од маја 1919. године. По тој уредби Министарство унутрашњих послова Краљевине СХС врховна је управна и надзорна власт над свим управно-полицијским властима и органима у земљи.

У надлежност Министарства унутрашњих дела спадали су послови унутрашње управе, надзор над самоуправним телима и установама, старање о личној, имовној и државној безбедности, јавном реду и миру, старање да подручне власти правилно примењују законе и надзор над њиховим радом, расправљање административних спорова и осталих спорних случајева који су законима стављени у надлежност Министарства унутрашњих дела, старање о јавном моралу и о незбринутим лицима, надзор над радом јавне помоћи, радом добротворних друштава, припрема законских пројеката из области струке и вршење других послова који су посебним законима стављени у надлежност Министарства унутрашњих дела. Законом о унутрашњој управи из 1929. године Министарство унутрашњих дела је врховно надлештво за унутрашњу управу.

Законом о промени назива (СХС у Југославију) и подели Краљевине на управна подручја општа управа у Краљевини Југославији врши се по бановинама, срезовима и општинама. Истим Законом Управа града Београда, Земуна и Панчева чини посебну управну целину и стоји под непосредном управном и надзорном влашћу министра унутрашњих послова.

Одељење за државну заштиту и Одељење за јавну безбедност била су задужена и за заштиту суверена Краљевине СХС који није баш сарађивао са њима. По сведочењу Милана

Антића, министра двора, када је преузимао ту дужност, прво на шта су га упозорили је да краљ нерадо прима референте органа јавне и државне безбедности, и ако их прими, не поступа по њиховим саветима. Ако би га упозорили да се спрема атентат у то време, на том и том месту, он би без икакве пратње изненада аутомобилом прошао баш тим путем, како би их после тога демантовао. Тиме им је краљ само додатно отежавао и овако тежак посао. Опасност од атентата вређала је у краљу осећање војника, који борећи се храбро гине само на бојном пољу.

Говорио је:

„Доста је понижавајуће бити убијен на кукавички начин."

Није марио за мере обезбеђења.

Краљ Александар је једино бринуо да сачува своју породицу.

Слао је поруке краљици Марији:

„Ја не бих могао да имам жену која се боји, али те сада молим да непрестано будеш опрезна, када излазиш са децом, они који желе моју смрт, могли би такође да вас нападну."

Најверније тумачење Александровог фатализма дао је министар двора, Антић. Он налази објашњење у краљевој херојској личности, која се разликовала од свих осталих крунисаних глава у ондашњем свету. Наиме, по њему, краљ се плашио да умре као обичан грађанин од старости, од природне смрти, у постељи. Сматрао је да треба умрети само у борби за остварење идеала, за остварење високих циљева. На такво његово схватање могао је утицати и косовски мит, по коме се занемарује земаљски живот, а смрт се сматра природним и свесним жртвовањем за највише циљеве. Лично обезбеђење краља је препознало његову храброст и жртву и његово одбијање сарадње никада нису схватали лично. Они су свој посао без обзирана то радили детаљно и квалитетно.

Слика 27. *Краљ Александар врши смотру гарде*

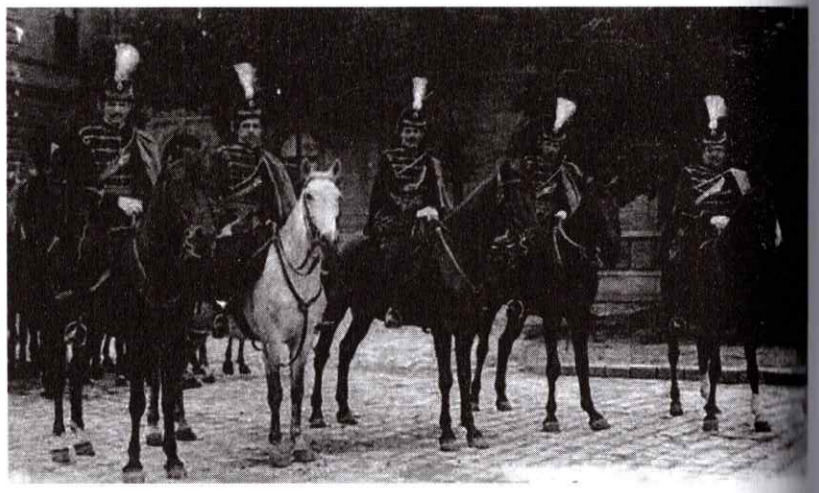

Слика 28. *Коњаници Краљеве гарде*

ГАРДА

Гарда је одувек била јединица сачињена од најбољих припадника војске које је једна држава имала и била је задужена за непосредну безбедност владара. Након Мајског преврата 1903. године и доласка краља Петра Првог на престо Краљевине Србије, пук Краљеве гарде је расформиран и краљ је задржао само пешадијску чету за своје обезбеђење. Они су давали стражу у Старом двору, надомак Теразија где се краљ Александар уселио са породицом. Пропусну службу обављали су дворски жандарми чија се униформа разликовала од других жандарма. Почетком 1904. године војни капелник Станислав Бинички формирао је Музику Краљеве гарде.

Гарда је учествовала на свечаности крунисања краља Петра I Карађорђевића, чиме је он постао први и једини крунисани владар у новијој историји Србије. Гарда је пратила краља приликом његовог миропомазања у манастиру Жича код Краљева и од тада су уз краља Петра увек били његови гардисти. Током балканских ратова гардијска чета са мајором Љубомиром Максимовићем на челу подељена је на два дела: један је остао уз краља Петра као врховног команданта, а други је придодат војној јединици која је учествовала у борбеним дејствима. Оба дела гардијске чете за време тих ратова претрпела су губитке, и у старешинском, и у војничком кадру. Са врховном командом налазила се и Музика Краљеве гарде, која је осим иструмената носила и лично наоружање (пушку са бајонетом) и потребну ратну опрему. У Првом светском рату на челу војске налазио се регент Александар Први Карађорђевић, који се током балканских ратова налазио на челу Прве армије. Опет је гардијска чета подељена на два дела. Један део људства додељен је као појачање борбеној јединици, а преостали део, са командиром мајором Павлом Јуришићем, остао је да обезбеђује врховну команду, која се са свим пратећим деловима најчешће кретала у два правца: врховни командант и ужи део врховне команде са начелником штаба (војводом Радомиром

Путником), у једном правцу, а остарели краљ Петар са својом пратњом у другом. Такав распоред чете Краљева гарда задржала је све до доласка на Крф, прошавши сву голготу војске и народа у зиму 1915. и 1916. године. Остало је забележено велико пожртвовање гардиста током преласка Албаније, када се нису одвајали од још неизлеченог врховног команданта (који је после изненадног напада слепог црева морао да буде хитно оперисан у Скадру), носећи га на рукама кроз врлети и мочваре које су им се испречиле на путу. На Крфу су гардијска чета и дворски жандарми преузели обезбеђење врховне команде, у првом реду регента Александра Првог Карађорђевића и његовог оца краља Петра Првог Карађорђевића, који су имали своје ађутанте. Командир Краљеве гарде био је потчињен регентовом ађутанту, у то време потпуковнику Панти Драшкићу, и од њега је добијао потребна наређења за стражарску и пропусну службу, те за друге задатке који би искрсли. Кад год је регент Александар до краја рата обилазио положаје својих трупа или посећивао штабове савезничких армија, пратила га је његова гарда. Најчешће је путовао аутомобилом, док су се гардисти превозили посебним војним возилом. И уз краља Петра Првог била је увек група гардиста, која га је пратила приликом његових обилазака фронта.

У Солуну 1917. године образована је још једна чета Краљеве гарде, да би од обе гардијске чете, Музике и групе жандарма, формиран гардијски батаљон са потпуковником Павлом Јуришићем на челу.

Након завршетка рата и формирањем нове државе Краљевине СХС у околностима које су пратиле формирање нове државе настала је потреба да се Краљева гарда увећа. Указом регента Александра Првог Карађорђевића од 16. јула 1919. годинае Гарда је прерасла у ранг бригаде. За њеног команданта постављен је бригадни генерал Петар Живковић, који је уједно био почасни ађутант регента Александра. Први батаљон Краљеве гарде и даље је давао стражу код дворског комплекса у центру града и обезбеђивао дворац на Сењаку, где је своје

последње дане проводио краљ Петар Први. Дворски жандарми су били задужени за пропусну службу на капијама дворова. Након пет година, тачније 23. марта 1924. године, указом министра војске и морнарице, формација гарде подигнута је на ранг дивизије. На челу јој је био дивизијски генерал Петар Живковић, који ће на тој дужности остати све до 6. јануара 1929. године када је именован за председника непарламентарне владе Краљевине СХС, а уједно је био и министар унутрашњих дела.

На место команданта гарде армијски генерал Петар Живковић вратиће се 1932. године, пошто га је краљ Александар удаљио из Владе. Гардијска дивизија је задржала Пешадијски пук, Чету музике и дворску жандармерију, али су јој додате друге јединице: Коњичка бригада, Артиљеријски пук, Телеграфско-сигнално одељење, Ауто-одељење, Пионирски вод, санитет и позадина. Пешадијски пук се разместио 1926. године у две касарне у гардијском кругу на Дедињу. Наставио је да даје дворску стражу око дворова у центру града, док се краљ са породицом 1929. није преселио у новосаграђену резиденцију на Дедињу (данас познату као Стари двор, у чијој ће се непосредној близини 1936. изградити Бели двор). У новоизграђеној резиденцији краља Александра Пешадијски пук даваће унутрашњу стражу, док су о спољној стражи, око целог дворског комплекса, бринули Коњичка бригада и Артиљеријски пук Краљеве гарде. Пропусну службу на улазима у круг двора обављали су дворски жандарми. Уз то, Пешадијски пук је давао дворску стражу и у више других места где су постојали краљевски објекти: Милочер, Бење, Карађорђево, Хан Пијесак, Сплит, Опленац, Брдо код Крања, Блед и др. Чету дворских жандарма водио је мајор Драгутин Кесеровић. Када су се налазили у саставу Краљеве гарде, непосредно су били потчињени првом краљевом ађутанту. На капијама Двора и дворског круга обављали су пропусну службу, а са гардистима су пратили краља на његовим путовањима. У Краљеву гарду се улазило по веома строгим критеријумима. Кадрира-

ње су вршили војни одсеци, којих је на територији Краљевине било 48. Они су морали да се придржавају строгих правила регрутације, која су гласила:

„...да су здрави и да нису из заражених крајева, да су из добрих, поштених и посве поузданих породица, да су по занимању земљоделци са села, без обзира на њихово имовно стање, по провери беспрекорног владања, да су колико је могуће више писмени, да су правилно развијени и лепе и угледне спољашности и од оних којима припада пун рок службе. Посебно имати у виду да за Пешадијски пук долазе у обзир само младићи који су најмање 172 центиметра високи..."

У гарду су долазили регрути свих нација које су живеле на територији Краљевине СХС (Југославије). Строго се водило рачуна да буду заступљени сви крајеви, а за Црногорце сва њихова племена. Петнаест дана после доласка у касарну регрути су полагали заклетву, која је представљала свечано обећање дато у име Бога, као израз најплеменитијих осећања грађана и војника према владару и отаџбини. Свечану заклетву војници су полагали на Бањици, истога дана читав Београдски гарнизон. Краљ Александар Први Карађорђевић присуствовао је сваке године полагању заклетве. Он је на свечаност долазио неколико минута раније, а његов долазак би огласиле фанфаре. Када би се владар приближио строју, Чета музике гарде интонирала би државну химну. Пре почетка полагања заклетве регрути би се разделили у ешалоне по вероисповести. Затим су пред својим свештеницима полагали заклетву у складу са обредом који захтева њихова вера. На крају би свештеник честитао регрутима на војничкој заклетви. Након богослужења и полагања заклетве руководилац свечаности тражио би од краља одобрење да се обрати регрутима. После њега реч би узимао владар и тиме би свечаност била завршена а почињала војна обука. Након положене војничке заклетве регрути су добијали лично наоружање: пушке са бајонетима, сабље и све оно што им је следовало у зависности од рода и службе у коју су распоређени. Након почетне и практичне обуке прелазило се на њен виши ниво, који се завршавао вежбом у околини Београда. После завршене војне обуке, која је трајала шест месеци, млади војници добијали су редовна одсуства, као и старешине јер за време обуке нису могли да користе годишње одморе. Кадровски рок трајао је осамнаест месеци, док су синови јединци, хранитељи породице, те матуранти и дипломирани студенти служили скраћени војни рок (дванаест месеци).

Осим стражарских, војници су обављали и почасне дужности. Прву послератну почаст, са Почасном четом, Заставним водом и Музиком краљеви гардисти су одали посланику САД 5. октобра 1919. године, када је он предао акредитиве регенту Александру, пошто су САД биле прва савезничка држава која је признала новоформирану Краљевину СХС. Интересантна је почаст у којој су крајем 1920. учествовали краљеви гардисти. Крајем те године испред болнице на Врачару, где је лежао тешко оболели војвода Живојин Мишић, прослављени војвода из балканских ратова и Првог светског рата, одржана је пригодна војна парада у којој су учествовали ешалони свих родова војске са Краљевом гардом на челу. Болничко особље изнело је војводин кревет на терасу болнице како би војвода могао да посматра параду која је организована њему у част.

Из говора Њ. в. краља Александра I Карађорђевића

31. март 1920.

Јунаци, вратите се дома и казујте својима о тегобама и патњама које сте поднели како би каснија поколења умела ценити слободу коју сте им тако скупо искупили; вратите се дома и казујте својима о великим борбама и жртвама које сте поднели како би се познија поколења поносила вама и вашим делима.

27. септембар 1925.

Обистинило се оно што се привиђало Гундулићу у чежњивој визији. Дубровник је сада у својој великој земљи у којој га чека достојна улога, и дивна и озбиљна,

9. октобар 1928.

Примајући у аманет одржање скупо плаћене тековине наше. Нека се они који наступају угледају на велике и светле примере својих претходника.

6. јануар 1929.

Чувати јединство народно и целину државну. То је највиши циљ моје владавине. А то мора бити и највећи закон за мене и свакога.

Слика 29. *Краљ Александар I Карађорђевић*

ОБАВЕШТАЈНА СЛУЖБА МИНИСТАРСТВА УНУТРАШЊИХ ДЕЛА

Терористичке организације које су свакодневно ширил
своју мрежу припадника и помагача унутар државе али и без
бедносних структура (полиција и војска) приморале су држа
ву да одговори на опасност истом мером.

Да би били правовремено обавештени о њиховим поте
зима, морали су организовати своју шпијунску мрежу уну
тар њихових организација, првенствено унутар усташких
кампова.

Сведочанство о обавештајном раду службе безбедности
у том времену оставио нам је стручњак за антитероризам и
главни обевештајац Краљевине СХС (касније Краљевине Ју
гославије) господин Владета Милићевић.

Он је био специјални изасланик југословенске полиције
при Интерполу, чије је седиште било у Бечу. Милићевић је вр
ло вешто плео мрежу својих сарадника у усташким логорима
који су се налазили у Италији и Мађарској.

Као што смо већ рекли, да би информација имала вред
ност, она не мора да буде само значајна по садржају већ и да
буде правовремена. Уколико важна информација закасни,
као да није ни добијена.

Да би се добиле такве правовремене информације, по
требно је имати праве људе на правом месту.

Министарство унутрашњих дела уз помоћ Владете Ми
лићевића свакако их је имало. Свакодневно су пристизал
информације од доушника о активностима и померањима те
рориста из Италије, Аустрије, Немачке, Мађарске... Није било
сумње да се атентат припрема и да је Влада Краљевине Југо
славије поступила по извештајима службе државне безбедно
сти и њиховим упутствима, краљ никако не би отишао на пут
у Француску или би отишао под сасвим другачијим условима

Слика 30. *Најчувенија југословенска шпијунка Јелка Погорелец (десно)*

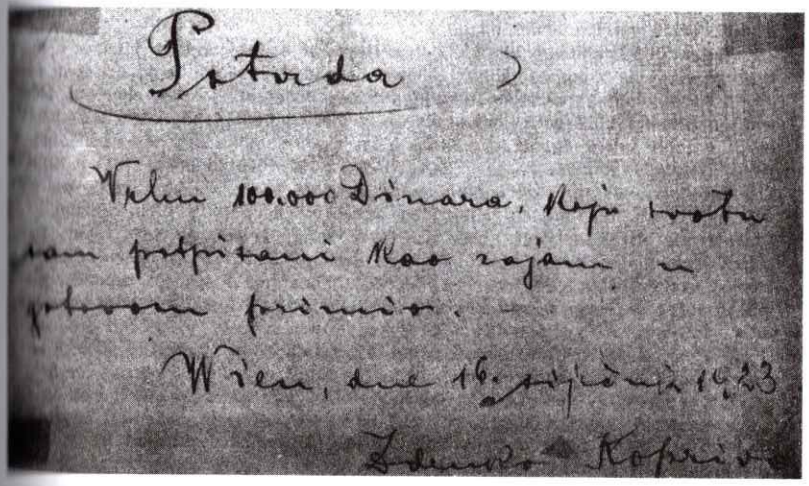

Potvrda

Primio 100.000 Dinara, koje novac
sam potpisani kao zajam u
gotovom primio.

Wien, dne 16. prosinca 1923

Gustav Perčeč

Слика 31. *Мађари финансирају усташки покрет. Признаница Густава Перчеца да је примио новац од Мађара.*

Након књиге о атентату на краља коју је написао Владета Милићевић 1957. године, тачно се знају доушници или шпијуни који су слали информације служби државне безбедности у вези са деловањем усташа и припадника ВМРО против Краљевине Југославије и краља Александра I Карађорђевића. Најдрагоценији доушници су били: Јелка Погорелец, Петар Грубер, Владимир Сакс...

Јелка Погорелец била је тајни агент југословенске службе безбедности и један од најдрагоцених извора. Њена блискост са Густавом Перчецем, управником терористичког логора за обуку усташа у мађарском логору Јанка Пуста, омогућила јој је приступ значајним подацима и информацијама.

Јелка је живела са Перчецем, прво у Бечу, затим у логору Јанка Пуста, а затим и у Будимпешти, била је његова вереница и секретарица.

Он је у Јелку имао огромно поверење и водио је на све састанке и вечере које је одржавао у Мађарској. Најчешће се састајао са официрима мађарске војно-обавештајне службе који су били његова веза са Владом која је подупирала усташке активности. То су били пуковник Георг Петричевић, капетан Штефан Валерије, капетан Иштван Мартоном и потпуковник Деже Кларом. Пуковник Петричевић је био Хортијев присни пријатељ и он је био главна веза са усташама, од њега је зависила висина помоћи у новцу и опреми који су добијали.

Захваљујући њима Густав Перчец је лако успевао да добије пасоше за усташе из логора Јанка Пуста али и многе друге погодности. Све трошкове плаћала је мађарска обавештајна служба. Јелка је помно пратила и памтила све информације са састанака које је касније бележила и правовремено достављала контакту из југословенске службе.

Како се једна жена нашла у улози шпијуна?

Након извесног времена боравка у Мађарској, она је сазнала да је Густав вара са другим женама и да му је она само средство да прекрати време. То јој није одговарало и она бежи од њега и одлази сестри у Беч. Тамо је налази Владета Милићевић и разговара с њом. Како ју је убедио да се врати у Мађарску и шпијунира за југословенску службу, вероватно ће остати тајна. Свакако је женска љубомора и освета умногоме помогла убеђивању. Јелка Погорелец је након завршене мисије у Мађарској објавила своје мемоаре *Тајне емигрантских злочинаца*. Била је то њена исповест о усташкој организацији, њиховом животу, обуци и терористичком деловању. Она је ту књигу написала, опет на наговор Владете Милићевића. Књига је одмах преведена на француски језик и послата савезницима да се упознају с активностима и намерама усташког покрета. Ти мемоари су били главни доказ за пресуду њеном љубавнику Густаву Перчецу. Почетком 1934. године њега је усташки покрет осудио на смрт због пропуста у раду и отицања информација.

Перчец је подвргнут најстрашнијем мучењу, ишчупали су му оба уха и извадили очи пре него што је Павелић окончао његове муке са три хица из пиштоља. Овом зверском мучењу присуствовао је и шеф италијанске тајне полиције Ериколе Конти, који је стао поред леша и рекао:

– Ово мора задесити све издајнике

То је још један од многобројних доказа о умешаности Италије у атентат на краља Александра. Седам година касније, када је Анте Павелић створио НДХ, усташе су у Сарајеву пронашле Јелку Погорелец, одмах је ухапсиле и спровеле у Загреб, где ју је касније задесила иста судбина као и Густава Перчеца.

Петар Грубер био је југословенски новинар, који је у правом смислу те речи био производ Владете Милићевића. Дошао је 1931. године у Беч из Новог Сада и намеравао да остане у Бечу као емигрант. Он је био српски националиста и припадао је политичкој партији коју је водио некадашњи министар Светозар Прибићевић. Прибићевић је био Србин из Аустругарске, а са својом партијом Независне демократе дуго је по-

државао централизам Београда против хрватске опозиције. Међутим, када је постао опозиционар, постаје један од највернијих савезника Хрватске сељачке странке. Када је 1928. године у Скупштини убијен лидер те странке, Прибићевић је за длаку избегао смрт. Он је био врло импулсиван. Након увођења личног режима краља Александра постаје његов највећи политички непријатељ и емигрира прво у Чехословачку а затим у Француску.

Следећи пример свог шефа, Грубер долази у Беч и покушава да ступи у везу са Павелићем. Владета је добио информације од Груберових познаника да је он подложан утицају и манипулацији. Чим га је упознао, увидео је његов авантуристички дух, храброст и потенцијал који је могао искористити за своју ствар. Убрзо је убачен у усташку терористичку организацију као шпијун југословенске државне безбедности. Павелићу је био интересантан јер је био једини Србин а усташа, па је одмах заузео високо место у њиховој терористичкој организацији. Дуго је био један од најдрагоценијих извора података са самог врха усташке организације. Пре првог атентата на краља Александра 1933. године сукобили су се Павелић и Грубер, наводно зато што је Павелић инсистирао да Грубер докаже своју лојалност неким терористичким актом. Грубер се у почетку правдао недостатком финансијских средстава а када је Павелић извадио пакет фалсификованих новчаница од по хиљаду динара и бацио на сто, Грубер је потегао пиштољ на Павелића сматрајући да је откривен и да је ово све Павелићева игра. Није успео да га убије јер су га спречили телохранитељи које је Мусолини уступио Павелићу. Грубер је преживео правим чудом, а можда једино због чињенице да се све то дешавало у Немачкој.

Један од драгоценијих извора Владете Милићевића и службе безбедности био је и Владимир Сакс, такође припадник усташке организације. Његова порука је, у ствари, чувено писмо у коме је до детаља описан атентат у Марсељу и које је годинама предмет разних нагађања. Он је ово писмо послао

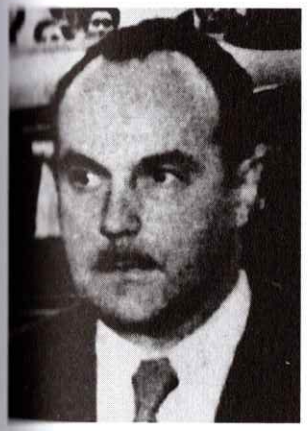

Слика 32. *Владета Милићевић, полицајац који је био задужен за праћење активности усташког покрета*

преко Вање Суботића још 21. септембра, и то под шифром „пријатељ". Нажалост, за писмо се сазнало тек после атентата иако је било заведено у писарници Владине канцеларије 1. октобра. У њему је писало:

> „Извештава да штаб емиграције спрема већи број атентатора, који ће имати да изврше атентат на Њ. в. краља за време његовог пута у Француску. Артуковић му је казао да ће у ту сврху бити одређено око тридесет лица, тако да ће дуж целе пруге, почев од наше границе, бити постављени атентатори. Атентатори ће бити узети из групе емиграната који се налазе у Мађарској да не би Италија имала неприлика, ако се пре или после извршења који од атентатора ухвати. Италијани сматрају да ће се Југославија распасти ако буде смакнут Њ. в. краљ, то јест ако погине, у то су чврсто уверени."

Ово се из садашње перспективе чини као велики пропуст, међутим истина је да је тим и сличним информацијама већ владала наша служба безбедности. По тој информацији би се могло закључити да је дата пре него што су сазнали детаље пута краља Александра, јер говоре о нападу на воз.

Служба безбедности на челу са Владетом Милићевићем до самог атентата имала је на десетине извора, и то на правим

Слика 33. *Владета Милићевић са краљем Петром II, сином краља Александра I Карађорђевића*

местима, у усташким логорима у Мађарској и Италији. Они су слали проверене и детаљне информације у право време. Међутим, служба је добијала половичне информације о самом атентату јер су атентат у Марсељу припремали у најстрожој тајности неколико усташа из самог врха пирамиде над којима су лебдели као опомена дух Перчеца и његова страшна смрт. Разлог за тако велику тајновитост у усташким редовима леж у претходном атентату који су покушали годину дана раније и који је пропао управо због отицања информација из њихових редова.

НЕУСПЕЛИ АТЕНТАТИ НА КРАЉА

На краља Александра I Карађорђевића до кобног атентата 9. октобра 1934. године у Марсељу покушана су још три неуспешна атентата.

Први покушај атентата на регента Александра десио се 25. септембра 1916. године код села Острова, док су српска Влада и војска биле у изгнанству. Тада је, како је каснија истрага открила, Раде Малобабић пуцао на аутомобил у коме се превозио регент Александар. Раде Малобабић је био порекло из једног села код Топуског, био је Аписов сарадник од друге половине 1913. године. Уочи напада Аустроугарске на Србију 1914. године ухапшен је у Београду и затим спроведен у Ниш, где је био, како се тврди, присиљен да призна да је аустријски шпијун. Године 1915. из затвора га је ослободио Љубомир Вуловић. У тренутку хапшења био је баракер при Дринској дивизији. Истрага је даље водила до неколико официра организације Црна рука, предвођене Драгутином Димитријевићем Аписом. Они су наводно припремали атентате на тројицу страних владара и регента Александра Карађорђевића, као и на Николу Пашића. У чувеном Солунском процесу осуђени су на смрт због:

1. Припремања преврата „којим би се укинуо Устав, монархија са народним председништвом и завела власт олигарског комитета од 15 чланова".

Слика 34. *Пуковник Драгутин Димитријевић – Апис*

2. Спремања убиства председника министарства.
3. Организовања атентата на регента Александра 29. августа 1916.

Драгутин Димитријевић Апис је стрељан у само свитање 26. јуна 1917. године, 14 година после убиства краља Александра и краљице Драге Обреновић (Машин).

Овај процес и сам покушај атентата на регента Александра никада није у потпуности разјашњен и проф. Слободан Јовановић је једном приликом рекао да се права истина вероватно никада неће сазнати. Чињенице говоре да је неко пуцао на аутомобил са регентом Александром и да је атентат покушан, па га тако и водимо у овој књизи и износим податке који су званични.

Други покушај атентата на регента Александра изведен је након усвајања Видовданског устава 1921. године у Београду. Овај атентат организовала је Комунистичка партија Југославије. О овом покушају сам писао у делу књиге посвећеном комунистима. Подсетићу само да је Спасоје Стејић из Новог Сада бацио бомбу на краљев аутомобил, бомба је експлодирала у ваздуху и краљ Александар је остао неповређен, али је повређено десетак грађана.

Трећи пут је атентат на краља Александра покушан 17. децембра 1933. године у Загребу. Тог дана су Петар Ореб и Јосип Беговић били у групи која је требало да убије краља, али захваљујући колебању и страху Петра Ореба, краљ није био угрожен. Како је овај неуспели атентат припреман у истој оној усташкој кухињи где је главни кувар био Анте Павелић, који ће припремати и атентат у Марсељу годину дана касније, мало ћемо се задржати на њему. Из данашње перспективе можемо са сигурношћу рећи да је атентат у Марсељу само наставак неуспелог покушаја из Загреба и да је тај неуспели атентат био нека врста пробног балона за атентат у Марсељу.

Пропали атентат у Загребу био је наук Павелићу, јер је он сада тачно знао које су пропусте и грешке направили у планирању и реализацији атентата.

У јесен 1933. године сазнало се да ће краљ Александар посетити Загреб почетком децембра и да ће тамо низом свечаности обележити свој 45. рођендан, као и двадесет година војничке каријере и владавине.

Павелић и Перчец су закључили да би то могао бити погодан тренутак да се коначно обрачунају са краљем Александром, и то на хрватској територији. Остало је да направе план и одаберу атентатора за извршење убиства краља Александра. Одлучили су се да га изаберу из најактивнијег усташког логора за обуку терориста који се налазио се на територији општине Барди у Италији.

У овом логору све је функционисало као у војној касарни. Устајање у седам сати, доручак, обука од осам до 11 сати; у 11.30 ручак; поподневна обука од 14 до 17 сати; у 21 сат сви су морали бити у спаваоницама.

Слика 35. *Лево: Усташка тројка у Италији,*
Десно: Анте Павелић у Италији

Обучавали су их у групама од дванаест до осамнаест усташа. План обуке обухватао је руковање аустријским пушкама и митраљезима „манлихерик".

Посебна група од девет усташа коју су чинили: Анте Мошков, Мартин Грабовац, Павао Вукић, Јурај Францетић, Стјепан Рочић, Јеролим Катић, Марко Чавић, Марјан Болчић и Петар Ореб, имала је специјалну обуку.

Њихова обука базирала се на свакодневном вежбању бацања бомби и пуцања из пиштоља „бровинг" од девет милиметара.

Након три месеца обуке из ове посебне групе као најбољи кандидат издвојио се Петар Ореб.

Петар Ореб је био ванбрачни син једне сељанке негде са Корчуле. Није сачувана ниједна његова фотографија, али нам је зато познат опис из записника са саслушања Антуна Подгорелца 17. децембра 1933. године: „Висок по прилици метар

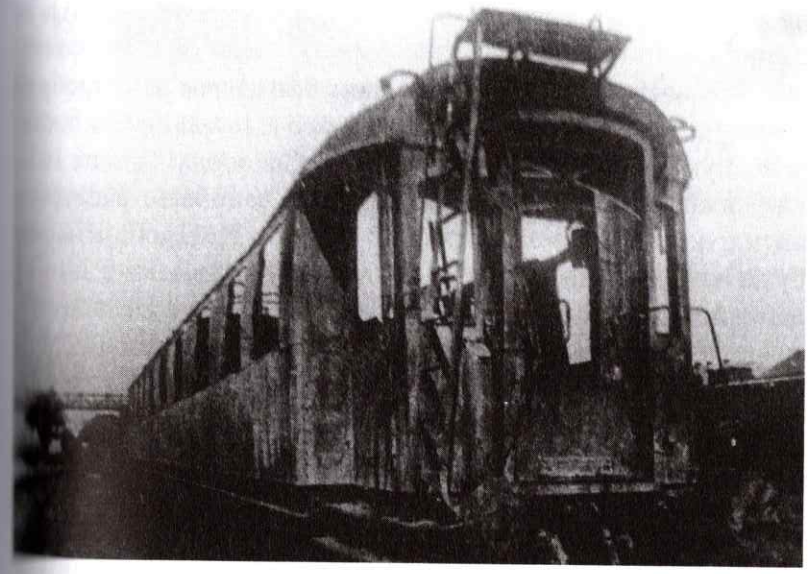

Слика 36. *Усташке терористичке акције у Југославији*

и седамдесет центиметара, јако развијен, плаве косе, коју чешља навише, а ла Хиденбург, црвеног лица, плавих обрва доста јаких, плавих очију и здравих зуба... руке су му биле доста развијене... а лице широко". Строг начин живота својствен сељачком менталитету тог доба начинио га је снажним, али и врло подложним манипулацијама. Ореб је брзо запустио сељачки живот и кренуо да се бави шверцом, видевши да се од тога лепше и лагодније живи. Он је тајно преносио робу преко Пастова и Задра за Југославију, или намирнице из Југославије на острва где су живели Италијани. Један шверцер по имену Валента, увидевши колико је Ореб поводљив, наговорио га је да покуша да шверцује опасну робу: оружје и муницију намењене терористичким организацијама.

Тако је Ореб са двојицом пријатеља почео да шверцује оружје. Међутим, срећа му није била наклоњена јер га врло брзо хапсе због илегалног поседовања оружја. Некако је успео

да побегне и једино што је могао да уради после тога било је да се придружи усташама.

Други атентатор којем је задатак био да помогне Оребу да се извуче након извршења атентата био је Јосип Беговић, студент шумарства, рођен 1908. године у Сухопољу. Године 1932 као симпатизер усташке организације, започиње растурати антидржавне летке по Загребу. У октобру 1933. добија наредбу да изнајми стан за усташе који који су најављени 1. или 17 децембра. У наредби коју му је предао Сингер у Целовцу детаљно је описана рута којом је Беговић требало да их води на извршење атентата и након тога одведе на сигурно. Сваког дана од 17 до 22 сата чекао је пред својим станом најављене госте са белим папиром у реверу капута. Требало је да им се обрати речима „Бог и Хрвати, дечки", а они да одговоре: „Слава Богу".

Ипак план се пореметио пошто се Сингер није појавио у Целовцу, па је Херенчић пронашао Беговића без церемонијала.

У Пјаћенци је Павелић Оребу саопштио да је одређен за атентатора. План је био следећи: Ореб је заједно са Иваном Херенчевићем требало да оде у Загреб и тамо сачека краља Александра који је долазио у Загреб на прославу свог рођендана. Он је требало да баци бомбу на краљев аутомобил у тренутку док краљ у њега улази на железничкој станици. У случају да краљ Александар откаже долазак, Ореб је требало да баци бомбу на неку групу официра по сопственом избору.

„Том приликом ми је Павелић рекао да се немам ништа бојати ни бринути, да је све уређено за мој бег, да су наши људи тамо и да је све већ припремљено. Рекао ми је надаље да имам безувјетно слушати Херенчића и извршавати све оно што он нареди." (Записник од 1. јануара 1934).

Још му је рекао:

„Не бој се ничега, ти ћеш се вратити к нама сретно и добићеш оно што ти је обећано, тј. петсто хиљада динара (вјероватно се ради о лирама, прим. аут), па ћеш живјети гдје год будеш хтио". Изјава са првог дана суђења.

Серватзу му је напоменуо да никако не сме одати где је логор, нити ко га је послао. Ако га ухвате, требало је да се држи приче да га је послао он (Бего) и то из Трста. И заиста, Ореб се на првим саслушањима држао такве приче.

Херенчић и Ореб кренули су аутомобилом за Парму 9. децембра, одакле су наставили путовање возом према Венецији, тј. Аустрији.

У возу је Херенчић дао Оребу мађарски пасош на име учитеља Емила Бенедикта те му је предао две бомбе, два револвера, два оквира и преко осамдесет метака, те један нож чија је оштрица била отрована, док је Херенчић задржао код себе једну бомбу и револвер, два оквира и двадесет пет метака. За време путовања нису имали никаквих проблема са италијанском и аустријском полицијом и цариницима. Требало је да их у Клагенфурту (Целовец) дочека веза, Владо Сингер, али то се није догодило, па су након ноћења у локалном хотелу сами наставили према аустријско-југословенској граници.

„Некако око седам сати ујутро ми смо у том месту сели на воз и возили се отприлике један сат и изашли из воза на једној непознатој станици. На тој станици, а опазио сам да људи говоре њемачким језиком, ми смо сишли и тада је мене Херенчић водио по непознатом ми крају. Ходали смо пешке од осам сати ујутро до око сат после поднева преко неких брда и кроз шуме, а још смо газили дубоки снег висок до изнад кољена, јер скоро нигде нисмо ходали цестама, већ којекаквим путељцима… Око један сат после подне ми смо наишли на једну гостиону око које се налазило неколико кућа и ушли смо у њу, и тамо јели и пили. Осим нас у тој гостиони било је неколико људи, који су говорили нашим језиком, али које ипак нисам разумио, јер су говорили једном врстом нашег језика од које нисам разумио све речи (словеначки, прим. аут). У тој гостиони остали смо седети око два сата и осим оно јела што смо појели, попили смо око литру и пол вина, што сам готово све ја сам попио… Након тога смо устали и наставили даље…" (Записник од 20. децембра 1933).

Граница се прелазила на устаљеном месту, у близини Блајбурга. Један напуштени млин се користио као место за преноћиште приликом преласка границе. У Цељу су преноћили, а стигли у Загреб 11. децембра. Већ је на преласку границе Ореб од Херенчића добио две хиљаде динара за своје трошкове, али и „легитимацију плаве боје, преко које је била насликана југословенска тробојка и која је гласила на име Ивана Марковића". Ова легитимација, коју су имали сви чланови Југословенске националне странке у Југославији, требало је да олакша његово кретање. У Загребу их је дочекао студент Јосип Беговић, који им је био припремио стан у Штосовој улици број четири у којем су они боравили све до кобног 17. децембра. Иако је Херенчић, према плану, требало да се одмах врати у Цељ, остао је да охрабри Ореба који му се учинио неодлучан.

Када је 15. децембра ипак отишао из Загреба не рекавши му да одлази, Ореб се осећао изданим и остављеним на цедилу. Намеравао је да истог часа крене према аустријској граници, те је тражио од Беговића да га изведе из града. Ипак, овај је успео да га наговори да не одлази те да изврши задатак. Како Ореб није познавао Загреб, Беговић га је неколико пута водио улицама којима је требало да прође краљ те трасом којом је требало да побегну са места злочина.

„У петак сам водио Ореба на главни колодвор да му покажем место где ће се поставити у случају ако дође краљ да изврши на њега атентат. Затим сам га одвео Михановићевом улицом, па Црнатковом уз пругу све до колодвора Сава, где смо од једне творнице заокренули равно у Илицу и ишли све до близу бистроа, који смо опет обишли и показао му кућу у Кустошији на којој пише „Сфингс бензин". Том приликом сам му рекао да ће на том мјесту чекати ауто... Кад смо се вратили истим путем кући, Ореб је изјавио да он још не зна добро тај пут, па је рекао да ћу га сутрадан, у суботу, морати поновно водити, што сам ја око 11 сати до подне и учинио. Водио сам га и на Марков трг... после тога смо се спустили кроз Месничку улицу у Илицу. Тај пут требало је

знати, ако не дође краљ, да баци бомбе међу масу и да разјури прославу." (Записник са саслушања Јосипа Беговића, 18. децембар 1933).

Дана 16. децембра, кад је краљ Александар требало да стигне возом у Загреб, све је било спремно за атентат. Беговић је договорио да их чека аутомобил у случају бега. Тог дана је у граду била велика хладноћа, око осам степени испод нуле са доста снега.

Ни велика хладноћа није спречила одушевљену масу да се почне већ пре 16 сати окупљати пред зградом железничке станице.

„Око четири сата после подне вратио се Беговић кући и казао ми да краљ долази у Загреб око пет сати и двадесет минута и да ћемо том згодом на њега извршити атентат на месту које нам се учини згодним. Одмах после тога нас двојица смо отишли из куће и одвезли се... код једне фотографкиње, где смо се обојица напосе сликали. Након једно пет минута ми смо слике добили и вратили се натраг кући. Чим смо стигли кући, Беговић се пресвукао у скијашко одело и узео скије, а ја три бомбе, два револвера, четири магазина, сву муницију коју сам имао, као и онај отровни бодеж, након тога изашли смо из куће и трамвајем се одвезли на Јелачићев трг. Трамвај није могао доћи до на сам трг, већ је био заустављен у улици (Драшковићева улица, прим. аут) која води на трг, пошто је ради пролаза краља већ био обустављен сав промет... Чим смо сишли с трамваја, пошли смо с те улице равно на Јелачићев трг (кроз Јуришићеву, прим. аут) и то тако да је он ходао преда мном, а ја за њиме око десет корачаја." (Записник од 20. децембра 1933).

Беговић је овде заказао, рачунао је да ће краљ, према расположивим информацијама, стићи на станицу у 17.20 сати.

Краљевски воз је у 16.56 сати ушао на перон железничке станице у Загребу. Тако је краљ Александар са супругом Маријом већ кренуо најављеном рутом до Марковог трга, ла-

ганим темпом у отвореном аутомобилу, док су се Ореб и Беговић пробијали кроз масу и намештали на Јелачићеву тргу. Наиме, при силаску из трамваја, приметили су да се краљевски пар већ одвезао аутомобилом (тако да је предвиђени план отпао), па су пожурили на главни загребачки трг. На улицама је стајала гомила људи, која је у свом одушевљењу пробила кордон жандара на неколико места. Жандари су били потпуно немоћни, а краљевска пратња није уопште могла кренути у први мах тако да је аутомобил са краљем био далеко одмакао. Као што се може приметити, ситуација је била изузетно повољна за извршење атентата, ипак атентатори су закаснили. Они су се у међувремену сместили крај споменика бана Јелачића, с тим да је Беговић од Ореба био удаљен неколико метара са скијама подигнутим увис, које су служиле као Оребов оријентир приликом бекства.

„Преда мном, када сам стао, било је чини ми се два до три реда људи. Беговића сам опазио такође међу публиком... удаљеног од мене око десет корачаја и опазио сам како према договору држи скије увис. Тако међу публиком чекао сам отприлике две минуте и наједном сам опазио како према Јелачићевом тргу долази отворени ауто са краљем и краљицом, а пред тим аутом два затворена аутомобила. Како ме у моменту, када сам опазио краљев ауто пограбио страх и нисам имао одважности... ја сам се сместа окренуо и изишао између опћинства... па када је краљ отишао, пошао сам до Беговића..." (Записник од 20. децембра 1933).

Зашто се Ореб уплашио?

Он је сам касније на саслушањима и суду истицао да су га Беговић и Херенчић уверавали „да ће у шпалиру бити само дјечурлије и да ће се звиждати, па да ће кад он баци бомбу, настати паника, и да ће моћи лако да побјегне".

Међутим, „када је он пак увидио, да то није тако, већ да су биле наоколо у шпалиру све старије и озбиљније особе", ви-

Слика 37. *Јоспип Беговић, један од атентатора из Загреба. Фотографија Петра Ореба није сачувана.*

девши да ће бити много жртава и да ће му бекство бити отежано, побојао се да изврши своју намеру и због тога се повукао.

Схвативши да је кривица за неуспех и његова, Беговић је приговарао Оребу због неуспеха и позивао га да крену на Марков трг и покушају поново, ако не на краља, онда барем на официре, војну музику или окупљени народ. Ореб је то одбио и затражио је да га пребаци до места где је требало да их чека аутомобил. Међутим, аутомобила тамо није било (возач таксија Драгутин Зајц се предомислио те није одржао обећање дато Беговићу) па су се вратили у стан. Вече су провели у оближњој кафани, где се Ореб упознао с Беговићевим ујаком, зидарским помоћником Антуном Подгорелцем. И даље су трајала њихова међусобна оптуживања за неуспех, Ореб је инсистирао да се пребаци до Херенчића, док га је Беговић наговарао да остане и поново покуша сутрадан.

Наговарањима се придружио и његов ујак Подгорелец, са којим су се вратили у стан на починак. Они, међутим, нису ни били свесни да је у међувремену полиција долазила до њиховог стана. Наиме, Управа полиције у Загребу је добила тог 16. децембра обавештење од Управе града Београда да се на адреси Штосовој број четири налазе тројица терориста ко-

ји спремају атентат на краља. Четворица детектива су на тој адреси претресли све станове, али нису пронашли ништа сумњиво. Ипак, посумњали су кад им је кућепазитељка рекла како су Беговић и „његов брат" из стана у приземљу отишли поподне на скијање, у скијашким оделима, те су одлучили поновно навратити. Полиција је тог дана ипак направила велике пропусте и догађаје углавном препустила случају.

Др Јурај Шпилер, тадашњи шеф одсека за контролу странаца у загребачкој полицији, којег је САД 1947. изручила Југославији као ратног злочинца, изјавио је следеће:

„Истога дана, када је краљ већ био у Загребу, навечер је примила загребачка полиција шифрирану депешу... На крају те алармантне депеше стајало је „подузмите потребне мјере". Подузели нису ништа. Шеф одсека јавне сигурности Драги Јовановић је брзојав стрпао у џеп, на главу набио свој црни цилиндар и отишао онамо камо је наумио – право у кафану да прослави боравак Његова величанства у граду. Лумпало му се те ноћи као никада прије".

Након повратка у стан Ореба су и даље наговарали да одустане од одласка Херенчићу и да изврши задатак. И Подгорелец се активно укључио у расправу, па је сумњичави Ореб одмах затражио да положи усташку заклетву, на што је овај пристао. Напослетку су се ипак договорили да ће сутра покушати извести атентат пред катедралом коју је краљ намеравао да посети. Са таквом одлуком су легли на починак.

„Ујутру око седам часова послата је поново једна агентска патрола, која се састојала од двојице полицајаца, полицијског поднадзорника Николе Чурчића и повереника Косте Лечића, у Штосову улицу број четири, да провери и утврди који је то студент, који је отпутовао 16. децембра на скијање а познат је у кући под именом Беговић. Ова је патрола поновно куцала на врата тог затвореног стана..." (Полицијски извештај).

„Беговић: Зачуо сам на спољним вратима да је нетко три пута позвонио и том приликом упозорио сам свога ујака и Петра Ореба да буду мирни... Када сам отворио оканце на вратима видио сам пред собом једног непознатог човека (Лечић), али сам ја ипак без крзмања убрзо врата отворио. Унутра је ступио и без икаквих речи одмах ме је претражио још у ходнику... Пошао је у собу, где је код вратију и мога ујака Подгорелца претражио... док је њега претраживао, дотле је Ореб у гаћама и кошуљи из кревета скочио и сакрио се иза врата тако да тај господин није ни видио Ореба... други господин (Чурчић) већ је ушао у тај моменат, када је тај први претраживао мог ујака, некако одмах се окренуо и опазио Ореба где стоји иза полуотворених врата и како држи руке иза леђа. Тај господин је одмах питао Ореба: 'Шта ти држиш руке иза леђа', а у исти моменат зачуо сам пуцњаву и то једно три хица, који је испалио у тог господина Петар Ореб и у исто време Ореб је изашао иза врата и опазио овог другога, који је стајао у ходнику и у брзом темпу опалио једно пет метака према њему и овај се одмах ухватио за главу и почео јаукати, а затим је пао, док је Ореб наставио и даље да пуца у њега, док је тај други лежао... Напомињем да је овај други који је стајао у ходнику пошао према вратима да уђе у собу када је чуо пуцњаву, али то се је одиграло таквом филмском брзином да он није успио ни да уђе у собу, а Ореб је већ био изашао иза врата и пуцао у њега" (Записник са саслушања Јосипа Беговића од 18. децембра 1933).

Ореб је прво негирао да је пуцао у два агента, иако је признао да је испразнио читав оквир, свих осам метака.

„Ја сам тог момента стајао код стола у левој руци држао хлаче, а десном стреловитом брзином пограбио револвер који је лежао на столу иза једне флаше тако да га тај човек није могао видети, па сам на тог човека почео пуцати... Чини ми се да сам пуцајући том човеку циљао прса... Овај човек је пао код самих вратију собе и остао непомично лежати" (Записник од 20. децембра 1933).

После је истакао да није сасвим сигуран, али да није поново пуцао на њих док су лежали. Наиме, Антун Подгорелец на свом саслушању 17. децембра 1933. напомиње да се Ореб вратио из ходника и поновно запуцао на агента који је непомично лежао у соби.

Сва тројица су побегла из стана, где је остао да лежи убијени поднадзорник Чурчић, погођен трипут у главу. Тешко рањени (на три места у груди и једном у десну руку) поверенник Лечић ипак је са својим шофером, који га је чекао испред стана у аутомобилу, успео ухватити двојицу бегунаца, али не и Ореба.

Чланак у „Политици" од 23. марта 1933. пренео је готово невероватну причу како је тешко рањени Лечић успео да ухапси двојицу бегунаца:

„Коста Лечић, када је тешко рањен, дајући од себе још последње снаге, изашао је из куће, предао је свој револвер шоферу Фрањи Фучеку рекавши му: 'Пази, имаш само четири метка у њему, пођи за онима који су сада побегли из куће и убиј их.' Фучек је понајпре тешко рањеног Лечића спремио у свој ауто, затим је почео, храбрен речима смртно рањеног Косте Лечића, прогањати одбегле и у том прогањању испалио је сва четири метка, те коначно са празним револвером, свестан опасности у коју се ставља, скочио из аута пред Беговића и Подгорелца, и празним револвером присилио обојицу на предају."

Подгорелец је на суђењу изјавио:

„Један аутомобил иде за нама. Дође сасвим близу нас. Шофер је викао и пуцао према нама. Једна кугла је прошла овако, а друга ми је просекла капут... Јако сам се уплашио... Шофер је изишао из аутомобила, уперио на нас револвер и викнуо: 'Руке увис! Ви сте убили човека'.... Утом је Ореб ишао поред угла једне друге улице у близини. 'Нисам ја, брате, убио човека, него онај тамо што иде поред угла.' Није му се могло доказати. Него ја убио, па ја убио... а овај Ореб

за то време побеже. Ставили су нас у аутомобил, и мене и Беговића. Шофер је тада једном човеку са млекарским кантама дао револвер: 'Држи овај револвер', вели, 'пођи с нама и пази на ове. Они су убили човека'... И млекар је ушао у аутомобил и све време држао револвер уперен према нама. А доле је лежао онај рањени агент."

Ореб је желео да крене према Далмацији, међутим због великог снега се предомислио и одлучио је да бежи према мађарској граници. Након што је прешао Саву, лутао је пољима држећи се пута све до поподнева, када га је жандармеријска патрола из Велике Горице препознала према опису који су дали већ ухапшени Беговић и Подгорелец.

Истог је дана и испитан у згради Управе полиције, која се налазила у Петрињској улици.

Ореб је пред својим испитивачима, др Јурјем Шпилером, који је преузео истрагу од смењеног Драге Јовановића, и Станојем Цветковићем одмах исти дан признао покушај атентата и убиство полицајца Чурчића. Самом краљу Александру је јављено сутрадан увече, 18. децембра, за покушај атентата и хапшење тројице осумњичених.

Било је ово и озбиљно упозорење за краља Александра да буде много опрезнији и предузме одговарајуће мере за побољшање свог обезбеђења.

Како је краљ доживео покушај атентата, писао је своме рођаку кнезу Павлу:

„На дан доласка били смо у великој опасности и право је чудо што сам данас уопште у стању да ти пишем. Људи су били наоружани, и што је заиста важно, све су признали. Дошли су право из Трста, где је основана школа за убице под покровитељством великог фашисте. Кад се цела гужва слегне, учинићу све што је потребно да отворим очи свету и кажем какви су фашистички методи у спољној политици. Био сам у праву што нисам веровао и што нисам хтео ништа да имам са тим подлацима..."

Краљ је сутрадан у пратњи само једног официра прошетао улицама Загреба као да покушаја атентата није ни било. Ово као да је била порука Италији и свима онима који су желели његову смрт да се један велики војсковођа који је преживео пакао у шест година ратовања сада, у миру, неће плашити за свој живот. Краљ Александар је сматрао да један владар другачије и не треба да умре већ борећи се за остварење својих циљева и добро свога народа. Међутим, краљ је након ових покушаја постао свестан опасности која се надвила над њим и државом, он је одмах након атентата (јануар 1934) написао тестамент у случају да му се нешто догоди.

КРАЉЕВ ПУТ ДО МАРСЕЉА

У јуну 1934. године у званичну посету Краљевини Југославији долази француски министар спољних послова Луј Барту. Том приликом он у име француске владе позива краља Александра I Карађорђевића у званичну посету Француској а све ради договора о очувању светског мира, који почиње да бива угрожен доласком Хитлера на власт.

Краљ Александар прихвата позив и одређује за датум посете 9. октобар 1934. Предвиђено је да посета траје по протоколу од 9. до 12. октобра. Четвртог октобра у 23 сата краљ Александар у пратњи краљице Марије, кнеза Павла и кнегиње Олге возом креће са железничке станице у Топчидеру пут Француске. Пред сам полазак на топчидерској станици се сусрео са француским отправником послова М. Кнобелом. Видевши у краљевим рукама озбиљну француску штампу, одвратио је да краљ за пут није изабрао баш веселу лектиру. Краљ је смешећи се рекао да не осећа потребу за забавом и да је срећан што ће у Француској срести неколико својих добрих пријатеља. Кнобел му је узвратио да он зна за четрдесет два милиона таквих. Након поздрава краљ се укрцао у воз. Прво је отпутовао до Косовске Митровице. Тамо је стигао 5. октобра у осам сати. Из Косовске Митровице пут је наставио аутомобилом, да би се у луци Зеленика код Херцег Новог укрцао на брод „Дубровник", разарач Југословенске краљевске морнарице. По сведочењу кнеза Павла, краљ Александар је

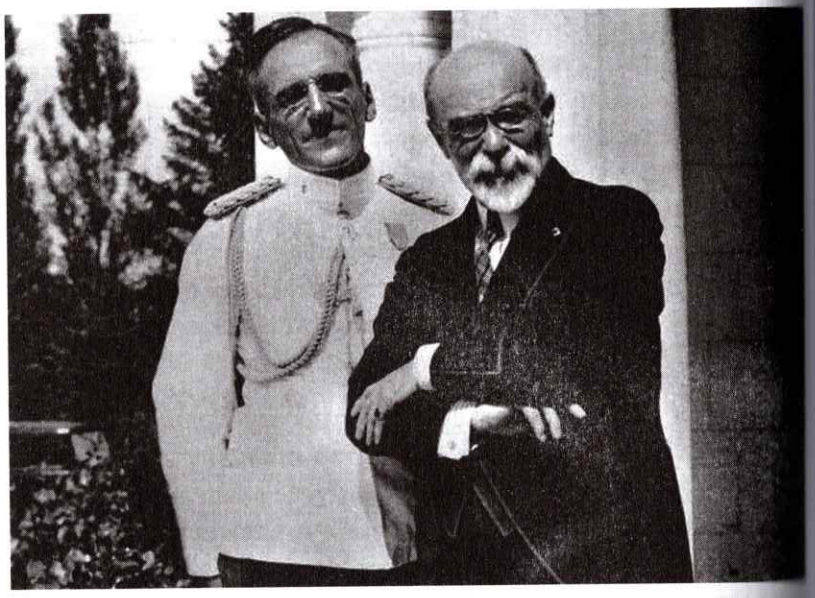

Слика 38. *Краљ Александар и министар Луј Барту испред краљевског двора на Дедињу, 25. јуна 1934. године*

путовао бродом да би избегао Италију и да би истовремено доказао Мусолинију да је Јадранско море подједнако и море Краљевине Југославије, а не само Италије.

Краљ Александар је путовао један део пута у отвореном аутомобилу кроз Црну Гору, желео је да га сваки Црногорац види на путу. Временски услови су били ужасно лоши, налети ветра и кише шибали су лица путника, па је кров морао да се подигне, а Црногорци су лишени могућности да последњи пут, како ће се испоставити, виде свога краља. Кратко су се задржали у Ријеци Црнојевића. Праћени ветром и кишом краљ и његова пратња наставили су пут и стигли на Цетиње. Зауставили су се пред родном кућом краља Александра, која је тада била официрски дом. После кратког задржавања на Цетињу, стигли су у Будву, а затим у Милочер, где је краљица

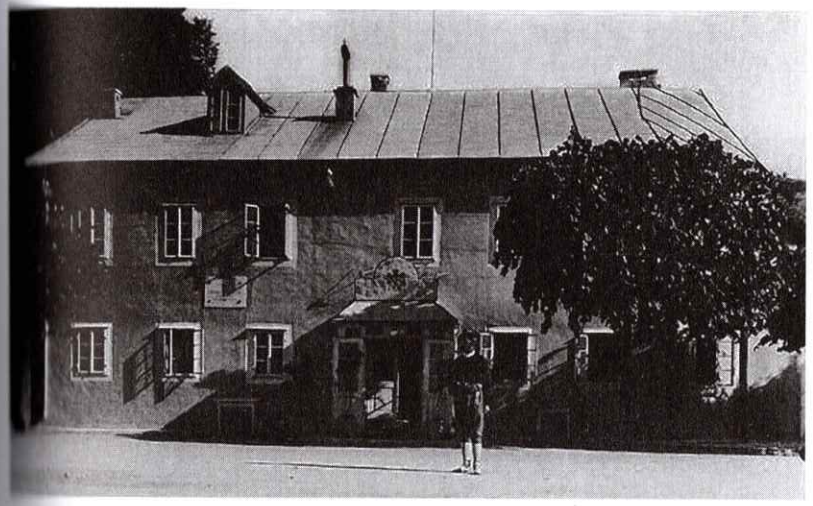

Слика 39. *Кућа у којој се родио краљ Александар на Цетињу*

посетила своју тек изграђену вилу. Ни ту се нису дуго задржавали. Из Милочера су се одвезли до Зеленике и укрцали на разарач „Дубровник" да преноће и одморе се пред дуги пут. Метеоролошки извештаји су најављивали лоше време на мору.

Краљ Александар није био баш добар поморац, па му је кнез Павле саветовао да одустане од путовања морем и да крене возом. Он није хтео ни да чује:

– Отпловићу сутра 'Дубровником' како је и предвиђено.

Али, на упорно инсистирање кнеза Павла и књегиње Олге, те након објашњења, које је краљ превидео, да се возом може путовати преко Аустрије и Швајцарске и избећи Италија, што је био план, краљ је пристао да ипак путује возом. Међутим, ујутру се ипак држао првог плана, али је предложио да краљица Марија путује возом, што је она и прихватила.

Као стари капетани дуге пловидбе из Боке которске, краљ Александар је желео да у манастиру Савина упали свећу за своје здравље, здравље свих путника брода и здравље своје

деце. Одвезао се са краљицом Маријом, кнезом Павлом и кнегињом Олгом до манастира Савина поред Херцег Новог.

Краља је у манастиру чекао митрополит са комплетним монаштвом. Краљ је у цркви запалио четири свеће, једну за себе и путнике брода, те по једну за здравље сваког свог сина. Потом је затражио да види крст Светог Саве из 1219. године.

Био је непријатно изненађен када су му рекли да то није могуће, јер је реликвија дан пре тога однета на изложбу у Котору. Пре него што су кренули из манастира, краљ је без икаквог посебног разлога повукао конопце од звона, и звона су зазвонила мушку посмртну звоњаву.

Сведок овога је био и тадашњи митрополит црногорски а касније и патријарх српски Гаврило Дожић. Он је у својим мемоарима записао:

> „Ми смо то наше узбуђење сакрили од краља да га не бисмо онерасположили на његовом путовању. Пошто смо га испратили до 'Дубровника', где се укрцао, ја сам се са баном вратио и успут смо у колима рђаво предвиђали краљево путовање, нарочито овај судбоносни случај са мртвачким звоњењем. Сложили смо се да у животу има често судбоносних звукова које Бог открива људима као што је био случај са краљем Александром у манастиру Савина."

После повратка из манастира Савина поново су дошли на палубу „Дубровника", где су се неко време одмарали, а онда се повукли у своје кабине. После извесног времена краљ, краљица, кнез и књегиња поново су изашли на палубу брода где их је чекао капетан Павић са свом посадом. Краљ је пружио руку кнезу Павлу, који му је рекао:

– До скорог виђења!

Краљ је одговорио:

– Ко зна?

„Дубровник", у то време модеран и велики разарач, претеча вођа флотиле, поносно је представљао Југославију на ди-

Слика 40. *Манастир Савина у Херцег Новом*

пломатским путовањима краља Александра у Румунију, Бугарску и Турску октобра 1933. године.

Шестог октобра у раним јутарњим сатима бродске сирене су огласиле полазак „Дубровника" на ново дипломатско путовање у Француску. Из Јадранског мора брод је прво упловио у Јонско, а потом у Средоземно море. Испред „Дубровника" су испловиле две југословенске подморнице у правцу Бизерте, које су јавиле да је море код Малте изузетно узбуркано саветујући да се користи Месински мореуз. Пловидба није била нимало пријатна. Огромни таласи су љуљали брод од 1.880 тона као барку а морска пена је прекривала палубу. Краљ Александар је углавном време проводио у кабини, припремао се за озбиљне преговоре који су му предстојали...

Постоји интересантно аутентично сведочанство о последњем краљевом путовању из дневника једног од морнара посаде „Дубровника".

„Почетком јесени припремали смо `Дубровник` за далеку вожњу високих путника. По свршетку годишње ескадре пристали смо у тиватски мол, где се налази арсенал наше морнарице. Тамо је већ владала велика живост, јер су истовремено са нама на молу стајале и наше подморнице `Храбри` и `Осветник`, које су се припремале за дужу вожњу за Бизерту. Пошто смо извршили последње припреме, 4. октобра смо укрцали најпотребније ствари, између осталог животне намирнице, пијаћу воду, нафту и дворски пртљаг, па смо у подне истог дана напустили Тиват и око пет сати после подне пристали у Зеленику, где је очекиван долазак високих гостију. Небо над нама почело је постајати тамно, црни облаци су се згуснули над целом Боком которском.

Ујутру 5. октобра почела је да пада киша. Њихова височанства са пратњом путовала су из Београда преко Косовске Митровице и Цетиња за Зеленику. Због рђавог времена су закаснили, па смо их цео дан узалудно ишчекивали. Тек око седам и по сати увече, када је киша престала, приспели су дворским аутомобилом. Прво је изашао краљ, затим краљица, кнез Павле са кнегињом Олгом, министар спољних послова Јевтић, управник двора г. Антић, оба ађутантата и остала пратња. Краљ се поздравио са командантом морнарице, затим са нашим командиром и командантом брода, а на то се окренуо нама морнарима, који смо постројени стајали на палуби у нашим лепим тамноплавим униформама. Краљ у адмиралској униформи пажљиво је обишао наше редове и поздравио нас са:

– Помоз` Бог, јунаци.

Сви смо једногласно одговорили:

– Бог ти помогао.

Са задовољним осмехом пошао је тада краљ до своје просторије.

И 6. октобар донео нам је кишовито време и олују. На лађи је било све мирно, само је ветар звиждао своју дивљу песму. Нешто пре девет сати пре подне Њихова височанства краљ и краљица, кнез и кнегиња, напустили су 'Дубровник' и аутом пошли у цркву Савину над Херцег Новим. Црквица стоји на хумци изнад красне тропске шумице, међу бујним палмама, маслинама, наранџама, лимуновима и другим морским растињем, која пружа величанствену слику. Краљ је пред олтаром припалио свећу за срећан пут, па се затим потписао у спомен-књигу посетилаца црквице, а потписали су се и краљица, кнез Павле и књегиња Олга. У 10 сати високи путници вратили су се на брод.

Били смо спремни да одмах пођемо. Ипак, морали смо причекати пола сата јер су се пред улазом у Боку оцртавали високи валови, наговештавајући да ће на отвореном мору

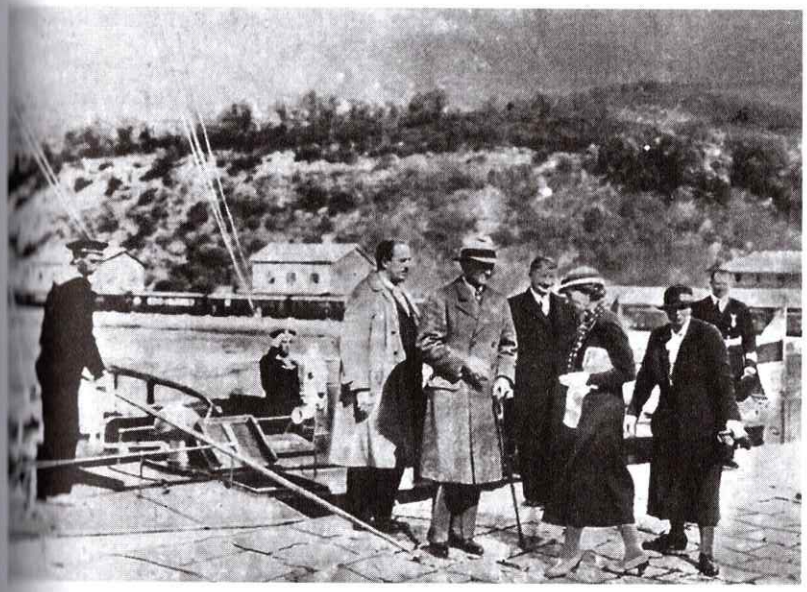

Слика 41. Испраћај краља Александра из луке Зеленика. Кнегиња Олга, краљица Марија и кнез Павле Карађорђевић

вожња бити тешка и опасна. Због тога се Њ. в. краљица са кнезом Павлом и кнегињом Олгом искрцала, а ми смо затим у 10.30 сати скинули челичну ужад којом је разарач био привезан и, уз монотоне ударце оба вијка, полако се удаљавали од домовине. Краљица, кнез и кнегиња са обале живахно су поздрављали краља, који је неколико пута махнуо руком у знак поздрава а затим је дуго кроз двоглед гледао нашу обалу која је ишчезавала.

Онда се замишљено загледао у високи врх Ловћена. Из Боке смо изашли поред рта Оштро и узели раван курс према Отранту. Вожња је била непријатна и досадна, а морнари почетници почели су осећати морску болест. Краљ је стајао на крми лађе и са највећом пажњом посматрао рад морнара. Ујутру 7. октобра, када се указао дан, опазио сам да држимо југозападни курс, са десне стране видела се сива камена обала Калабрије. У 11 сати пловили смо поред месташца Сант Доминика. Краљ је стајао на палуби и са интересовањем посматрао обалу када смо се приближили рту Спартивенте.

Увече 8. октобра олуја је достигла врхунац. Краљ се налазио у кабини и слушао радио-извештаје. Био је здрав и показао се отпорним као мало ко на лађи. Био сам додељен краљевској послузи, па смо и на овом делу лађе, услед снажних потреса, веома тешко обављали посао. Краљ је својим ведрим осмехом уливао код свих нас вољу и добро расположење. Сунце је 9. октобра већ изашло и имали смо лепо време, услед чега је на лађи настало боље расположење. У 10.30 сати пре подне на хоризонту су се указале силуете три велика француска разарача, који су доносили нашем владару прве поздраве Француске. На миљу удаљености почели су да сипају страшну паљбу, а затим су се окренули и пратили нас с десне стране. Исто тако је било са друга три разарача који су нам изашли у сусрет у 11.30. Око 13 сати спазили смо француску обалу. Три ескадриле, укупно двадесет пет хидроавиона, међу којима и бомбардери долетели су из Тулона и Марсеља и почели кружити изнад нас. Краљ је стајао

на крми и са интересовањем пратио ове почасти. Са тако величанственом пратњом по води и у ваздуху, наш брод је пловио морем брзином око 25 морских миља (45 километара на сат).

На предњем јарболу вила се застава Њ. в. краља, коју је бура јако истргла, тако да је крајњи руб, исецкан висио на ветру. 'Дубровник' је пловио према Марсељу."

Посада брода је сведочила и да је краљ Александар често излазио на палубу и причао с њима, али и да је непрекидно радио. Од силних папира за које кажу да их је исписао на броду никада није пронађен ни један једини.

После рта Бонифацио, кад је требало подесити брзину и курс брода са курсом јединица француске флоте које ће изаћи у сусрет југословенском броду, капетан Павић је дошао да јави краљу да ће се брод накратко зауставити. Када је ушао у краљеву кабину, затекао је краља како пише говор.

Тај говор краљ никада није прочитао а приликом прегледа његових ствари после атентата нашли су га у унутрашњем џепу мундира.

О краљевом расположењу током пута писао је у свом извештају и управник двора, артиљеријски пуковник Јован Павловић:

„Пут је био, уопште узев, јако неугодан. Нарочито је Тиренско море било јако узбуркано. Брод 'Дубровник' љуљао се и попреко и по дужини изванредно снажно, а што је најгоре, врло дуго времена, и дању и ноћу. Краљ је добро издржавао, више је био у својој кабини, а повремено је излазио на палубу. Ипак, овако напоран пут изнурио је краља и физички, и душевно."

Разарач Југословенске ратне морнарице „Дубровник", на којем се налазио краљ Александар, приближавао се старој марсељској луци.

Краљев лични собар Зечевић припрема панцирну кошуљу да је краљ обуче испод адмиралске униформе, што краљ одбија уз образложење:

– Нема смрти до судњега дана.

Зечевић или Зека, како су га звали у Александровој околини, био је стари тврдоглави сељак, празноверан и одан, сенка свог господара. Краљева породица је много волела Зечевића и не чуди да му је краљица Марија пред пут наложила да како уме и зна натера краља да носи челичну кошуљу или панцирни прслук како данас називају ово средство заштите. Заштитни панцирни прслук штити виталне делове тела, грудни кош и стомак од пројектила испаљених из пиштоља или револвера. Ако је прслук опремљен челичним плочама, може пружити заштиту и од јачих пројектила испаљених из дужих цеви.

Зечевић је поново молио краља да обуче челичну кошуљу, барем из опреза, те му је признао да је обећао краљици да ће му обући панцир. Краљ је љутито одговорио:

– Добро, Зеко, зар те није срамота? Идемо код наших, код Француза.

Заиста, наша али и француска штампа је недељама раније објављивала чланке о припремама Француза за величанствен дочек Њ. в. краља Александра I Карађорђевића. Међутим истина да је да је краљ Александар био изнурен путем и да је вероватно зато одбио да обуче заштитну кошуљу која је, иначе врло тешка, сада за њега била још тежа за ношење.

Праћен француским бродовима, на којима су у сусрет краљу пошли Пјетри, министар морнарице, и адмирал Дибоа, које је краљ Александар примио у салону, на отвореном мору, брод „Дубровник" је наставио ка Марсељу.

Извештај пуковника Павловића о искрцавању гласи:

„Краљ излази на палубу у свечаној адмиралској униформи, измученог лица, неиспаван, ослабио видно, напрежући се да буде расположен. Маса барки и чамаца пуних народа опкољава 'Дубровник', кличе и поздравља краља. У томе вре-

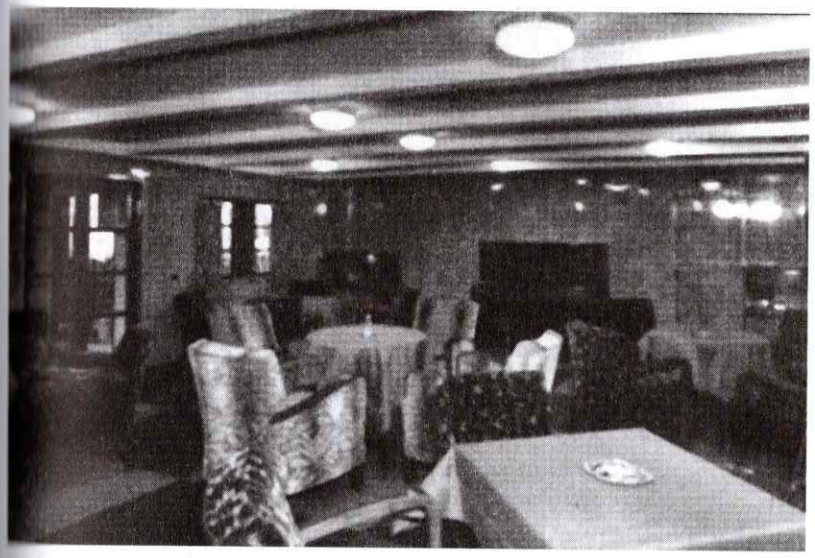

Слика 42. *Свечани салон на разарачу „Дубровник"*

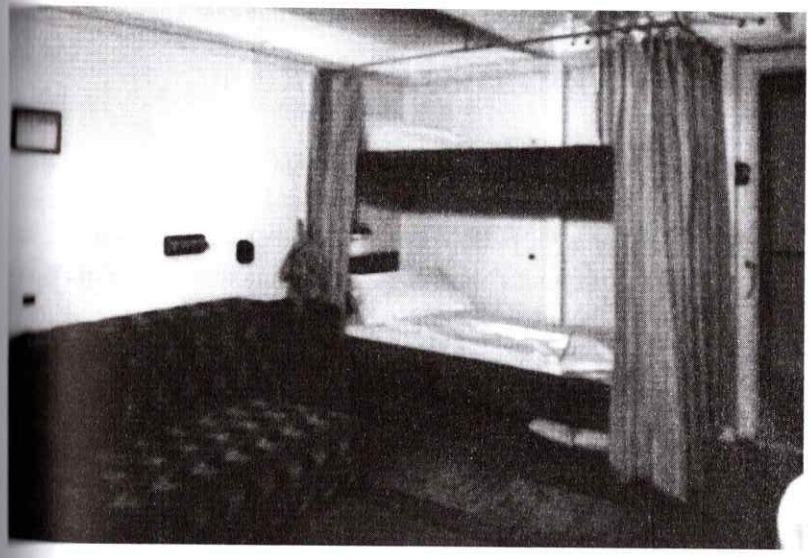

Слика 43. *Кабина намењена за краљев смештај на разарачу „Дубровник"*

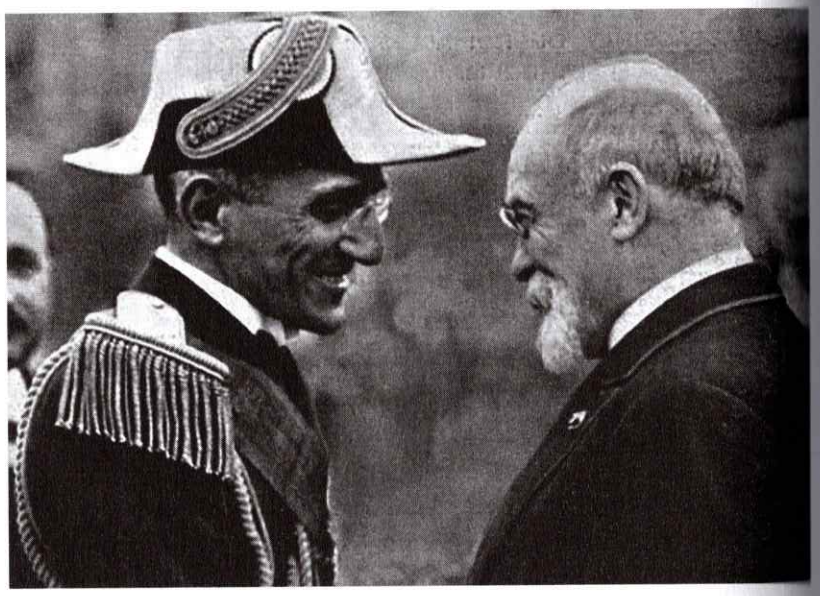

Слика 44. *Срдачан сусрет краља Александра и министра Луја Бартуа у Марсељу*

мену броду прилази једна ведета (јахта), из које излази маршал двора г. Александар Димитријевић, пење се на палубу, прилази краљу и рапортира му да је све у реду. Краљ смешећи се поздравља маршала. За маршалом излазе на брод министар француске морнарице Пјетри, ђенерал Жорж, придодат на службу краљу, један адмирал и два морнарска официра. Ведета прилази броду. Силазимо и улазимо сви у њу. Уобичајено у салон ведете може стати слободно шест људи, и највише тројица напољу, а било нас је у њој шеснаест. Били смо сви збијени и краљ и сви ми осећали смо се врло нелагодно. За време вожње на ведети већи број чамаца пуних људи обилазио је око нас и весело и искрено клицали су краљу."

Ескадриле хидроавиона, бомбардера и ловаца летеле су небом. Њихов повратак према луци означио је долазак „Дубровника" окруженог француским топовњачама. Тачно у четири сата после подне одјекнули су топовски плотуни. Југословенски разарач „Дубровник" улази у марсељску луку, у пратњи крстарица „Колбер" и „Дикен".

На пристаништу званичници француске владе очекују краљевски бродић са разарача „Дубровник". Међу њима је министар спољних послова француске републике Барту. Краљевски бродић пристаје. Војна музика интонира прво југословенску химну, а затим и „Марсељезу". Њ. в. краљ Александар се искрцава у луку Марсељ. Он је у униформи адмирала, поносно носи црвену ленту Легије части. О боку му је позлаћени мач, а на глави двороги адмиралски шешир.

Краљ се срдачно рукује са министром Бартуом, затим поздравља војни ешалон постројен у његову част. Поздравља се са групом ратника са Солунског фронта.

ПРИПРЕМА АТЕНТАТОРА

Готово у исто време када су у Краљевини Југославији почеле припреме за краљев пут у Француску, у Италији и Мађарској почеле су припреме терориста за атентат на краља Александра. Усташка организација на челу са Антом Павелићем и ВМРО са њеним вођом Иваном Ванчом Михајловим израђивали су планове за атентат на краља Александра.

Усташка организација после неуспешног атентата на краља Александра Карађорђевића у Загребу 1933. године пратила је сада сваки његов корак и чекала погодан тренутак за поправни испит. Када је у штампи објављено да ће краљ Александар посетити Бугарску и Француску, за њих дилеме није било, то је био одличан тренутак за нови покушај атентата. Колико су усташе желеле смрт краља Александра, можда најбоље сведочи изјава Владете Милићевића:

„Када су у штампи биле објављене вести о предстојећим посетама краља Александра Софији и Паризу, из различитих извора сам добио бројне информације да је усташки централни комитет у Болоњи започео грозничаве припреме атентата на краља Александра."

Међутим постоји још једна тврдња да су усташе имале информацију о путу краља Александра у Марсељ и пре него што је та вест објављена у штампи. Наводно је доктор Џафер-бег Куленовић, који је у то време радио на двору, био усташки шпијун који је достављао информације Анти Павелићу. Те му је тако послао и информације о плановима пута краља у Софију и Париз.

Након што су добили информације, у хотелу „Континентал" састали су се Иван Ванчо Михајлов, вођа ВМРО, Анте Павелић, вођа усташа, и оно што је врло интересантно, том састанку присуствовао је и генерални инспектор тајне службе Италије Ериколе Конти.

Ова чињеница је још једна у низу оних која доказује да је Италија знала да се спрема атентат, и да су то толерисали. Међутим, неизвесно је у коликој мери је Италија била умешана у извршење и припрему атентата, а ако јесте, колика је била њена улога.

Код одређивања места за извршење атентата (Бугарска или Француска) Иван Михајлов се успротивио да се атентат изведе у Софији, јер би приликом атентата могао бити убијен и бугарски краљ Борис или би то довело до рата са Бугарском. Поштујући Михајловљеву жељу, група је одлучила да се атентат изврши на другом путовању које је било у плану, у Француској. Како су имали детаљне информације о краљевом путу и протоколу на том путу, могли су лако да израде план атентата на краља.

Тим планом је било предвиђено да се у Француску пошаљу две групе атентатора, предвођени Еугеном Дидом Кватерником.

Слика 45. *Анте Павелић организатор атената у Марсељу*

Прва група коју су чинили Мијо Краљ и Величко Керин, алијас Черноземски, требало је да изврши атентат одмах по краљевом доласку у Марсељ.

Друга група коју су чинили Звонимир Поспишил и Иван Рајић била је припремљена за деловање у Паризу у случају неуспеха прве групе.

Ако ниједна од ове две групе не успе да убије краља, била је припремљена и трећа група, и то за деловање у Енглеској, коју је краљ Александар Први, после званичног боравка у Француској, намеравао да посети како би се сусрео са својим сином, престолонаследником Петром II, који је похађао школу у Сасексу.

План атентата је доста сличан оном из Загреба, опет су одређене две групе са по два члана, опет друга група покрива неуспех прве, опет атентат за време јавног скупа...

Подсетимо да је већина атентата извршена на масовним скуповима или приликом проласка у колони, и то ручним ватреним оружјем са мање од десет метара растојања.

Атентатори се одлучују за овакву врсту убиства јер сматрају да је тада особа најрањивија као и да јавни атентат иза-

зива велику медијску пажњу, што уз убиство и јесте један од циљева атентатора.

Убиством се шаље недвосмислена порука о спремности групе да истраје у својој борби или захтевима. Медији који извештавају о јавном скупу одмах ће пренети стравичну терористичку поруку. Атентат на краља Александра је први снимљени атентат и био је ударна вест свих медијских кућа у свету.

Приликом припреме за ову књигу у Архиву Југославије пронашао сам шест препуних кутија са исечцима новинских чланака на неколико светских језика који су се бавили атентатом на краља Александра.

Исто тако, шаљу се и поруке пре самог атентата како би се јавност припремила и како би барем део народа оправдао такав чин. Своју одлуку да убије краља Александра Павелић је пропратио снажном пропагандом у емигрантској штампи, нападајући краља и његову политику према Хрватима. Регрутовао је велики број људи и упутио их у логоре који су већ постојали у Италији и Мађарској, а основао је и нове где год је то било могуће. Вођа усташа издаје декларацију којом осуђује краља Александра на смрт. Павелић шаље декларацију својим поверљивим људима у Белгији, с тим да му је врате када је прихвати целокупно чланство Хрватског сабора. Декларација је прочитана на Скупштини али за њу није гласано, нити је потписивана. Непотписана декларација се враћа Павелићу као да ју је усвојило целокупно чланство Хрватског сабора и одмах је објављена у листу „Независна држава Хрватска".

Мађарска, занесена старим идејама и жељом да се освети за пораз у Великом рату, постаје поред Италије важно уточиште свим опозиционим противницима београдског режима. Тако су управо у логору Јанка Пуста вршене најинтензивније припреме усташа за атентат. Након обимне припреме, између петнаест најуспешнијих кандидата, чија је оданост усташком покрету претходно добро проверена, коцком су изабрана тројица атентатора. Како је изгледао одабир терориста? У једну

врећу убацили су беле и црне коцке, онај ко би извукао белу коцку био би елиминисан, даље су ишли они који су извлачили црне плочице. И тако док нису остали њих тројица. То су биле проверене усташе Мијо Краљ, Иван Рајић и Звонимир Поспишил. Четвртог атентатора Владу Черноземског Павелић је сам одабрао на предлог Ивана Ванче Михајлова. Поред ове четворице атентатора у Француску креће и Еуген Дидо Кватерник, тутор и, како ће се испоставити, вођа ове групе. Еуген Дидо Кватерник је имао генетске предиспозиције за усташку организацију. Његов деда по мајчиној линији био је сам Јосип Франк, који је са својим политичким претходником Антом Старчевићем припадао великохрватској политичкој струји из које ће се касније изродити усташки покрет Анте Павелића. Основао је франковачке легије које су биле претеча каснијих усташких војних јединица. Његов отац Славко Кватерник био је син оснивача партије Хрватског права Еугена Кватерника, који је погинуо 1871. приликом покушаја да подигне устанак против Хабзбурговаца. Док је стари Еуген био непомирљиви противник Хабзбурговаца, дотле је Славко Кватерник вером и чашћу служио црно-жутом престолу и у време његовог краха добио чин пуковника аустроугарске армије. Тугујући за прошлим временима, постао је љути противник Југославије. Млади Еуген Кватерник је упио све пороке својствене средини свога оца: фанатични национализам, понизност пред немачком културом, мржњу према новој Југославији. Био је добро образован, студирао је права на Загребачком универзитету. Посебно је долазило до изражаја његово лингвистичко образовање. Млади Кватерник је одлично говорио неколико језика. Да би их усавршавао, он је као студент путовао у Француску, Енглеску, боравио и у Немачкој, где му је живела сестра. Познавање страних језика и апсолутно поверење које су у њега имали очеви пријатељи Анте Павелић и Иво Перчевић, препоручили су Диду Кватерника за сложену улогу у организацији атентата на краља Александра.

Мијо Краљ рођен је у Копривници 17. септембра 1908. године. Мијо је као двадесетшестогодишњи сеоски момак из Хрватске готово сасвим случајно постао усташа. Године 1923. у јеку светске економске кризе он је илегално прешао преко границе у Аустрију у потрази за послом и тамо је ухапшен. У затвору му је један од затвореника саветовао да се обрати за помоћ Иви Перчевићу. Овај га је стварно ослободио и упутио у Мађарску, где је доспео у логор Јанка Пуста. Овде је Краљ у почетку обављао просте пољске радове а касније су га оспособили да ради као ауто-механичар у Будимпешти. У јесен 1934. године он се налазио у Нађкањижи заједно са другим усташама. Краљ је више пута учествовао у илегалном пребацивању оружја и муниције преко југословенске границе. Његов највећи подвиг била је припрема експлозије у полицијској станици у Копривници у лето 1934. године, што је извео са усташом Премецом.

Величко Керин, алијас Черноземски, рођен је 18. октобра 1897. године у селу Каменице у Бугарској, као син Димитрија Величка Керина и Ризе Христове Абадијеве. Имао је две сестре и брата. Величко Керин био је изворно бугарско-македонског порекла с обзиром на држављанства његових родитеља. У општинским матичним књигама у Софији, о њему се говори као о Бугарину, рођеном 15. марта 1897. године у околини Штипа. Величко Керин 1920. године склапа први брак у Каменици са Донком Васила Нејковом са којом има ћерку Латинуку. Након развода поново се жени са Трајаном Будиновом са којом је живео до 1932. године у Софији. Те године је напушта и више се никада није појавио. Кад се 1922. године придружио ВМРО-у уписан је под именом Владо Герогиев. Припадао је организацији Ивана (Ванча) Михајлова. За време Великог рата био је у инжењерији. Ту је научио понешто о техници и прошао обуку за управљање аутомобилом. После рата је радио као возач код Ивана Михајлова и зато је добио надимак Возач. Учествовао је у бројним терористичким акцијама усмереним против Краљевине Југославије и у организацији је одређен као професионални убица. У Софији 1928. године убија комунистичког заступника Диму Хаџи Димова. Осуђен је на смрт под именом Владимир Димитров, рођен у селу Петриц у близини Штипа. Добро му долази општа амнестија према закону од 5. јануара 1932. године. За једно убиство публицисте Наума Томалевског, 1931. године, суд у Софији осуђује га на доживотни затвор под именом Владимир Черноземски, али користи амнестију према истом закону. Након што је изашао из затвора 1932. године, прикључио се усташкој организацији у Италији.

Величо Керин - Черноземски је био фанатични националиста и идеални терориста. Он је 1927. објавио вођама ВМРО-а да жели да буде жива бомба. Имао је план да ушета у канцеларију УН у Женеви и да се разнесе јер није био задовољан статусом Македоније и њеним границама.

Звонимир Поспишил је, такође, од почетка био члан усташке организације и истакнути усташа. Рођен је 1904. године у Хрватској, у Вуковини. Снажно грађен, природно бистар, једино је он од све тројице имао стално занимање, био је ауто-механичар, а неколико разреда основне школе чинили су га најобразованијим од њих. Он је био специјалиста за прављење паклених машина и имао је репутацију најискуснијег терористе. Национализам Звонимира Поспишила прелазио је границе уобичајеног и чинио га фанатиком. Он је рано приступио националистичким токовима и био један од првих усташа. Учествовао је 1929. у једном политичком убиству, због чега је касније осуђен на смртну казну, па је био принуђен да бежи у иностранство, у Италију. Неко време се налазио у усташким базама у Задру и Ријеци (оба града су тада била под италијанском влашћу), а затим је упућен у Мађарску, где је у почетку живео у Јанка Пусти, а затим у Будимпешти, где је уживао потпуно поверење Густава Перчеца, чији је био возач и телохранитељ. Он је више пута успешно прелазио границу са експлозивом и оружјем и био је на одличном гласу код усташких главешина. Многе од њих је лично познавао.

Слика 46. *Еуген Дидо Кватерник*

Слика 47. *Величко Керин – Черноземски*

Слика 48. *Мијо Краљ*

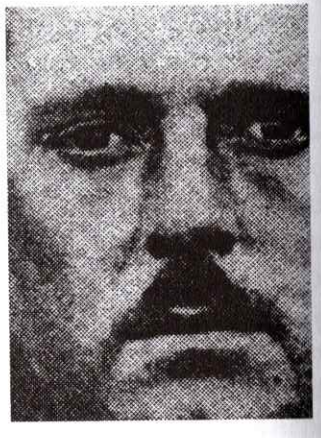

Слика 49. *Звонимир Поспишил*

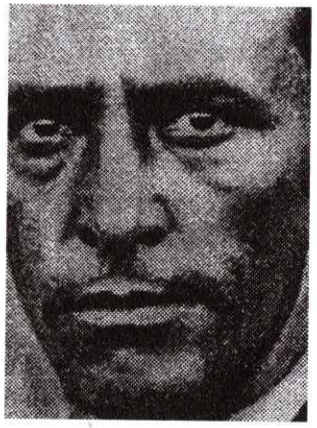

Слика 50. *Иван Рајић*

Иван Рајић рођен је у Колединцу код Расиња, котар Лудбрег, 5. јануара 1903. године. Због тешког живота он је 1929. године емигрирао у Латинску Америку у потрази за послом. У Сао Паолу, у Бразилу, приступио је усташком покрету. Не нашавши срећу преко океана, он се 1932. са још двадесетак других емиграната упутио у усташке логоре у Европи. Од септембра 1932. живео је у Јанка Пусти. Цео његов терористички рад чинило је неколико путовања у Аустрију са ситним задацима. Као и Краљ, није имао неке посебне квалитете и способности, а ни образовање.

Због неуспешних атентата у Загребу, првенствено због отицања информација, овог пута ниједан од одабраних терориста није био упознат са тачним временом и местом атентата. Мијо Бзик је у Болоњи а уз помоћ Вјекослава Сервација имао задатак да обезбеди лажне идентитете и лажне исправе.

Краљ, Поспишил и Рајић су добили лажне пасоше које им је израдио Антун Година, чувени фалсификатор. Прве информације су биле да је пасоше израдио чехословачки конзулат у Загребу, што је касније демантовано.

Њих тројица су, по наређењу Анте Павелића, дошли у Цирих, где су их већ чекали Еуген Дидо Кватерник и Величко Керин - Черноземски, који су дошли из Италије. Сви су се нашли 28. септембра 1934. на циришкој железничкој станици. Кватерник им је предочио писано наређење Анте Павелића у коме је кратко писало:

„Извршите без поговора све што вам буде наредио доносилац овог писма. Поглавник. ”

Затим их је упознао са планом путовања али не и са детаљима самог атентата. Они су тог дана послеподне отпутовали у Лозану.

Кватерник је за ову четворку наручио собе у хотелу „Де палмиерс”, где их је уписао под лажним именима, а за себе је нашао собу негде другде.

Он је заправо то исто вече отпутовао у Француску где је у хотелу надомак железничке станице, у месту Кулоз, провео ту ноћ а рано ујутро идући дан вратио се у Лозану.

Истога јутра Кватерник им је дао нове пасоше, Краљу на име Хошек, Черноземском на име Сук, Поспишилу на име Новак, Рајићу на име Бенеш, а за себе је имао пасош на име Егон Крамер.

После подне, око 17 сати, напустили су Лозану у две групе. Рајић и Черноземски отпутовали су бродом преко Женевског језера до места Евијан у Француској, тамо су отишли како би касније брзим возом отишли за Париз.

До поласка воза имали су још времена, па су шетали уз обалу језера јер им је Кватерник саветовао да не залазе у градске кафане.

Друга група је узела други брод и уместо у Евијан наставила пут до Тонона и тамо се укрцала на воз који је у 20 сати полазио у Париз, где се нашла са првом групом.

Ради опреза сви су се искрцали у Фонтенблу који је 55 километара удаљен од Париза, где су стигли ујутру 30. септембра.

Ту су доручковали у једној кафани близу аутобуске станице.

Истога дана око девет сати ујутру одлазе аутобусом у Париз где су стигли у 10.30 сати и искрцали се на тргу Италија.

Поспишил, Краљ, Величко и Рајић ушли су у један биоскоп, а Кватерник је отишао да пронађе собе у неком од хотела.

Кватерник је прво Краља и Поспишила одвео у хотел „Пале дорсе”, где је на име Јан Хошек и Јарослав Новак узео собу број 505.

Вративши се у биоскоп повео је Рајића и Черноземског у хотел „Режина фемили” (Regina Family) у улици Мазагран бр. 2, соба бр. 43, која их је стајала 35 франака.

При уписивању дали су следеће податке: Ладислав Бенеш, трговац, рођен 30. јуна 1903. у Задру, дошао из Трста, и Рудолф Сук, трговац, рођен 26. октобра 1897. у Трсту. Сваки је имао по једну кожну торбу.

Једнога дана радознали домар из хотела отворио је ове торбе и видео да се у свакој торби налазила по једна или две кошуље, неколико кравата и неколико листова папира, исписаних за њега нечитљивим писмом.

Кватерник је под именом Егон Крамер 30. септембра преноћио у хотелу „Белви” (Bellevue) у улици Пасквер (Pasquier) број 46, а следећих ноћи у хотелу „Комодор” у Булевару Хаусман број 12.

За време боравка у Паризу нису јели у хотелу, а међусобно се готово нису ни посећивали.

Мијо Краљ је једном јео с Кватерником, а остала тројица на другом месту близу железничке станице Сен Лазар.

Поспишил никад није посећивао Рајића и Черноземског у хотелу али је са њима јео у ресторану „Ла кот Миланез” (La Côte Milanaise), у истој улици где се налазио и хотел.

Рајић се никада није шетао са Черноземским, а са Кватерником је само једном шетао.

У Паризу су поново куповали одећу и обућу.

Интересантно је касније звучала чињеница да се Черноземски док је куповао пар ципела у трговини на Булевару Бонпувел број шест, бунио и погађао око цене.

Ова куповина у Паризу је можда једина грешка коју су атентатори починили за све време боравка у Француској. Касније када је хапсила Рајића и Поспишила, полиција је знала

да је на добром трагу јер су имали одела купљена у истој робној кући као и одело атентатора Черноземског.

Тогом истраге полиција је сазнала и низ чињеница које нису биле од пресудне важности за истрагу, али су откривале личност Владе Керина алиас Черноземског.

„За сваки ручак у вредности од 15 франака узео је боцу доброга вина, изјавио је о њему касније конобар италијанског ресторана.

У дућану „Ла бел жардињер" купио је капут за 195 франака, одело за 325, кравату за 9,90 и пар чарапа за 11,75 франака.

Ноћни чувар хотела „Режина фемили" касније је изјавио за Черноземског:

„Био је пет дана у соби број 43 и никада нисам видео да је довео коју женску."

Дана 4. октобра 1934. Поспишил и Краљ преселили су из „Пале дорсе" у хотел „Терминус" у градској четврти Сен Лазар. Касније су се њима придружили Черноземски и Рајић.

У десет сати ујутро, 5. октобра, Краљ се код зграде опере састао с Кватерником од којег је примио путну карту трећег разреда за воз у Авињон.

Истога дана увече Кватерник се пред опером састао са Поспишилом.

Сутрадан, 6. октобра, око седам сати ујутру опет су се састали на истом месту где су попили кафу.

Поспишил је добио задатак да заједно са Рајићем пође у Версај.

Ту је добио књижицу са писаним заповестима из које је морао цепати и уништавати лист по лист, како који задатак буде извршавао.

Врло рано 6. октобра Кватерник је пошао до Краља и Черноземског у хотел „Терминус" где им је дао нове пасоше: Краљу на име Силвестер Малну, а Черноземском на име Петер Келемен.

У гардероби на железничкој станици Сен Лазар под бројем 9899 Кватерник је за Рајића и Поспишила оставио кофер

са пиштољима, оквирима са муницијом и ручним бомбама: два пиштоља маузер калибра девет милиметара, парабелум са појединачним или аутоматским пуцањем, два оквира капацитета двадесет и једним за десет метака, два пиштоља валтер са неколико оквира и две ручне бомбе.

Истога дана, 6. октобра поподне, групе се деле и крећу на своје задатке. Поспишил и Рајић упутили су се у Версај. Кватерник им је саветовао да по доласку разгледају дворац и околину, а затим пођу у Фонтенблу и да у пошти провере да ли је дошло његово писмо на пост рестант, којим ће им дати нова упутства.

Око пола три Поспишил и Рајић дошли су у хотел „Лион дор" у улици Маршал Фош, број 38, који се налази преко пута Версаја, и ту су узели собу број седам са два кревета, на другом спрату. Соба их је коштала четрдесет франака.

Мало након што су се сместили у собу, отишли су да посете Версај. Вратили су се у хотел око 18.30 сати, вечерали и одмах отишли на спавање.

У недељу, 7. октобра, спавали су до касно ујутру и тек негде око 11 сати дошли су у кафану на доручак.

Око пола један упитали су у хотелу за возни ред возова. Поспишил је том приликом изразио жељу да обиђе Салон аутомобила у Паризу.

До тада су разговарали на шпанском или италијанском језику, али с власником хотела Нилсеном, који је био натурализовани Француз, рођени Данац, говорили су немачки.

Око пола седам вратили су се из парка, вечерали и пошли у кратку шетњу. У 20.15 вратили су се у своју собу.

У понедељак, 8. октобра, око осам сати ујутро, доручковали су у хотелској кафани и Поспишил је поновно разговарао са власником хотела о жељи да посети Салон аутомобила и овај му препоручује хотел „Терминус" у Сен Лазару, као најближи том изложбеном салону.

Истога дана око 13 сати стигли су у Фонтенблу да провере да ли је стигло писмо са новим наређењима од Еугена Диде Кватерника.

Друга група је 6. октобра са железничке станице Лион отпутовала из Париза, Мијо Краљ и Черноземски стигли су касно поподне у Авињон где су се састали с Кватерником.

У 17 сати сва тројица су отишли у хотел „Терминус" у улици Републик.

Кватерник се уписао у листу гостију под именом Егон Крамер, пореклом из Фијуме (Ријеке) и рекао да је беспотребно уписивати другу двојицу у листу гостију јер су они чланови његове породице.

Истога дана око 20 сати у Авињон је хотелским аутобусом са железничке станице дошла једна жена и одсела у хотелу „Режина" у улици Републик број шест.

Ту је узела собу са два кревета и купатилом, рекавши да ће јој доћи муж.

При уписивању дала је следеће податке:

Марија Вондрачек, рођена 14. новембра 1910, настањена у Трсту, дошла из Париза.

Од пртљага је имала два кожна кофера, од којих је један имао цедуљицу с натписом „Вондрачек-Трие".

У недељу, 7. октобра, Величко Керин - Черноземски и Мијо Краљ сусрели су се са Петром на аутобуској станици Матен и заједно са њим отпутовали у Марсељ где су остали до пет сати. Еуген Дидо Кватерник је у међувремену платио собе у Авињону и у то време, око пет сати, са плавом дамом и четири торбе отпутовао аутобусом у Екс ан Прованс, град око 30 километара удаљен од Марсеља.

На повратку из Марсеља, Черноземски, Петар и Краљ састали су се у једној кафани у Екс ан Провансу са Кватерником.

У седам сати Кватерник их је напустио и затражио такси да га одвезе до аутобуске станице. У близини аутобуске станице чекала га је плава дама са четири ковчега и он ју је повезао

таксијем и на прилазу Мирабоу замолио возача, по имену Фуке, да се заустави пред хотелом „Негрекоста".

Ту су изашли са торбама и резервисали собу са два кревета.

Само је Кватерник говорио са особљем јер је одлично причао француски. Објаснио је да госпођа коју прати очекује мужа који ће ускоро стићи.

У 19.30 сати Кватерник је наручио такси и са два кофера напустио хотел.

Плава дама је ушла у собу број 19, записана је као чехословачка држављанка Марија Вондрачек, рођена у Трсту 14. новембра 1910, дошла из Авињона.

Кватерник је отишао у хотел „Модерн" на булевару Виктор Иго, где је за „пријатеље" узео собу број 25 са два кревета, а за себе собу број 23, на име Егона Крамера.

Келемен се није уписао јер се представио као Крамеров брат, а Краљ се записао под именом Силвестер Малну, трговац, рођен у Прагу 1912. године.

Око 20 сати Кватерник се вратио у хотел „Негрекоста" по госпођу Вондрачек са којом је мало касније напустио хотел.

После њиховог одласка стигао је и Петар, муж госпође Вондрачек, и сместио се у њену собу. Касније се и госпођа Вондрачек вратила у хотел.

Кватерник, Величко и Краљ, који су се око 22 сата вратили у хотел „Модерн", замолили су ноћног чувара да их пробуди сутрадан у четири сата ујутро.

Сутрадан у понедељак, 8. октобра, већ у 3.30 ујутру њих тројица су била у лобију хотела.

Брачни пар Вондрачек отишао је из хотела „Негрекоста" око десет сати ујутро и није био виђен до увече.

Черноземски, Петар и плава дама су тог дана отишли у Марсељ.

На широкој улици која силази према марсељској луци Черноземски је тражио место које је сматрао најпогоднијим

за извршење атентата на путу којим ће проћи поворка са краљем Александром.

Кватерник је отишао у градски туристички уред како би сазнао време поласка првога пароброда из Марсеља за Италију.

У 18.30 сви су били у Екс ан Провансу. Неких сат и по касније Кватерник је отишао у хотел „Негрекоста" и упитао за оне који су били у соби број 10.

Док их је чекао у лобију хотела, Кватерник је пажљиво проучавао карту Француске.

Када су коначно дошли из собе, брачни пар Вондрачек и Кватерник су пошли у ресторан. Разговарали су на савршеном италијанском језику (како је касније изјавио конобар који је био Италијан) са прекидима на хрватском.

Напустивши брачни пар, Кватерник се вратио у хотел „Модерн" где се састао са Краљем и Черноземским, од којих се растао након што им је дао задње инструкције које су гласиле да сутра ујутру из његове собе узму црвени кофер и да га испоруче Петру у хотел „Негрекоста".

Он сам је са другим кофером, који је био плаве боје, у 22 сата наручио такси и рекао возачу Рене Дуфоуру да га одвезе у Авињон.

На путу су разговарали о спорту, о Паризу, који је добро познавао и о лепим путевима у Француској.

Стигавши на железничку станицу у 23.30 ставио је кофер у гардеробу и отишао у један бар да нешто поједе.

На дан атентата у уторак, 9. октобра, Черноземски и Мијо Краљ, према наређењу које су добили од Кватерника, само вече пре, већ у седам сати били су у хотелу „Негрекоста" са црвеним кофером који су донели Петру.

Дошли су у собу у којој су били Петар и плава дама, Петар је закључао врата и кључаоницу прекрио ноћном кошуљом како би онемогућио да неко вири у собу.

Слика 51. *Фалсификоване путне исправе атентатора*

Испод кревета извадио је оружје и свакоме дао по један пиштољ маузер и по један пиштољ валтер ПП, оквире са муницијом, две ручне бомбе и 1.500 франака.

У 10 сати, у пратњи хотелског носача, сви су напустили хотел и упутили се према аутобуској станици. Краљ и Черно-

земски су се вратили у хотел „Модерн" где су у једанаест сати обедовали и платили све рачуне, укључивши и унапред плаћене трошкове за уторак и среду, 10. октобар.

У 13 сати напустили су Екс ан Прованс, у 14 сати стигли у Марсељ.

ОДГОВОР ПОЛИЦИЈЕ НА ПРЕТЊЕ

Са свих страна стизали су извештаји о кретању Павелићевих агената и групе усташа које су непрекидно путовале из једне у другу земљу. Терористи поучени претходним атентатом сада врло вешто крију детаље. Прелазе различите границе, путују одвојено, спавају у одвојеним хотелима...

Ипак, служба државне безбедности добија одређена сазнања. Владета Милићевић пише:

> „Моја целокупна обавештајна мрежа била је у стању узбуне. Када сам по наређењу Живојина Лазића, министра унутрашњих послова, стигао у Париз, знали смо да су усташе већ на француској територији, али нисмо имали прецизније информације о њиховој тактици, нити смо могли да пронађемо макар један податак који би нам омогућио да им откријемо траг. Тек када је то било исувише касно, утврдили смо да су у Француску дошле две групе усташа, као и да се они нису распоредили у Марсељу, где је било предвиђено извршење атентата, већ у другим местима..."

Информације које су добијали нису биле потпуне и довољне за реакцију на страном тлу. Француска полиција пак не сарађује у пуном обиму са југословенском службом. А наши полицајци нису отпутовали у Француску због високих трошкова! Пред краљев пут у Француску председник Владе Узуновић, наводно водећи рачуна о буџету, изнео је краљу план да би у Француску требало да отпутује десет група полицајаца из Југославије, које би се старале о његовом обезбеђењу и да би то буџет оптеретило са 4.000 долара по групи, што износи укупно 40.000 долара. Краљ Александар се сложио да је издатак заиста велик и наредио да се позове француски посланик у Београду на разговор. На разговору га је краљ Александар приупитао да ли француска полиција може извршити његово обезбеђење приликом званичне посете, посланик је одговорио потврдно и краљ је задовољно рекао: „Ето, решен проблем", те је указао на високе квалитете француске полиције. По неким другим наводима, овај план никада није ни дошао до краља Александра јер је министар полиције Живојин Лазић рекао оно што се приписује краљу Александру:

– То је велики издатак. Уосталом француска полиција је боља од српске.

Можда је француска полиција и била боља од српске полиције, али свакако није била заинтересована за сарадњу са српским обевештајцима без кога је краљево обезбеђење било много теже.

Колико је та (не)сарадња била изражена можемо видети из извештаја Владете Милићевића о активностима везаним за припрему доласка краља у Француску:

> „Одмах по доласку у Париз повезао сам се са овдашњим властима и њиховим Министарством унутрашњих послова ради осигурања безбедности Њ. в. краља приликом доласка у Француску.

Како је овдашња префектура надлежна само за Париз, а јавна безбедност при Министарству унутрашњих послова за унутрашњост Француске, односно за Марсељ, то сам морао све обићи и сваком сам саопштио да имамо обавештења да хрватски бандити, односно Анте Павелић, припремају атентат на Њ. в. краља, што сам по доласку саопштио и краљевом посланству и краљево посланство је са своје стране имало обавештења, односно телеграме из Прага и других градова. Прво сам посетио директора кабинета префектуре и замолио да ме префект прими, али сам био упућен на директора поли-

тичке службе г. Перија, који ме је довео у везу са специјалним комесаром Ударом, а овај пак са главним инспектором Руфјаком, који има службу осигурања страних владара, па је увек осигуравао и нашег краља приликом његових посета Паризу, а такође Њ. в. краљицу. Свима сам редом понављао опасност која је над нашим главама и молио да се предузимају најстроже мере контроле, како на граници, по хотелима, тако и по нашим колонијама.

Дао сам и списак и слике сумњивих особа, које сам имао код себе, а чим ми је донео нове слике г. Николић из Министарства, и то им је предано. Стварно су сва ова имена претраживали по хотелским листама и у пријавном одељењу, али нису предузимали никакве строге мере по хотелима за праћење странаца, нити на граници, што смо се и ми, југословенски полицајци, уверили.

Тражио сам и стално инсистирао да се сви ови људи са листе сумњивих, које је предало посланство, пронађу, притворе, а затим по одласку краља протерају. Чак сам, када полиција није могла изаћи на сусрет, јер се то косило са њиховим законима, отишао са дозволом краљевог посланства директору политичког одељења Министарства спољних послова Бласета, а са мном су били Николић, главни инспектор Руфијак, секретар двора генерал Димитријевић, г. Боторић, па сам код њега инсистирао на хапшењу по листи посланства. Он ми је одговорио да је ову листу оставио Министарству унутрашњих послова, али да се ове особе не могу тако хапсити јер у Француској постоји закон, а ови нису ништа против закона учинили, али да ће их ставити под строгу контролу. Краљевско посланство било је о свему обавештено.

Било би дуго излагати све мере које сам предузимао дању и ноћу, јурећи сам, јер нисам наилазио на потпору код овдашњих власти, што је било познато краљевском посланству."

Да француска полиција заиста није много марила за претње на које су указивале југословенске колеге говори и др Милан Стојадиновић у својим мемоарима „Ни рат ни пакт".

У једном делу своје биографије он описује један врло интересантан разговор који је водио неколико година након атентата са Левисом Гералдом, британским инспектором-обавештајцем који је баш тих дана када је извршен атентат боравио у Паризу.

Он је Милану Стојадиновићу испричао следећу ситуацију.

Само неки дан пре 9. октобра са колегом из париске полиције он је био у посети Лувру. Том приликом је на улазу приметио једну сумњиву групу људи који причају неким страним језиком, а када су им се мало приближили, они су се нагло удаљили.

Искусном енглеском обавештајцу то је запало за око и они му се учинише веома сумњиви, па он предложи француском колеги да их евентуално легитимишу.

– Таман посла, па Париз је пун туриста. Када би свакога легитимисали...

– Да ли ви знате да за који дан долази југословенски краљ, ови људи ми се чине сумњивим!

Но, Француз више није хтео ни да слуша свог колегу из Лондона а Гералд је све до своје смрти остао уверен да су управо ти људи били атентатори на краља Александра.

УБИСТВО КРАЉА

Пре почетка анализе самог атентата и убиства краља Александра још једном ћу напоменути да је штићена особа под највећим ризиком управо приликом посете јавним местима и током јавних наступа. Готово увек је тај догађај унапред најављен, протокол организован, рута испланирана...

Жртва је посебно рањива приликом уласка и изласка из аутомобила, вожње у аутомобилу са отвореним кровом, шетње кроз масу или поред окупљених грађана. И управо већина атентата се догодила приликом јавних наступа, ручним оружјем са даљине мање од десет метара.

Краљ Александар I Карађорђевић у пратњи министра Бартуа и генерала Жозефа Жоржа недуго након искрцавања у марсељску луку седа у црни отворени аутомобил делаж Д-8. Овакав избор аутомобила је био апсолутно неприхватљив за превоз личности тог ранга и у тако несигурном тренутку. Француска полиција, али и читава јавност била је упозната са оперативним сазнањима југословенске полиције да се планира атентат на краља. Француска штампа је на дан краљевог дочека писала о претњама и чак наводила умешаност усташа.

Узевши наведене безбедносне процене, неопходно је било да се они превозе у блиндираном и затвореном аутомобилу. По информацијама које су имали у краљевом протоколу, план који је њима достављен обухватао је превоз у потпуно затвореном и блиндираном аутомобилу. Међутим, тај план је у последњем тренутку измењен.

Одлуку да се аутомобил замени донео је лично министар Луј Барту. Када је посланик Спалајковић захтевао објашњење поводом ове замене аутомобила и много већу предострожност и заштиту краља, министар Барту му је одговорио:

– Зар ће ваш суверен имати бољег чувара од мене? Бићу поред њега све време боравка у Француској.

Замену аутомобила министар Барту правдао је речима:

– То је француски пријатељ, треба да га народ види.

Аутомобил који је био предвиђен као замена био је власништво префектуре Буш ди Рон, регистарских таблица 6068-ЦА6.

Технички подаци аутомобила делаж Д8:

Мотор: осам цилиндара у линији

Запремина: 4.060 cm3

Трансмисија: четири степена преноса

Кочнице: механичко кочење на сва четири точка

Међуосовинско растојање: 3,448 m

Запажање: модел је прављен од 1929. до 1933. године

Максимална брзина: 100 km/h

По сведочењу др Милана Стојадиновића, наша делегација и сам краљ били су шокирани када су видели аутомобил који их је чекао:

„Сишло се на кеј где је краља очекивао, сходно неком чудном протоколу, аутомобил префектуре Буш ди Рон. Али, какав ауто! То је вероватно био најстарији модел те врсте у Марсељу. Краљ и пратиоци били су запрепашћени".

Наведени аутомобил возио је француски полицајац Фоасак, родом из Провансе, недовољно обучен и неискусан у пословима безбедности, који се пет година пре ступања у полицију бавио земљорадњом.

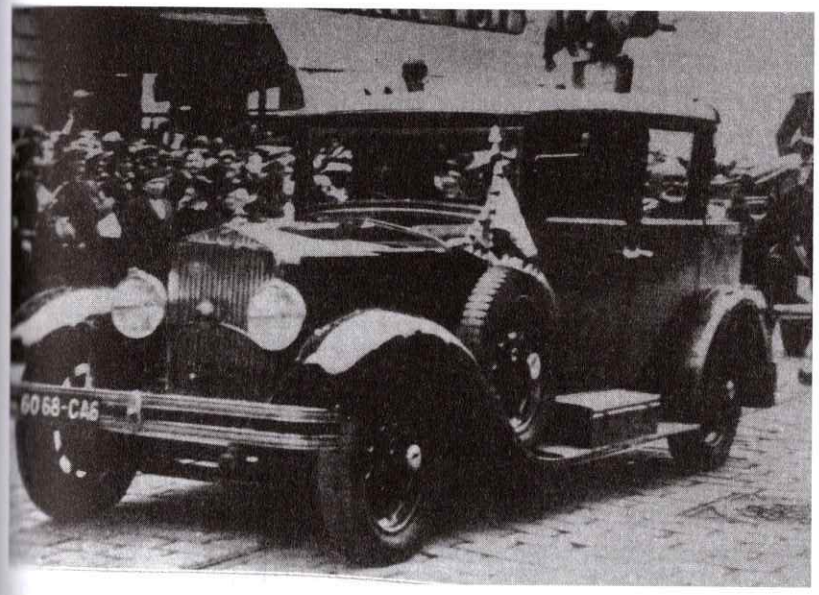

Слика 52. Аутомобил делаж Д8 у коме се превозио краљ Александар

Краља Александра и министра Бартуа, као високе представнике двеју земаља, морао је возити много искуснији и обученији возач него што је то био Фоасак. Он није био спреман да изведе неки маневар за избегавање могућих опасности. Погрешно је веровати да у то време није било професионалних возача и да је то време почетака аутомобилизма. Тада су увелико вожене аутомобилске трке и било је много квалитетнијих возача од једног пољопривредника са кратким стажом у полицији.

Новинар Стивен Грејем интервјуисао је возача Фоасака после краљеве погибије а забележио је и разговор између шофера и полицијског официра који је седео поред њега, пре него што је краљ ушао у кола:

– Ово није аутомобил – почео је Фоасак – више личи на мртвачка кола. Ова направа не може ићи брже од двадесет

Слика 53. *Полицајац Фоасак је возио аутомобил*

километара на сат. Зар није било боље да сте позајмили ауто од градоначелника, јер ми немамо често једног краља за посетиоца !

– Фоасак – почео је официр са осмехом – баш зато не смеш да возиш брже од пет километара на сат, и то да возиш првом брзином. То је моје наређење!

Овде је прекршено још једно битно правило. Наиме, предвиђена минимална брзина кретања аутомобила са путницима тог ранга, као што су владар једне земље и министар спољних послова, била је двадесет километара на сат. Оваква брзина је потребна јер отежава атентат. Вожња у првој брзини, како је возачу наредио да вози полицајац Бертеми из пратње, правила је велику буку, по неким изјавама чак већу и од вреве народа, који је био поред пута. Чак и да је ко од путника довикнуо возачу да убрза, он тешко да би чуо од буке коју је правио преоптерећени мотор аутомобила.

Нешто после 16 сати свечана колона је кренула. На челу се налазио коњички вод Републиканске мобилне гарде. У колима иза коњице налазили су се припадници Националне безбедности, у следећим генерални директор и главни контролор безбедности, Бертоа и Систрон, а иза њих се кретао

црни делаж, где се на задњем десном седишту налазио краљ Александар, а до њега министар иностраних послова Француске Барту. Насупрот њима седео је генерал Жорж. Колима је управљао Фоасак, до кога је седео члан обезбеђења Бертеми.

Французима је парада дефинитивно била у првом а врло могуће и у једином плану дочека краља Александра. За безбедност се није много марило. Приликом организације превоза занемарен је безбедносни протокол да се дежурни ађутант мора возити на бочној или на задњој папучици возила. Делимично оправдање за то лежи у чињеници да је краљу за пратњу био додељен француски генерал Жозеф Жорж, велики пријатељ краљев још из Првог светског рата и са Солунског фронта.

Зашто је онда то само делимично оправдање?

Зато што генерал Жорж, иако додељен као обезбеђење краљу, није то био. Он се возио у аутомобилу заједно са краљем и министром, био је њихов пријатељ и члан делегације. Он је био окренут лицем ка министру Бартуу и налазио се у покривеном делу аутомобила чиме му је додатно смањена видљивост околине.

Један од краљевих ађутаната био је пуковник Јован Павловић. Тога дана у Масељу он је био с њим, али не у истом аутомобилу. Он је био у шестом аутомобилу, тј. четири возила удаљен од краљевог аутомобила. Свакако, био је живи сведок трагичног догађаја:

„Око 16.00 сати ведета је стигла на Белгијски кеј, где је на сплаву била подигнута трибина. Краљ је лако изашао из ведете степеницама на трибину, где га је прво поздравио министар Барту, затим остали француски и наши великодостојници грађанског и војног реда.

Међу осталима запазио сам француског посланика у Београду г. Нажијера, француског војног изасланика у Београду потпуковника Бетуара, нашег посланика у Паризу др Спалајковића...

Потом је краљ обишао почасну чету с музиком, која је била постројена лицем ка трибини. Музика је интонирала нашу химну. По поздраву чете, краљ је са министром Бартуом и генералом Жоржом ушао у ауто делаж, чија је задња страна крова била спуштена.

Иначе, то је затворен ауто са двоја бочна врата и посебним одељењем за шофера, преграђеним стаклом...

Било је пуно света тако да сам се једва пробијао. Поред званичних лица била је ту маса народа који се гурао да из што веће близине види краља. Једва сам успео да дођем до својих кола. Сва су кола била у групи, тако да сам видео када су кренула кола у којима је био краљ. То је био обичан такси, делаж, кабриолет, где се задњи део крова могао спуштати. Видео сам краља у врло дубоком седишту, да му се, гледајући страга, видео само адмиралски шешир, лево од краља седео је министар Барту, а према њему генерал Жорж, окренут Бартуу лицем. На предњем седишту седео је само шофер. Било ми је чудно зашто нема нашег дежурног ађутанта који је дужан да се вози на боку аутомобила чим се краљ извози. У лаганом темпу (ход коња) почели су се низати остали аутомобили, док није дошао на ред и шести аутомобил у коме смо били пуковник Радовић, француски војни аташе у Београду и ја. Прозор на мом аутомобилу био је отворен и имао сам могућност да видим читаву колону. Између наших аутомобила пролазили су људи из публике. Са свог места видео сам десну страну краљевог аутомобила и поред њега групу од пет-шест људи који су стално ишли снимајући га, смењујући једни друге чим претходник заврши снимање. Улица којом је ишла поворка није била широка, а притом има местимично банкину за регулисање саобраћаја, због чега је поворка аутомобила морала да прелази на десну страну, тако да од аутомобила до тротоара није било више од два-три метра. Поредак војника није уопште постојао а униформисани полицајци стајали су на растојању осам до десет метара. Око краљевих кола нису се кретали полицајци на бициклима."

Коњаници су заменили мотоциклисте и јахали су с једне и друге стране аутомобила. С десне стране делажа јахао је потпуковник 141. алпинског пука, Пиоле, а с леве заповедник мобилне гарде, потпуковник Вигору.

Првобитним планом о обезбеђењу француске полиције било је предвиђено да аутомобил у коме се возио краљ Александар прате по тројица мотоциклиста с једне и друге стране али је на захтев председника општине Марсељ Жоржа Рибота то измењено и возило су пратила два потпуковника на коњима са исуканим сабљама, што је додатно ослабило безбедносну позицију краља због вожње у аутомобилу са отвореним кровом.

У образложењу за такву измену градоначелник Марсеља Жорж Рибот наводи:

> „...пратња мотоцикала изазвала би протест целокупног марсељског становништва, као мера недемократског карактера. А ја као политичка личност морам да бринем о грађанима Марсеља..."

Овакво образложење првенствено је било политички трик у име изборне кампање јер су се за који месец одржавали локални избори у Марсељу и ово је био одличан тренутак да се искористи за додворавање грађанима. Нови избори за градоначелника Рибота и министра Бартуа били су приоритет у односу на посету краља Александра и државне интересе које је требало да донесе његова посета. Градоначелник Марсеља Жорж Рибот поред свих политичких трикова изгубио је на изборима који су се десили 18. маја 1935. године, управо због лоше организације дочека краља, а убиство су му грађани највише замерили.

Ипак, грешка није била до градоначелника Марсеља већ до државе која је пренела надлежности организације званичне посете једног владара на локалну полицију и локалну градску управу.

Слика 54. *Почасни ађутант француски генерал Жозеф Жорж*

Закључак је да је првобитни план испоштован, односно да је након увођења аутомобила са отвореним кровом дошло до мењања плана непосредног обезбеђења краља Александра и министра Бартуа, сигурно би било много теже извршити атентат а готово немогуће дошетати се до аутомобила.

Погледајмо оргиналне скице француске полиције из тридесетих година за непосредну заштиту важних личности у покрету. Прво ћемо погледати шему предвиђену за случај да се штићена лица превозе аутомобилом са затвореним кровом.

Око самог аутомобила са једне и друге стране налазе се двојица мотоциклиста, а иза возила у врстама по тројица мотоциклиста. Њихова улога у обезбеђењу јесте да потенцијалном нападачу који би се пробио кроз кордон полиције не дозволе прилазак аутомобилу, односно ако уоче оружје у рукама нападача да га мотором онеспособе. На шеми се види да су полицајци у кордону постављени један до другога, односно онолико колико би били удаљени да се додирују рукама када би раширили руке.

Врата на аутомобилу где седи полицајац из пратње су отворена ради бољег осматрања.

Ађутант се налази на папучици возила.

Слика 55. *Скица обезбеђења важних личности када се превозе у аутомобилу са затвореним кровом*

Погледајмо сада и скице француске полиције за случај да је аутомобил у којем се превозе штићена лица са отвореним кровом – кабриолет, као што је у осталом и био случај са аутомобилом краља Александра.

На шеми број два видимо да се непосредно око аутомобила налазе наизменично коњаници и наоружани полицајци на бициклима. Са обе стране по петорица.

Врата на аутомобилу где седи полицајац из пратње су и у овом случају отворена и предвиђено је да се ађутант вози на папучици са стране где је седео краљ Александар.

Полицајци у кордону су густо постављени као и у првој шеми.

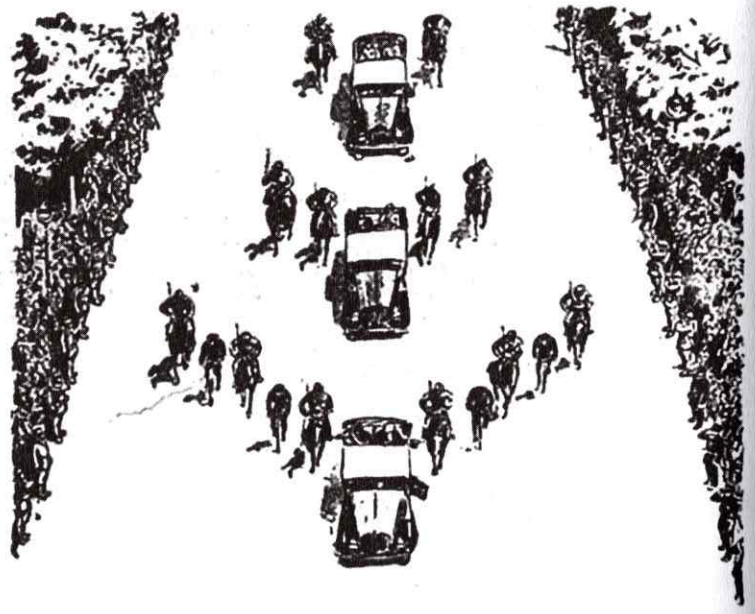

Слика 56. *Скица обезбеђења важних личности када се превозе у аутомобилу са отвореним кровом – пример 1*

На крају можемо видети и још једну варијацију у случају да се штићена лица превозе у аутомобилу са отвореним кровом.

Разлике у односу на претходну скицу је у томе што у овом случају непосредну заштиту чине по два коњаника са стране аутомобила и двојица полицајаца на бициклима. Такође, овде је приметан и велики број коњаника са исуканим сабљама који би јахали паралелно са возилом, тик поред кордона полицајаца.

Међутим, француска полиција није испоштовала готово ништа од наведених планова.

Но, вратимо се сада у Марсељ и сам тренутак атентата. Колона је од самог старта из луке изузетно споро напредовала

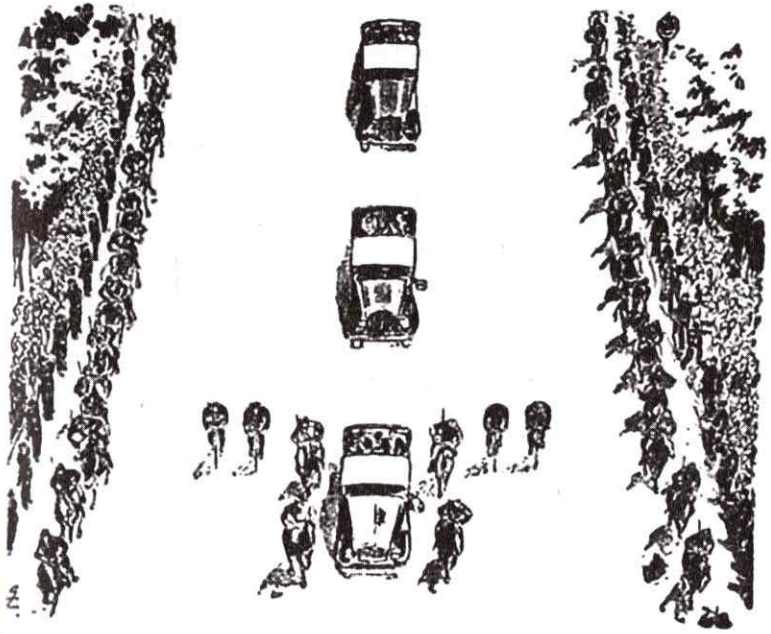

Слика 57. *Скица обезбеђења важних личности када се превозе у аутомобилу са отвореним кровом*

авенијом Канабијер, што због трубача и јахача који су ишли испред аутомобила, што због новинара и цивила који су све време окруживали аутомобил са краљем. Колона због свега тога не прелази брзину уобичајеног хода човека.

Испред краљевих кола буквално су се гурали новинари са фото-апаратима и видео-камерама, није било никога из протокола француске владе ко би регулисао кретање новинара, ко би их склонио у одређеном моменту или им одредио место са ког могу да снимају не реметећи кретање аутомобила. Они су пратили краља од самог искрцавања са разарача „Дубровник", и лично стичем утисак да су имали потпуну слободу у кретању без икакве контроле.

Ово је још један од великих пропуста у низу, који је допринео таквом хаосу. Да се тражила рупа у обезбеђењу, мислим да је било могуће да се нападач представи као новинар, узме камеру у руке и тако се приближи краљу да може без проблема извршити напад. На фотографијама и видео-снимцима може се јасно видети да се поред новинара који су били у непосредном окружењу краљевог аутомобила у појединим моментима налазе и грађани. Неки чак тапшући прилазе аутомобилу и поздрављају краља, неки од грађана прелазе пут испред краљевог аутомобила.

Све је од самог почетка слутило на могућу несрећу и она се, нажалост, десила врло брзо.

После само седамдесет метара настаје трагедија. Када су краљева кола стигла на сквер испред палате Берзе, зачула се неколико пута пиштаљка какву користе саобраћајци и полицајци, остало је неутврђено да ли је и ко дао знак атентатору, свакако један човек је искочио из гомиле на тротоару. Кличе на француском „Живео краљ" и креће ка краљевом аутомобилу, носећи у десној руци букет цвећа. Нико га не зауставља јер је полиција размакнута на великом растојању, он управо то и користи, пролази без икаквих проблема између полиције. Изненада је убрзао ход, скочио на папучицу аутомобила, одбацио букет цвећа извукао аутоматски пиштољ маузер са оквиром од десет метака, пет хитаца испалио је у правцу краља и четири у правцу генерала Жоржа а један метак је испалио у полицајца Галија који је појурио ка њему.

Полицајац Галије је касније сведочио:

„Приметио сам како се неки човек из другога реда публике врло мирно и пажљиво пробија у први ред а да никога није гурнуо, дошао је у празан простор, један и по метар од краљевог аутомобила. Мислио сам да човек жели према старом француском обичају да дотакне краља, како би му донео срећу. Потрчао сам ка њему да га померим, међутим било је касно. Човек, који је сада у свакој руци имао по један пиштољ, у трену је скочио на папучицу аутомобила и почео

Слика 58. *Тренутак извршења атентата*

Слика 59. *Краљ је погођен са четири хица и одмах је пао у агонију*

пуцати. Смртно рањен из непосредне близине, с неколико метака великог калибра, краљ је на месту издахнуо. Није изустио ни једну реч."

Возач Фоасак је зауставио возило и десном руком покушао да одгурне атентатора а жандарм Рињо да га заустави и отме му оружје.

Сагледавајући све пропусте у организацији обезбеђења, сматрам да план обезбеђења није ни постојао или је био толико лош да се не виде конкретни потези за заштиту краља. Толико пропуста и грешака на једном месту мора да је у први мах збунило и самог атентатора Черноземског, који је вероватно мислио да ће морати да се помучи да нађе рупу у обезбеђењу а уочио је да је читаво обезбеђење једна велика рупа.

Прво што пада у очи јесте број људи ангажованих на обезбеђењу овако ризичног јавног скупа. Иако се касније наводио број од хиљаду и по позорника који су обезбеђивали скуп, чињеница је да је то поражавајуће мало у односу на око сто хиљада француских грађана колико се наводи да је тог дана испунило улице Марсеља и када се узму у обзир изузетно неповољне безбедносне процене. Друго, чак и тих хиљаду и по позорника (ако је број тачан) било је распоређено потпуно погрешно и без праве функције.

Наиме, по званичним изјавама наше делегације, али и на основу видео-снимака, може се видети да су позорници били распоређени на чак десет до петнаест корака једни од других и то окренути леђима људима у публици! Оваквом тактиком обезбеђења није постојала теоретска шанса да се спречи атентат и с разлогом се може поставити питање да ли је неко уопште организовао те људе на улици и да ли постојао неко ко је руководио безбедношћу тога дана у Марсељу. Када се узме у обзир да је аутомобил у појединим суженим зонама био удаљен од масе свега два до три метра, можемо закључити колико је то била погрешна и опасна поставка обезбеђења. Такође

је овде било неопходно да униформисани полицајци удаље масу на безбедно растојање са обе стране.

Поставља се и додатно логично питање зашто војска која је била ангажована да почасно маршира испред аутомобила са краљем није била ангажована у обезбеђењу манифестације и то на померању масе на критичним местима где су се налазила сужења. Њихова улога би тада била много кориснија од парадирања.

Атентатор је искористо ове пропусте и попео се на возило, испалио хитац у краља и шта се даље дешава?

Возач је морао истог тренутка да убрза и покуша неким оштрим маневром да збаци атентатора и отежа му тренутни безбрижни положај на возилу док натенане убија краља.

А шта је урадио возач Фоасак о чијој смо (не)стручности већ писали? Он је једноставно зауставио возило и покушао да кроз прозор одгура и осујети нападача!

Наравно, то није дало резултате. До тренутка када је Фоасак кроз прозор ухватио атентатора за сако, он је већ испразнио готово читав оквир у краља и генерала.

Где су за све то време коњаници који су били непосредна пратња возила? Зар они нису могли да спрече атентатора да се дошета до возила?

Наилазећи на сужење потпуковник Пиоле је изјахао испред возила! Само што је изашао испред, чуо је неколико хитаца, покушао је да окрене коња али коњ се пропео. Некако је ипак успео да окрене коња и парадном сабљом атентатору Черноземском зада неколико удараца.

Потпуковник Пиоле се уклопио у све пропусте који су пошли на терет француској држави. Наишавши на сужење пута, несхватљиво за човека његовог искуства и ранга, изјахао је на коњу испред возила.

Оваква почетничка грешка је необјашњива и била би чудна да је учини и војник на првом часу обуке јер се заснива на здравом разуму.

Основно правило заштите личности, али и логике јесте да особа која се штити мора увек бити на оку оном ко га штити и на толикој даљини да увек може правовремено реаговати и заштити га. Тако је и потпуковник Пиоле морао бити постављен да сваког тренутка може брзо и ефикасно реаговати како би спречио напад некога из масе.

Значи, правилно би било да је застао и кретао се иза возила, осматрајући све време публику поред које је пролазио аутомобил, а то је била она страна на којој је седео краљ.

Да је тако било, атентаторов план би сигурно био другачији, не би се усудио да ноншалантно дошета до аутомобила и изврши убиство већ би пуцао са већег растојања и ма колико мета била близу, свакако би му било много теже.

Значајно је сведочанство генерала Жозефа Жоржа који је једини преживели путник који се превозио у отвореном делу аутомобила. Он је ову изјаву дао пошто се опоравио од повреда:

„Тротоари на улици Канабијер били су потпуно прекривени бескрајном масом света, који је био у крајњем одушевљењу. Бескрајне овације непрестано су се продужавале. Краљ Александар је био овог момента врло узбуђен и јасно је изразио г. Бартуу и мени своју дубоку радост што се поново налази у додиру са француским народом, за кога је он задржао дубоку љубав, јер га је упознао на Солунском фронту где је имао прилику да оцени његову храброст и енергичност."

Ове речи љубави за Француску и француски народ биле су вероватно последње речи које је Александар изговорио. О критичном тренутку генерал Жорж је рекао:

„Ја сам се нагло окренуо за трен ока. Приметио сам да је краљ Александар већ био пао надесно у колима. Барту је био пао налево. Гледао је са страховитом патњом. На степеницама кола, држећи се за ауто, налазио се један црнац

мањаст човек, стегнуте вилице, који је наставио да пуца у краља Александра из аутоматског револвера."

Интересантна је каснија изјава Војислава Маринковића, дугогодишњег министра спољних послова, који је отворено говорио да је убиство краља Александра последица „страшног нехата" Француза:

„Срамно је убиство само по себи, али је још страшнији начин на који је извршено. Увек можете убити кога хоћете ако своју сопствену главу ставите у торбу. Тешко је спречити паклену машину, бомбу, пушчани метак из даљине. Али у Марсељу, да је убица хтео, могао је краља заклати, или рукама задавити, тако му је близу пришао."

Министар Маринковић је био апсолутно у праву. Много теже је спречити атентат ако се он изводи снајперском пушком или баченом бомбом на аутомобил. Међутим француска полиција тек тој врсти заштите није поклонила пажњу.

Потребно је било покрити све кровове оближњих зграда стражарским патролама, са циљем откривања и неутралисања потенцијалних терориста који би за атентат бирали снајперску пушку или бацање бомбе на возило. Станови са прозорима који гледају директно на улицу где је краљ Александар пролазио требало је да буду претражени и блокирани до проласка краља. Да су ове процедуре биле на снази и да је француска полиција добро знала како се ове мере спроводе, доказали су током судског процеса атентаторима у Екс ан Провансу, и о томе ће касније бити речи. Званична Француска је и сама признала своју одговорност за убиство краља тиме што је сменила шефа државне безбедности Систерона, као и одговарајуће функционере у Марсељу.

И у француској јавности је истицано да је најлојалнији савезник Француске погинуо на њеном тлу јер га она није довољно заштитила.

Слика 60. *Атентатор Величко Керин линчован је од стране народа и полиције*

Истовремено када је потпуковник Пиоле два пута ударио сабљом нападача, који пада на земљу, настаје потпуни хаос. Гужва на тргу достиже врхунац.

Пиоле је касније своја сећања на овај догађај детаљно описао. Његова удовица их је објавила након његове смрти.

У њима он детаљно описује сам догађај, неред који је настао након њега и пуцање полиције на све стране после атентата, на што је он почео викати:

– У име Бога престаните пуцати!

Овај призор описао је и полицајац на бициклу, Паул Пјер, он је стао иза аутомобила који се управо зауставио. Ту је стигао у часу док се нападач на плочнику рвао са другим полицајцима. Према његовим речима, нападач се лавовски борио и покушавао је да се по сваку цену ослободи.

– Лежећи на земљи крај краљевског аутомобила пружао је страховит отпор онима који су га хтели разоружати. Један стражар пуца у њега и погађа га у главу изнад уха.

Други полицајац, Дамјан Дебион, такође је почео пуцати.

Полицајци Ернест Давин и Рене Клемент први су се бацили на испруженог Черноземског, који је још у десној руци држао оквир пиштоља маузер.

Сада већ изнемоглом Черноземском, Гавин је из руке истргнуо оквир и почео претраживати по његовој одећи. Из леве стране његовог прслука извукао је један оквир за маузер са двадесет метака и један мањи с осам метака, другог калибра, и једну ручну бомбу.

Инспектори државне безбедности одмах су узели оружје и чауре које су се нашле око аутомобила.

Маса хоће да линчује убицу који лежи на земљи непомичан, крвав.

Полицајац Серафим Рињон видео је како се „разјарени народ бацао на Черноземског да га линчује". Он је чуо и нове пуцње, али није знао ко их је испалио.

На крају је додао:

„У гужви сам изгубио пиштољ херстал, калибра 6,35, али немам његов број".

Значајно је сведочење и полицајца Адријана Рудила, јер нам даје праву слику понашања службе јавног реда, чији чла-

нови су се међусобно тукли не знајући хоће ли пре ударати пендрецима или пуцати.

„И пуцало се. Пуно се пуцало. Али ниједан од тих хитаца није погодио Келемена који је већ био оборен и окружен стражарима."

Али Рудил је близу аутомобила запазио другу особу са пиштољем малога калибра, којег је пендреком ударио по руци и пиштољ је из ње испао.

„Нисам имао времена да га ухватим јер ме је у томе спречило гурање које су проузроковали војници на коњима. Ја сам успео да подигнем пиштољ, који овде предајем као доказ за истрагу."

Тај пиштољ био је херстал, калибра 6,35. Ову изјаву полицајац Рудил је дао за време судске истраге.

Како је касније изјавио један од присутних:

„У жару акције изгледало је да је сваки појединац постао саучесник. Тукло се и пуцало, не марећи куда, ко, како и у кога."

Један од сведока, грађанин Грос, који се налазио у првом реду окупљене публике тога дана, чуо је „више хитаца који су били испаљени великом брзином".

– Настала је врева и метеж и неко ме је, не знам чиме, ударио по глави. Замаглило ми се и пао сам.

Још један сведок, Србин по имену Аћимовић, који је дошао видети свог краља, чуо је пуцњаву. „Убијају нам краља", повикао је своме пријатељу Васи Николићу који је био са њим и појурио према аутомобилу. Али и њега је у општем метежу неко ударио по глави.

Из гужве га је изнео ватрогасни поручник Анри Шене коме су скочили у помоћ неки инспектори државне сигурности и неки грађанин. У то је прискочио инспектор Абел Арсин и након дужег натезања успео је Аћимовића, који је сав

окрвављен лежао на земљи, спасти од бесних удараца руље, која га је и даље наставила ударати јер су мислили да је саучесник атентатора.

Черноземског склањају у оближњи инфо киоск полиције. Како је изјавио један од полицајаца по имену Фезан, рањени Черноземски је са места атентата по плочнику довучен у стражарницу где је напола свучен остављен да лежи на поду. Један сат касније ставили су га на један теретњак и одвезли у полицијску станицу.

До смртно рањеног краља Александра први је притрчао министар спољних послова Јевтић, који је био у колима одмах иза њега. Скоро истовремено над њега су се наднели и ађутанти, пуковник Милорад Радовић и управник двора пуковник Павловић. Аутомобил одвози краља у префектуру (општину), где лекари констатују смрт.

У овом делу невероватно звучи чињеница да краља који је смртно рањен одводе у префектуру а не у болницу.

Зашто би неко водио рањеника у општину, а не у болницу?

Прво што вам логично може пасти на памет јесте да је префектура била најближа и да је то разлог зашто су краља Александра одвезли тамо, али то није разлог. Болница „Божји дом" у коју су одвели министра Бартуа је готово исто удаљена од места несреће као и префектура. Одмах се намеће и друго питање, зашто онда нису исто поступили и са рањеним министром Бартуом и генералом Жоржом?

Њих нису одвели у префектуру већ у болнице и захваљујући томе генерал Жорж је преживео. Барту је преминуо али под јако чудним околностима.

По извештају пуковника Радовића, један од француских полицајаца скочио је на папучу аутомобила и викнуо возачу да вози у префектуру иако су му они пре тога рекли да вози у болницу. Зашто је возачу било битније мишљење полицајца који се однекуд створио од представника државне делегације Југославије? Свакако оваквим решењем краљ Александар више није имао ни теоретску шансу да преживи рањавање. У

општини није постојао дежурни лекар, нити је било медицинске опреме којом би покушали да спасу живот краљу. Када су пристигли у општину, лекаре су тражили испред општине међу окупљеним светом који је чекао да поздрави краља. Тако су изгубили још драгоценог времена, када су коначно пронашли лекара, остало је само да констатује смрт.

Такође се поставља још једно логично питање: зашто Французи или наша делегација нису обезбедили возило хитне помоћи са лекарима и опремом у конвоју?

Краљ Александар је био иначе нарушеног здравља и могли су узети као реалну опцију да краљу може позлити посебно после тешког пута.

Детаљно сведочанство дешавања након самог атентата описује и пуковник Павловић:

„Улица је била чиста, нико од публике није сишао са тротоара.

Видео сам узбуђену публику на десној страни улице. Краљев аутомобил стоји, краља у ауту не видим. Десно поред аутомобила гужва од полицајаца и света, један пуначак, крупан човек, покушава да устане са земље. С леве стране аутомобила видим да силази Барту. У аутомобилу се окрете мени леђима генерал Жорж и ја видех на његовој десној плећки рану из које цури крв низ леђа. Десно нисам могао да прићем аутомобилу од гужве и зато пођем на леву страну. На вратима сретнем генерала Жоржа и бацих поглед поред њега и видим краља скрханог на задњем седишту, са отвореним устима и укоченим погледом. Прогурам се поред генерала Жоржа и утрчах у ауто. Министар Јевтић је поред краља и покушава да му откопча мундир. Ја брзо, једним потезом, откопчах цео ред дугмади, раздрљих кошуљу и испод кошуље видех фланелни појас, који се попео чак до груди, па и њега покушавам да прекинем. Господин Јевтић вади перорез, даје ми и ја расекох појас. Тада сам видео две улазне ране, једну у висини десне сисе, сасвим до мишице, а другу десно, нешто мало ниже од пупка. Прва рана била

је црна од гара. Краљ је лежао на седишту главом наслоњен на десни наслон. Полако расекох траку од ордења о врату, левом руком потхватим главу, а десном испод крстине и положим га на седиште. Чим сам овим смањио притисак који је глава вршила на груди, потече на уста крв у количини од пола литре. Краљ начини неколико гримаса устима, лицем и очима и умири се. Ја ухватих за руку и дрекнух:

– Нема пулса!

Г. Јевтић који је држао руку на срцу рече:

– Куца срце!

Ја положих руку на срце и осетих да куца, али врло слабо и са трзајима.

Окрећући и чистећи краља од крви, која је текла на уста, био сам окрвавио и своје одело. Све је то трајало пет-шест минута. У колима смо били г. Јевтић и ја. У помоћ нам нико није прилазио. Кола су стајала. Око кола била је ужасна вика полиције и народа. Два до три пута дизао сам главу да видим шта је то и спазио да полицајци пуцају, неки чак и у масу, у публику. Видео сам и наше официре из свите, поименично не могу да се сетим, сем пуковника Радовића. Г. Јевтић и ја викнули смо шоферу да вози у болницу. Кола су пошла. На бок до шофера сео је пуковник Радовић. Вожња је трајала више минута. Публика је френетично поздрављала краља, који је лежао на задњем седишту и кога свет није могао да види. Ја сам га придржавао, а г. Јевтић му је држао руку на срцу, и на моја непрекидна питања како је, одговарао је:

– Ради срце!

Утом смо стигли до префектуре. Не знам зашто је шофер овамо возио, када смо му наредили да вози у болницу. У префектури смо г. Јевтић, пуковник Радовић, ја и још два грађанина, који су нам помогли, унели краља, положили га на канабе и журно тражили лекаре. Лекари су врло споро долазили. Прво су дошла два млада лекара, а са овима један старији лекар, професор универзитета. Он је прегледао

краља, дао неке инјекције и изјавио да је краљ мртав. Ја сам уз припомоћ капетана Вукотића три пута свлачио и облачио краља и тачно сам утврдио да је краљ имао четири ране.

Прва рана улазила је код десне мишке у висини десне сисе и изашла испод леве плећке. Ова је рана смртоносна. Она је пресекла једну вену, јер доцније када је вршено конзервирање тела формалином, све су вене примале сву количину формалина само лева горња вена није могла да задржи формалин, него је исти текао на уста.

Друга је рана нижа од прве, улази десно од пупка и излази у висини левог бубрега.

Треће зрно је ударило у леву мишицу, задржало се у кости и није изашло.

Четврто зрно, или једно од прва три, окрзнуло је палац десне руке са унутрашње стране. Пиштољ је био управљен на груди краља усправно, али су све ране косе, улазе више са десне и предње стране. Изгледа да је краљ био окренут ка Бартуу, и поздрављао околни народ."

Са нешто више детаља ађутант Радовић описује последње тренутке краља Александра у префектури:

„У трем префектуре стигли смо за неколико минута у брзој вожњи. Овде је било неколико момака и гардиста републиканске гарде, који су нам помогли да пренесемо краља у салон префектуре... Овде се нашла једна госпођа (мислим да је супруга префекта), која нам је, подмећући јастук под главу краља, помогла да га поставимо на једну софу. Био је раскопчан и није давао знаке живота. Крв му је излазила на уста и неко је брисао ватом. Утом су стигли маршал двора ђенерал Димитријевић, војни изасланик у Паризу, ђенерал Марко Михајловић и ађутант потпуковник г. Наумовић. Тражили смо лекара. Ја сиђем у трем са једним послужитељем и замолим га да нађе лекара пред префектуром међу светом који је овде био окупљен. У повратку узмем из краљевог аутомобила адмиралски шешир и сабљу краљеву

и донесем у салон. Десна бела рукавица била је крвава, почнем је скидати и тражити пулс више шаке. Пулс се није осећао. За то време министар г. Јевтић, пуковник г. Павловић, ђенерал г. Димитријевић уз помоћ поменуте госпође скидали су реденгот краља, раздрљили му кошуљу и једну вунену мајицу до стомака и разгледали ране. У том моменту стигао је један лекар у цивилу, нагнуо се и ослушкивао срце. Потом је припремио лампу и шприцом дао једну дубоку инјекцију у пределу срца. Поново је ослушкивао и саопштио:

– Краљ је мртав.

Наново је прегледао ране, при чему сам видео да их има три. Неколико минута доцније стижу још два лекара, прегледају га, поново дају инјекцију у два маха и одмахују главом. Неко је донео свећу и држао у рукама више главе краља.

Тада сам пришао и скинуо ципеле покојног краља и поставио их поред софе код његових ногу уз камин, на који сам раније положио адмиралски шешир и сабљу."

Краљеву смрт констатовали су и југословенски новинари:

„На једном великом дивану лежао је краљ Александар затворених очију и дисао доста често и брзо. Професори марсељског факултета Бертран и Анри са два друга војна лекара чинили су последње покушаје инјекцијама. Дали су му и једну директно у срце. Слутећи неуспех, одмахивали су главама. Њихово знање било је бескорисно. Велики губитак крви ослабио је срце. Око краљевог одра сви су онемели. Јевтић у неверици узима краљеву руку и покушава да опипа пулс. Спалајковић се нагиње над краљем, хтео би да види да ли му се прса још надимају... Лагани трзај, још неколико уздаха и краљ Александар је издахнуо. Лекари констатују смрт у 16.45, тачно пола сата после атентата."

Да закључимо, на краљевом телу, док је још било обучено, виделе су се два улазне ране проузроковане зрнима испаљеним из атентаторовог маузера 7,63 милиметра; једна рана

Слика 61. *Француски лекари који су покушали да помогну краљу Александру*

је била испод десне стране леђа и једна испод грудног коша у висини јетре.

Међутим, када је са краља скинута одећа, др Габриел је уместо две пронашао пет великих рана. Само једна од њих била је на левој руци, друге су биле на грудном кошу.

Док је краљ Александар умирао у општини, на другом крају града у операционој сали болнице „Божји дом" лекари се боре за живот министра Бартуа. Нису успели!

Умро је у 17.40 сати, сат времена после краља Александра Првог.

У исто време у болници „Мишел Леви" оперисали су тешко рањеног генерала Жозефа Жоржа. Генерала је погодило више метака у грудни кош, обе надлактице и стомак. Након неколико хитаца које је атентатор упутио ка краљу Александру генерал Жорж креће ка атентатору са намером да га разо-

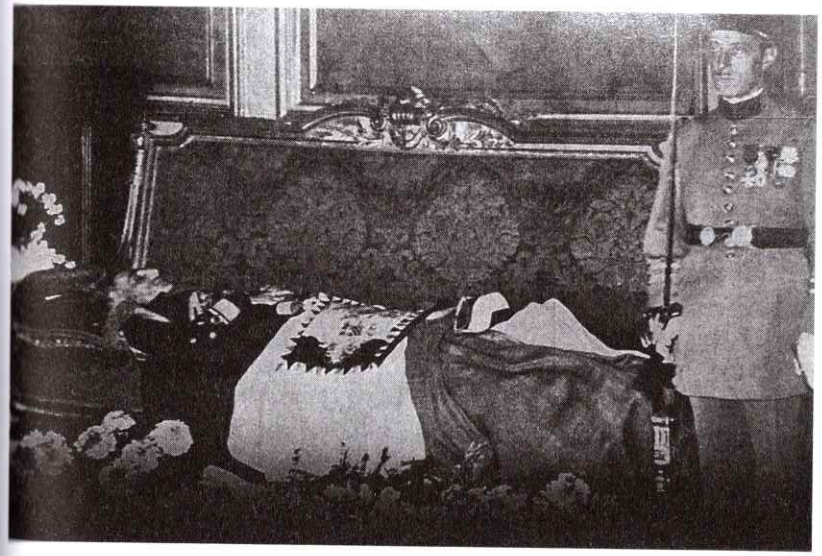

Слика 62. *Краљ Александар мртав на софи у згради општине Марсељ*

ружа, међутим Черноземски је бржи. Окреће маузер ка генералу и испаљује четири хица у њега.

Успешна операција, снажна физичка конструкција, али првенствено Орден Светог Саве учинили су да је генерал Жозеф Жорж успео да преживи напад. Наиме, једно од зрна које би вероватно смртно погодило генерала Жоржа ударило је у Орден Светог Саве који му је спасао живот.

Из говора Њ. в. краља Александра I Карађорђевића

29. јун 1930.

Соколи и соколице од колевке до гроба дужни сте служити само Југославији. Југословенској идеји. Њене су ваше мишице и ваша срца, њене имају да су све радости и сви идеали, ваше тежње и ваша прегнућа.

6. септембар 1930.

Мушким срцем и са дубоком поштом и љубављу, свијмо, јунаци, наше, старе заставе славе, оне су најсјајније испуниле свој завет. Нека нове заставе које вам предајем, буду од сада света знамења ваших пукова, знак јуначког зборишта и залога ваше војничке части.

31. јануар 1931.

...данас када између краља и народа нема посредника јер сам их уклонио, зато што су се сејући мржњу и убијајући веру огрешили о највеће народне интересе. Данас ја могу са вером у Бога и пун поуздања у име наше целе Југославије објавити свима и свакоме, пријатељу и непријатељу, да смо једно, да смо решени до краја бранити јединство и слободу нашег народа. И да се нико не превари да посумња у ове моје речи.

29. мај 1934.

А Скопље још једном али за свагда преотето од непријатеља, у које сам после солунске офанзиве ушао 1918. годи-

не као врховни комадант, значило је нераздруживо повезивање Мораве и Вардара.

9. септембар 1934.

А странцима ће рећи још и то да против сваког завојевања које иде преко националних и етнографских граница, душа народна даје отпор вазда и у свим приликама. Из овог отпора планула је против туђина и његове најезде побуна у Топлици и Јабланици, која је покосила толике жртве, али својом јуначком иако неравноправном борбом вечном славом овенчала читав овај крај.

МИСТЕРИЈА БАРТУОВЕ СМРТИ

Током атентата на краља Александра један метак погађа и министра Бартуа, и то у десну надлактицу. По првим реакцијама Бартуа чинило се да повреда није тешка. Он је сам изашао из аутомобила, скроз свестан и оријентисан, потражио је помоћ од полиције. Они одмах покушавају да га сместе у такси, али Барту мирно одговара:

– Добро сам ја... Како је краљ?

Када су га ставили у такси а пре него што су кренули, он је тражио своје ствари из аутомобила:

– И мој новчаник и наочаре. Дођавола, где је мој монокл?

Бартуа превозе до болнице „Божји дом", успут му указују прву помоћ превијајући му рану. Ипак у 16.40 сати Луј Барту умире.

У образложењу је наведено да су спора вожња таксијем, због гужве и пометње у граду, те лоше указана прва помоћ били фатални за министра Бартуа. Око указивања нестручне помоћи има неколико званичних верзија, прва је да му је стављен први завој преко сакоа, док друга верзија каже да му је рана била повезана супротно правилима, ка ручном зглобу. Зрно је пресекло артерију и министар Барту, који је имао седамдесет и две године, није могао да поднесе толики губитак крви. Лекари су покушали да споје артерију и трансфузијом га поврате, али узалуд. Човек који је пола сата пре тога тражио своје ствари да му се донесу из аутомобила и бринуо

за краљево здравље преминуо је после тридесетак минута од рањавања!

Постоји неколико у најмању руку чудних детаља везаних за овакав извештај и смрт министра Бартуа. Прво, он је одвезен у болницу која је била најближа и удаљена од места трагедије мање од једног километра, што значи на само неколико минута аутомобилом без обзира на гужву.

Када је дошло до атентата, полиција је почела да пуца нехотице по маси. Не могу да верујем у то да када се вози рањени министар, возач има обзира према људима који су се можда нашли на улици, не мислећи свакако да је газио људе, али да је маневрисао између њих, сигурно јесте. Питање се поставља колика је и била гужва на тој траси пута јер њоме није требало да прође свечани конвој, претпоставка је да је гужва била само док су се извукли из гомиле која је окруживала краљев аутомобил, али и то није било компликовано јер се на снимку јасно види да је чак и краљев аутомобил лако изашао из гужве.

Повреда коју је задобио министар Барту приликом рањавања није тешка и довољан би био само притисак на рану да се укаже прва помоћ, што вероватно и јесу учинили они који су му указивали помоћ без обзира на то да ли је то било преко сакоа или директно. Када се узму у обзир све чињенице везане за повреду, његове године, указану лошу прву помоћ (како су навели) и време које им је било потребно да стигну до болнице, министар Барту никако није могао преминути од задобијене повреде и у тако кратком временском року.

У неким изворима прочитао сам да су наводно лекари криви за Бартуову смрт јер су пробали да операцијом споје артерије и да је то разлог смрти... Превише наивно.

Да се нешто чудно дешава открива и друга чињеница везана за мистерију убиства министра Бартуа која се скривала од јавности пуних четрдесет година. Објављена је тек 1974. године званична информација да је Барту погођен зрном другог калибра у односу на краља Александра Првог Карађорђевића и генерала Жозефа Жоржа.

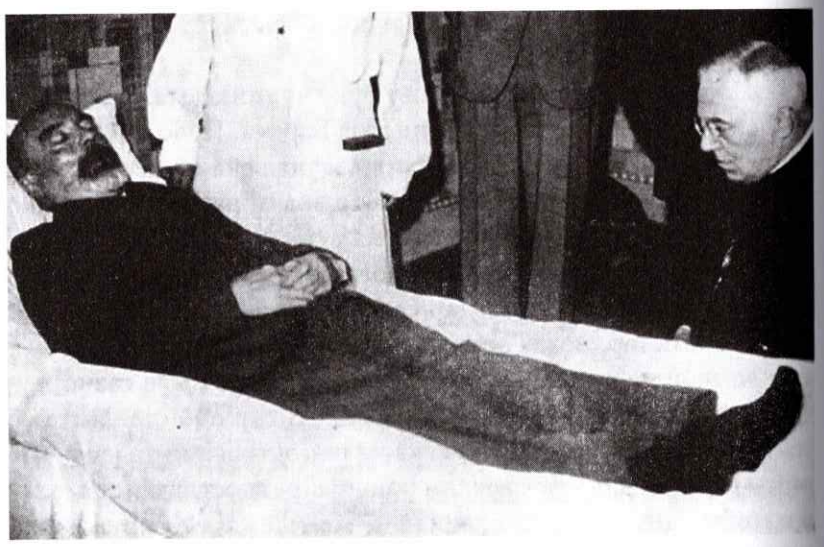

Слика 63. *Министар Луј Барту на посмртном одру*

Министар Барту је био рањен челичним зрном калибра осам милиметара, док су краљ и генерал погођени калибром 7,63 милиметара испаљеним из револвера маузер.

У образложењу Французи наводе да је министра Бартуа највероватније погодило залутало зрно из полицијског револвера који је користио калибар од осам милиметара.

Директор полицијске лабараторије Марсеља др Г. Бероуд и П. Гатимел, стручњак за оружје, сачинили су 9. октобра 1935. године (годину дана након атентата на краља) записник у коме су навели следеће:

„Метак пронађен у краљевом аутомобилу на левој страни где је седео министар Барту јесте блиндирани, бакрени пројектил са чауром од осам милиметара, модел 1892. Овај метак је истог калибра као и меци које су испалили полицајци. Метак није испаљен ни из једног од пиштоља које је поседовао Келемен. Блиндирани бакрени метак пронађен

у краљевом аутомобилу одговара мецима којима су пуцали полицајци."

Свакако се поставља основано питање зашто је та информација скривана четрдесет година од јавности када из извештаја јасно можемо видети да су француске власти још 1935. године имале ту информацију?

Да би се сакрила истина да су успаничени француски полицајци пуцали на све стране и и тако убили министра Бартуа, или нешто још скандалозније?

ИСТРАГА

У канцеларију марсељске службе безбедности, погођен са више метака и рањен ударцима сабље по глави, донет је атентатор Величко Керин, алијас Черноземски. Поседовао је чехословачки пасош на име Петер Келемен, два пиштоља, маузер и валтер, две бомбе, компас и хиљаду седамсто француских франака. Осим лажног пасоша на име Петер Келемен ништа више од докумената није имао код себе. Непосредно после атентата директор државне безбедности Француске Пјер Мондане наредио је да без одлагања у Француској и у иностранству почне најшира истрага ради откривања сучесника атентатора. Све полицијске управе су стављене у стање узбуне. Убрзо после атентата полицији се јавила и власница хотела „Модерн", која је препознала атентатора као једног од гостију хотела, те је покренула истрагу у правом смеру.

Специјални комесаријат у Анмасу за област Савоја, на граници према Швајцарској и Италији, којим је руководио Пол Пети, дао је хитне инструкције свим граничним прелазима, полицијским и жандармеријским станицама да ухапсе сваку сумњиву особу и да проверавају све детаље о странцима који излазе или улазе у Француску. Обавештене су, такође, и све иностране полицијске службе које су сарађивале са Ин-

терполом. На основу ових инструкција, полицијски начелник из Тонтона ухапсио је две сумњиве особе са чехословачким пасошима на име Бенеш и Новак. После испитивања утврђено је да је Новак у ствари Звонимир Поспишил, а Бенеш Иван Рајић и да су у Француску дошли да са Келеменом изврше атентат на краља Александра Карађорђевића. Трећи саучесник, који је имао пасош на име чехословачког грађанина Силвестера Малнија, био је Мијо Краљ. Звонимир Поспишил, Иван Рајић и Мијо Краљ одведени су у марсељски затвор.

Истрагу је водио истражни судија Дик де Сен Пол. Атентатори су на почетку одбијали сарадњу и држали су се својих лажних индетитета и лажних алибија. Убрзо се истрази прикључује Владета Милићевић, који их је успешно разоткрио, па су након тога брзо попустили и дали изјаве. Захваљујући тим исказима тројице ухапшених атентатора истрага је у великој мери открила позадину и организаторе атентата.

Сва тројица су дала много података о постојању мреже усташких диверзантско-терористичких логора, нарочито у Италији и Мађарској. На самом почетку истраге утврђена је одговорност Павелића, као и ангажовање Мусолинија у припремама атентата. Француска од Италије тражи изручење Павелића и Кватерника. Међутим, Мусолини одбија са образложењем да је то убиство из политичких побуда. После неколико интервенција и изношења непобитних доказа о Павелићевој кривици, Мусолини, да би са себе отклонио непотребне компликације, хапси Павелића и Кватерника. Еуген Кватерник је ухапшен у Торину и у затвору је провео три месеца, а касније је пуштен.

Анте Павелић је такође ухапшен у Торину, где је живео под именом Ђовани Суцикент. Приликом хапшења протестује и изјављује:

– Не чуди ме што је југословенска полиција монтирала те оптужбе против мене. Те оптужбе су без основа, сматрам се увређеним и нећу одговарати ни на једно питање.

Торинска полиција је ово саслушање пропратила следећом званичном белешком:

„Служба контроле странаца не сматра Анту Павелића опасним странцем. Он живи од својих прихода, бавећи се проучавањем правних наука. Из иностранства редовно прима невелике суме новца, са својом женом и децом похађа католичку цркву у празничне дане. Павелић није пружио повода ни за какву озбиљну сумњу у погледу свог понашања."

То је било само фингирано хапшење јер стварни организатори и наредбодавци никада нису изручени Француској. Мусолини је то категорички одбио 28. новембра 1934. године.

СУДСКИ ПРОЦЕС

Судски процес атентаторима на краља Александра започео је фебруара 1936. године у Екс ан Провансу јер су у том месту атентатори имали пријаву боравишта у време атентата 9. октобра 1934.

Француска влада је извршила снажан притисак на Краљевину Југославију да би спречила краљицу мајку Марију да се појави на суду. Француско министарство иностраних послова у то време је страховало да би тако нешто веома неповољно утицало на француско-италијанске односе. Јер, адвокат Пол Бонкур који је заступао краљицу Марију намеравао је да пред суд изнесе истражни материјал којим се доказивало да су италијански органи помагали и усмеравали терористе, те да су Мусолини и Павелић били у сталном контакту. Неке састанке званичника италијанских власти са усташама већ смо спомињали. Било како било, на крају је краљица Марија морала да одустане од појављивања пред судом, октобра 1935. Тачно годину дана након убиства краљица Марија званично је повукла оптужбу.

Највећи проблем за француске власти које су желеле да истрагу усмере по унапред одређеном току били су обичаји француског суда, који се поносио демократском традицијом. Посебну непријатност у овом случају представљала је чињеница да су оптужени имали право на одбрану, која је могла да покрене непожељна питања. Ово је било још опасније када је за браниоца изабран Жорж Дебсон, који је још у истрази показао да неће бити попустљив. Он је стално постављао питања у истрази и тражио испуњење свих својих права као браниоца, која су у неколико случајева била нарушавана.

Личност браниоца Жоржа Десбона, који је одиграо велику улогу у суђењу усташама, заслужује већу пажњу. Њега су за браниоца изабрале хрватске емигрантске организације из Америке, несумњиво по налогу усташке организације, тј. Анте Павелића.

У политичком животу Француске Жорж Десбон се показао као реакционар. Он је био противник Версајског уговора и изабрао је улогу браниоца ревашистичких тежњи Мађарске и Бугарске и њихових жеља да се размотре границе на Балкану. Он је дуго био у контакту са ВМРО и наводно је управо Иван Ванчо Михајлов предложио Павелићу да Дебсон брани заробљене усташе. За време Другог светског рата Вишијева влада поверила је Десбону место посланика (амбасадора) у Загребу, у НДХ.

На суђењу Ж. Десбон није желео да олакша задатак француским властима, које су желеле да суђење усташама буде што мирније и неприметније. Он је вешто искористио све свесне и ненамерне грешке које је допуштала истрага и суд за протест против ограничења права одбране, нарушавања кодекса током расправе, итд. Треба признати да су његови протести законски били основани, мада је он надмашивао општепризнате норме у употребљавању сувише јаких израза а његова демагогија је била безгранична. Током процеса Десбон је протестовао против скривања од одбране низа докумената до којих се дошло током истраге. Део тих докумената није био преведен на француски, па је његово коришћење било отежа-

Слика 64. *Суђење атентаторима. На фотографији Звонимир Поспишил, Мијо Краљ и Иван Рајић*

Слика 65. *Лево: Жандарм Дебион који је убио Величка Керина*
Десно: Потпуковник Пиоле који је сабљом ударио Величка Керина

но. Он је протестовао и против нетачности оптужнице у којој је било наведено да су оптужени криви и за смрт два човека из гомиле. Десбон је одбацио оптужбу наводећи да су двојица оптужених у тренутку атентата били осамсто километара од места злочина.

По мишљењу В. Волкова изјаве и поступци браниоца Десбона су показивали да он у својој одбрани има намеру да обрати пажњу баш на она места, која су француске власти хтеле да оставе у сенци. Била су три таква места:

Власти су сматрале да је непожељно објашњавати унутрашње југословенске проблеме, које су изазивали усташки покрети.

Француске власти нису желеле да се током суђења спомиње Италија и њена политика подржавања усташког покрета. Осветљавање ових проблема искомпликовало би дипломатске односе са Италијом.

Улагани су велики напори да се спасе част француских органа безбедности, и на сваки начин се заташкавале чињенице и моменти који би бацили светлост на њихово чудно понашање на дан атентата.

Спремност Десбона да обрати пажњу на сва три проблема изазивала је код француских власти само једну жељу, натерати га да ућути. Десбон је добијао учестале претње, па је од француске полиције добио двојицу телохранитеља да брину о његовој безбедности све време процеса.

Само суђење је било високог безбедносног ризика. Судска зграда је била ограђена бодљикавом жицом и брижљиво је чувана. У зграду су пуштали људе само после детаљно прегледаних докумената. На крововима околних зграда биле су постављене полицијске страже. Улицама су патролирали позорници. У обезбеђење суднице било је укључено укупно око шестсто полицајаца и неколико стотина жандара. Овакве мере биле су предузете да би се спречили могући напади српских или хрватских националиста.

Акције француских власти, у покушају да инсценирају суђење, имале су бројне недостатке. Председник суда Де ла Браз, по непосредном наређењу министра правде Берара, са којим је стално одржавао телефонски контакт, био је врло груб у вођењу процеса. Он је, ипак, често грешио, па је давао повода браниоцу Десбону за сталне протесте. При томе је Десбон био врло оштар у својим иступањима која су се граничила са непоштовањем кривичног закона. Све је то створило врло наелектрисану атмосферу у суду.

Прво заседање почело је препиркама око преводилаца. Не противећи се именовању француског официра за преводиоца, мада овај није знао српски већ само руски, Десбон је био категорички против додељивања те улоге српском студенту Милутиновићу, који се школовао у Француској, јер је сматрао да је агент београдске владе. Највећи проблем, ипак, изазвао је протест Десбона који је изјавио да сва документа која је прикупила оптужба нису била доступна одбрани. То је довело до сукоба за чије је решавање суд морао да се повуче на већање. Након већања суд је укорио Десбона због оптужби на рачун преводиоца и због неоснованих тврдњи да није видео сва документа оптужбе и да је свесно изазивао инциденте.

Другог дана расправе, 19. новембра 1935. године, у суду је избио скандал. У судницу је стигло писмо адресирано на пороту. Био је то чланак из штампе у коме је писало да је оружје којим је извршен атентат италијанског порекла. Порота се упознала са садржајем писма. Када је Десбон затражио да се упозна са садржајем писма, суд је одбио. Писмо је, изјавио је председник, сада уништено. Десбон је уложио оштар протест који је одбачен. Десбон је покушао да приложи и другу жалбу, али је наишао на оштре приговоре јавног тужиоца. Препирка је прерасла у жучну расправу са псовкама. Суд се повукао на већање након чега је Десбону забранио обављање адвокатске дужности не само у овом процесу него и уопште. Ово је био преседан у француском правосуђу.

Право на поновно бављење адвокатуром Десбон је добио 1936. године, након завршетка процеса атентаторима на краља Александра.

Након удаљавања из процеса Десбон је изјавио:

– Само пет посто истине садржи досије о овом случају. Остало је скривено.

Одстрањивање Десбона из процеса довело је случај у ћорсокак. Окривљене усташе објавиле су штрајк глађу на овај потез суда, и изјавиле да неће престати са штрајком док се не врати њихов бранилац. Суд им је доделио нове адвокате, али они нису хтели да сарађују. Говорили су да нови адвокат не може тако брзо да се упозна са две хиљаде и шестсто страница документације које се односе на атентат. Судски претрес је био одложен за фебруар 1936. године. Многи су касније говорили да је циљ и задатак браниоца Десбона био управо одлагање судског процеса на што дуже време.

Шестог фебруара 1936. године суд у Екс ан Прованси обновио је процес саучесницима марсељског атентата. Поново су предузете мере предострожности и уведено полицијско обезбеђење које је прелазило све разумне границе. У судницу је пуштено стотинак новинара и свега десетак људи из публике. У оптужници која је поднета суду упоредо са именима Краља, Поспишила и Рајића, помињала су се и имена Павелића, Кватерника и Перчевића, којима је суђено у одсуству. Током даље судске расправе, која је трајала седам дана, њихова имена више ниједном нису изговорена. На суђење је позвано шездесет шест сведока. Већина се није одазвала. Све су то углавном били сведоци које је позвала одбрана. Највећи простест браниоца изазвало је одсуство сведока Каља, начелника службе безбедности у Марсељу. Његово одсуство било је правдано болешћу. Саслушање оптужених и изјаве сведока нису открили ниједну нову чињеницу битну за даљи ток суђења.

Увече 12. фебруара 1936. године суд је изрекао пресуду.

Након окончања процеса, проглашени су кривима:

1. за убиство краља Александра Првог Карађорђевића
2. за убиство Луиса Бартуа, министра Француске
3. за покушај убиства генерала Жоржа

Оптужени Мијо Краљ се проглашава кривим за свесно помагање извршиоцима, као и за покушај убиства полицајца

Гала. Сва тројица се проглашавају кривима и за служење лажним пасошима.

Због олакшавајућих околности сва тројица, Мијо Краљ, Иван Рајић и Звонимир Поспишил, осуђени су на доживотну робију са присилним радом и на плаћање судских трошкова. Посебна одлука суда за оптужене у одсуству главних организатора атентата:

1. Еуген Кватерник
2. Анте Павелић
3. Иван Перчевић

Проглашавају се кривима да су 1934. године организовали атентат на краља Александра. Суд у Ексу их осуђује у одсутности. Сва тројица се осуђују на казну смрти и заплену њихове целокупне имовине у корист државе.

Суд у Екс ан Прованси није открио истину о марсељском атентату. У суштини, он је сва важна питања у вези са припремом и извршењем овог злочина оставио отворена.

Ова фарса од судског процеса била је још један велики нечасни потез француске државе, која је поред тога што није успела да сачува краљев живот, иако се на то обавезала, због интереса окренула леђа правди и Краљевини Југославији, свом „савезнику".

СУДБИНА АТЕНТАТОРА

Када погледамо судбине свих учесника атентата на краља Александра могли бисмо рећи да их је правда све сустигла. Судбина тројице директних саучесника атентатора Владе Черноземског, које је француски суд осудио на доживотну робију, врло је мрачна. Са друге стране, главни организатори атентата Павелић и Кватерник, учинили су још доста мрачних дела, док их није стигла казна Божја.

Наиме, Мијо Краљ и Иван Рајић су по немачкој окупацији Француске, децембра 1941. ослобођени из затвора. Потом су се прикључили поглавнику Анти Павелићу у Италији, где су сачекали оснивање НДХ и дошли у Хрватску. Обојица су трагично завршила.

Иван Рајић је нађен отрован у својој кући у Загребу крајем 1944. године, док су Мију Краља ликвидирали партизани негде у западној Босни.

Звонимир Поспишил није дочекао окупацију Француске и пуштање на слободу, он је умро 1940. године приликом операције слепог црева у француском затвору. Еуген Дидо Кватерник је након оснивања НДХ постављен на чело усташког повереништва за јавни ред и сигурност града Загреба. Једна од првих Кватерникових наредби односила се на оснивање концентрационих логора на територији НДХ. На његовој души налазе се стратишта Јасеновца, Градишке, Јадовна, Краљевице, Керестинеца, Крушчице и Кустодије. Еуген Дидо

Кватерник је заједно са Павелићем за шефа свих логора одабрао Мију Бабића а касније и Макса Лубурића, једног од највећих злочинаца Другог светског рата. Еуген Дидо Кватерник је након неуспеле завере против Павелића 1943. године био принуђен да побегне у Словачку, где је извесно време остао скривен. Одатле се склонио у Аргентину, где је написао мемоаре, оптужујући Павелића за све почињене злочине. Еуген Дидо Кватерник је заједно са ћерком Олгом погинуо 1962. године под чудним околностима у саобраћајној несрећи у Буенос Ајресу.

Његова супруга Марија Кватерник пак тврди да никакве завере није било и да је аутомобил са којим су се возили био у јако лошем стању а за бољи нису имали новца.

Што се тиче судбине главног организатора Анте Павелића, могли бисмо је можда описати чувеном изреком „ко се мача лати, од мача и гине". Након проглашења НДХ, 11. априла 1941. године, у току ноћи Анте Павелић се сусрео у Трсту са делом усташке емиграције која се налазила по логорима у Италији. Сутрадан око поноћи Павелић са својом „тјелесном гардом" сачињеном од двеста тридесет усташа креће ка југословенско-италијанској граници. У Сушак су стигли 13. априла у раним јутарњим сатима. Један део се одвојио и одвезао ка Сењу, а већи, заједно са поглавником Павелићем, продужио је ка Загребу.

На захтев Хитлеровог опуномоћника Едмунда Васенмајера читава два дана били су задржани у Карловцу. То је време које је било потребно фашистичким вођама Хитлеру и Мусолинију да се договоре о судбини НДХ. Када су се коначно договорили и сложили по интересним сферама, Павелићу је одобрено да 15. априла после поноћи са својом војском уђе у Загреб. Од тог тренутка усташка држава НДХ са поглавником др Антом Павелићем на челу постаје ужасна творевина зла и злочина, која је у току Другог светског рата извршила један од највећих и најтежих геноцида на свету. У Министарство унутрашњих дела НДХ дошао је Андрија Артуковић, још један од

завереника у убиству краља Александра. Он је одмах наредио да православни Срби носе око руке средњовековни знак гета, плаву траку са словом „П", првим словом у речи „православац". Јеврејима је пак наметнуто ношење Давидове звезде, у почетку на рукаву а мало касније и на леђима. У свим надлештвима, кафанама, радњама, аутобусима и трамвајима могао је да се прочита овај натпис:

Улаз забрањен Србима, Јеврејима, скитницама и псима

Анте Павелић је чинио све да изврши етничко чишћење на територији Хрватске и у тој мисији највише се уздао у помоћ Свете столице, утолико пре што је Ватикан на Хрватску гледао као на „границу хришћанства".

Папа Пије Дванаести је заиста гајио наклоност према Павелићу и његовом милитантном католицизму. Када је дошло до слома Трећег рајха и за Павелића су дошли црни дани. Али још недостају све појединости о бекству Павелића и његових усташа из Југославије. Свакако му је помоћ у бекству пружио Ватикан. Из једног веома поверљивог извора америчка обавештајна служба је маја 1946. године открила да поглавник живи близу Рима, у једној згради која је под јурисдикцијом Ватикана. Павелић је напустио Италију 13. септембра 1947. године да би приспео у Буенос Ајрес 6. новембра и упловио у луку паробродом „Сестриере". Путовао је са пасошем на име Павле Арањос. Павелићу је азил омогућио лично диктатор Хуан Перон. Два месеца након доласка од аргентинских власти добио је уредна лична документа и даље задржавајући свој лични идентитет. У Аргентину је Павелић дошао и са позамашним личним благом, то богатство било је процењено на 250 килограма злата и хиљаду сто карата драгог камења. Трошио је и живео врло лагодно са својом породицом поглавник, далеко од прошлости и далеко од свих зверстава које је учинио током Другог светског рата. Захваљујући једном бившем италијанском генералу, Павелић је откривен тек почетком 1957. године. Подаци нису садржали информације о правом индетитету Анте Павелића, већ само где се налазио и где се кретао.

Када је ова информација дошла до Срба, одмах се кренуло у организацију атентата на Анту Павелића. Читавим планом руководио је Јаков Јововић, а добровољно се за учешће у атентату пријавио његов брат Благоје Јововић. Касније им је придодат Мило Кривокапић. Донета је одлука да се атентат изврши 9. априла 1957. године, односно, уочи велике прославе моћне хрватске колоније у Аргентини.

Атентатор на Павелића Благоје Јововић, проверени српски националиста и учесник у равногорском покрету од 1941. године, био је борац Бјелопавлићког четничког одреда, по чину поморски официр. У предвиђено време Благоје и Мило упутили су се у место Паломар, у близини Буенос Ајреса, где је Павелић дуже живео. Али тог дана, када је планиран атентат, Павелић је пошао са женом и ћерком. То их је натерало да одложе своју намеру за наредни дан, тј. 10. април, када је читава хрватска колонија прослављала „дан независности". По изласку Павелића из аутомобила, Кривокапић и Јововић су почели да га прате и чекају погодан тренутак. Сасвим изненада, Павелић, као стари терориста, осетио је опасност, окренуо се према њима и припуцао. Том приликом је пробушио Јововићу капут једним хицем. Ово Благоја Јововића није збунило, он је муњевито реаговао, трчећи за поглавником испалио је пет хитаца у његовом правцу од којих су га два погодила. Злочинац се затетурао, али је погнут наставио да бежи. Успео је да преживи.

Међутим, пошто је био дијабетичар, Павелић није могао да буде оперисан како би му била извађена из тела оба зрна.

У рано јутро 28. децембра 1959, у 3.55 сати, Павелић је у седамдесет првој години преминуо у сну. Подлегао је ранама које је задобио у атентату две године раније.

Могло би се на неки начин рећи да је правда делимично исправљена, онај који је био главни организатор атента-

та на краља Александра у Марсељу и сам је живот изгубио у атентату.

Иван Ванчо Михајлов након атентата 1934. године стално мења место становања. Живи у Турској, Пољској и Мађарској, и коначно у Загребу, који је у то време био главни град Независне државе Хрватске, фашистичке марионетске државе. Већи део Другог светског рата Иван Михајлов је живео у Хрватској све до краја рата.

Дана 5. септембра 1990. године у Риму преминуо је и последњи учесник и атентата на краља Александра, Иван Ванчо Михајлов.

Он је био један од најближих сарадника Анте Павелића и организатор атентата на краља Александра у Марсељу.

До своје смрти тврдио је да је „само" изнајмио свог човека Владу Черноземског усташком покрету да изврши атентат јер му је Павелић тражио „једног који не маши" а Величко Керин - Черноземски је био тај!

ТАЈНА ТРЕЋЕГ СНИМКА

Најбољи снимак атентата снимио је представник једног америчког друштва. Тај снимак приказивао је до најтачнијих детаља призор атентата и догађаја, кјои су после уследели. Видели су се јасно пропусти француске полиције у поретку, скок Черноземског на папучицу краљевског аутомобила, злочиначки напад, ударци сабље који су пали на главу атентатора, његов пад на плочник, метеж и страх после атентата, и на крају, полицајци и жандарми како пуцају у гомилу. То је био јединствен документ, непроцењиво сведочанство за све оне чији је задатак био да утврде истину.

Међутим, шта се десило? Цензура је скратила филм за једну трећину, пошто га је претходно погледала. Сви они делови који су теретили полицију и власт, уништени су. Неколико дана после јавног приказивања филм је забрањен у Француској и у Алжиру.

С друге стране, марсељски истражни судија заплени је све што је преостало од овог филма.

Једног дана у марту 1935. на дну својих последњих страна новине су објавиле вест да је несрећним случајем изгорео филм, који је приказивао призор атентата у Марсељу.

Тако је нестао једини непогрешиви и неподмитљиви „сведок" трагичног догађаја у Марсељу. Ниједно службено саопштење о околностима под којим је филм уништен није објављено. Тим поводом истрага није уопште покренута.

Међутим, још много пре „случајног" пожара нестао је и онај који га је снимио. Сниматељ Даскемба изненада је преминуо у америчкој болници у Нејиу.

„Пари Соар" од 15. октобра 1934. објавио је:

„Распитали смо се у америчкој болници у Нејиу под каквим околностима је умро јуче у 14.45 часова г. Едмонд Брокс Доскемб, кинематографски оператер коме је успело да сними атенат у Марсељу."

Одговор је био кратак и нејасан:

„Г. Даскомб радио је као и обично у студију куће, у којој је био смештен, када се изненада срушио на под."

Остаје тајна шта је и ко је био предмет снимка. Можда, али само можда се и он налази у француској архиви, класификован као „државна тајна".

КО ЈЕ У СТВАРИ БИЛА ПЛАВА ДАМА

Једна од мистерија атентата која никада није са сигурношћу решена јесте ко је у ствари плава дама или „лепа плавка" која је имала велику улогу у атентату на краља. Да вас подсетим, она је прошверцовала оружје у Француску и донела атентаторима у хотел „Модерн" у Ексу. О њој је са посебним интересовањем писала читава светска штампа након атентата

а још више након што је Анте Павелић 1936. године објавио политички роман под називом „Лепа плавка".

Француска полиција је сматрала да је она из Италије пренела оружје и да се у ствари звала **Катица Шилер**. Била је врло лепа, и тада је имала двадесет четири године. У Бразилу је приступила усташкој организацији и 1932. долази у Мађарску. Ту активно учествује у организацији усташких група. Неко време је живела и у Берлину код др Бранимира Јелића.

Југословенска тајна полиција имала је другачија сазнања, посебно Владета Милићевић. Они су тврдили да „лепа плавка" или Марија Вудрачец (њено име из лажног пасоша) није Катица Шилер, већ **Стана Година**, супруга Антуна Године, познатог члана банде Ал Капонеа. Др Миле Будак и др Анте Бубало су у Риму предали велики број фотографија о усташама, на једној од тих фотографија налазила се и „лепа плавка", тј. Стана Година. Тако је Владета Милићевић решио ту тајну.

Када је Павелић почео да припрема атентат у Марсељу, сетио се својих верних сарадника Стане и Антуна Године. Стана је била корисна као курир и била је идеална особа да пренесе оружје и експлозив у Француску.

„Она је отпутовала возом за Париз, изигравајући госпођу средњих година која је у другом стању. Са собом је носила експлозив и оружје", наводи Милићевић.

Опис плаве даме или Стане Године, оставило је особље хотела у коме је она била смештена 6. октобра 1934. године:

> „Била је лепо развијена, висока, смеђе косе, лепога лица, дискретно нашминкана. На себи је имала жуто-смеђи капут, на глави капу нагнуту према десном уху".

Њен супруг Антун био је врсни фалсификатор и за усташе је фалсификовао пасоше разних земаља. Усташе су знале да на једном путу промене по неколико пасоша разних земаља, што је много отежавало рад службама безбедности. Касније је Антун обављао важне послове у НДХ.

PARIS-SOIR 13 Février 1936

Le mystère de la femme blonde de l'Oustacha dévoilé par Ante Pavelic

EXCLUSIVITÉ « PARIS-SOIR »

Le chef de l'Oustacha, emprisonné à Turin, fait des révélations sensationnelles

EN MARGE DU PROCÈS D'AIX

PARIS-SOIR 13 Février 1936

Le roman de la "femme blonde" "Oustacha" par amour

par Ante PAVELIC

EN EXCLUSIVITÉ

LE MYSTÈRE DE LA FEMME BLONDE

PARIS-SOIR 15 Février 1936

Un petit hôtel parisien... un coin de rue à Marseille ce sont les dernières étapes de la mission de sœur Tuga

ET, APRÈS L'ATTENTAT, ELLE TROUVA A GÊNES UNE MORT MYSTÉRIEUSE...

par Ante PAVELIC, chef de l'Oustacha

EN EXCLUSIVITÉ

Слика 66. *Сви европски листови писали су о тајанственој плавуши и видели решење случаја у њеном хапшењу*

Био је шеф тајне полиције и водио је рачуна о безбедности Павелића, човека који се прогласио поглавником Независне државе Хрватске.

Ипак, ову Милићевићеву тврдњу ко је плава дама многи су оспоравали и називали је неистином, говорећи да он то није сазнао и да није могао сазнати јер нису постојале њене фотографије...

Међутим, да је Владета Милићевић говорио истину, потврдила је супруга Еугена Диде Кватерника, Марија Кватерник, у интервјуу који је дала хрватском новинару Томиславу Јоњићу 23. маја 1997. године у Загребу.

Преносимо део тог интервјуа који је у вези са идентитетом „лепе плавке":

– Има писаца који из наводно спорног идентитета „лијепе плавојке" конструирају приче о томе да је иза атентата за-

право стајала Хитлерова Њемачка. Је ли Дидо кад спомињао „лијепу плавојку"?

– Јест. Никад, међутим, на начин, из којега би се могло двојити о њезину идентитету. Ријеч је о Стани Години.

Како је Еуген Дидо Кватерник био један од најближих савезника др Анте Павелића и човек који је предводио атентаторе на територији Француске, нема сумње да је био упознат са идентитеом „лепе плавке" и да је информација коју је дала његова супруга веома значајна јер подупире исказ Владете Милићевића.

ОРУЖЈЕ КОЈИМ ЈЕ ИЗВРШЕН АТЕНТАТ

Атентатор на краља Александра Првог Карађорђевића био је наоружан аутоматским маузером Ц 96, М-1932 , серијски бр. 7391, валтером ПП бр. 762.782 и италијанском ручном бомбом РО. На бомбама је урезано слово У као обележје усташке организације. Такође су код њега пронашли више од сто метака.

Маузер Ц 96 конструисала су браћа Фридрих и Јозеф Федерле 1895. године, пиштољ је патентиран 11. децембра, али постоје фотографије пиштоља направљене 15. марта исте године, па се тај датум може узети као датум конструкције. Пиштољ је патентиран под именом компаније „Маузер", те су конструктори врло брзо пали у заборав. Ознака Ц 96 је скраћеница за годину конструисања (Counstruction 1896). Званична промоција пиштоља десила се 20. августа 1896. године када је немачки цар Вилхелм Други из једног маузера испалио два оквира са по десет метака на мету удаљену 300 метара. Користио је изузетно јак и прецизан калибар 7,63x25 милиметара који је премашен по квалитету тек појавом калибра 357, и то после атентата, половином 1935. године.

Овај пиштољ радио је на принципу кратког трзаја цеви и затварача. Цев и затварач били су забрављени специјалним

блоком, у ходу уназад блок је наилазио на стрму раван, падао надоле и тако ослобађао затварач. До измена које су извршене на маузеру 1930. године, односно 1932. године, пиштољ се пунио муницијом из рама са горње стране пиштоља, нешто слично принципу чувене паповке. Касније се пунио муницијом са доње стране оквиром од десет или двадесет метака калибра 7,63x25 милиметара маузер или 9x19 милиметара парабелум, који је током Великог рата развијен за потребе немачке војске. Да би се предупредиле могуће забуне и несреће (јер су сада на фронту постојала два калибра истог оружја 7,63 и девет милиметара) Министарсво рата је 14. децембра 1917. године наложило да се на свим дршкама пиштоља маузер од девет милиметара који су испоручени трупама уреже арапски број девет и обоји у црвено. Сем тога, самој фабрици је наложено да убудуће на овакав начин производи пиштољ. Осим официра, користиле су га и коњица и посада артиљерије у верзији са кундаком.

Након рата маузера су за аутоматску паљбу прилагодили инжењери Никл (М 1930) и Карл Вестингер (М 1932).

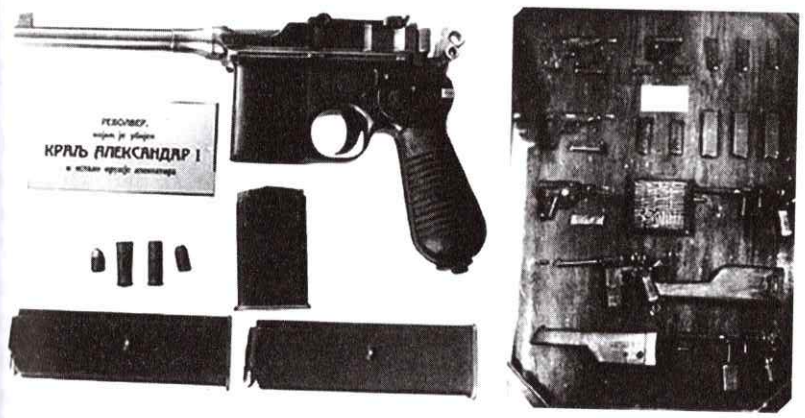

Слика 67. *Оружје којим је извршен атентат*

Тактичко технички подаци маузера М-1932

Дужина цеви: 139 mm
Дужина пиштоља: 298,5 mm
Број жлебова: 4
Маса пиштоља са кундаком: 1.780 g
Број метака: 10 или 20
Почетна брзина зрна: 425 m/s

Многе државе су од Немачке купиле или лиценцирале маузер С 96, а неке државе попут Шпаније и Кине производиле су га без лиценце. У војној употреби је био до 1961. године.

Маузер је у више наврата покушавао да овај пиштољ прода српској војсци, али никада није дошло до озбиљније куповине. Мала количина набављена је за комитске јединице које су оперисале на територији Турске током Првог балканског рата. Користио се у готово свим сукобима током периода производње и израђено је око милион примерака у фабрици „Маузер", не рачунајући локалне копије у другим државама. Необични дизајн у коме се магацин са муницијом налазио испред окидача, као и могућност монтирања кундака, учинили су га једним од најпрепознатљивијих пиштоља у историји.

Након атентата у Марсељу добио је репутацију „револуционарног" оружја. Током Другог светског рата ово оружје су носиле неке од специјалних јединица немачке армије.

Други пиштољ који је атентатор имао код себе био је валтер ПП, најпопуларнији од свих пиштоља ове марке. Појавио се 1929. године и производи се и данас мада у малим колекционарским серијама. Ознака ПП значи „полицијски пиштољ". Главне особине су му: двоструко дејство које је применио још А. Томишка пре Првог светског рата, али је тек Валтер постигао успех с њим: отворени ороз, кочница на затварачу која блокира ударну иглу уведена први пут у историји, дугме за оквир код палца и индикатор метка у цеви у виду игле која вири код ороза.

ПОВРАТАК КРАЉА

Краљица Марија је допутовала из Париза у Марсељ следећег дана, 10. октобра, како би присуствовала испраћају ковчега са телом супруга из исте оне луке у којој је само дан раније весело корачао краљ Александар Први.

Министар двора Антић имао је ту тешку дужност да краљицу допрати из Париза до тела њеног мртвог супруга.

> „Када сам стигао у пратњи краљице у марсељску префектуру, где је лежао мртав краљ, било је рано јутро. У префектури сем наших пратилаца краља никог другог није било. После краљичиног приласка убијеном краљу и поклона његовој сени, краљица се повукла у свој апартман, убијена тугом и умором. Чим се мало одморила, имао сам посла са њом да одговорим на изјаве саучешћа, које су јој биле упућене. Враћајући се после тога у велику дворану, где је лежало краљево тело, видео сам две весталке у црним хаљинама и велу, у једној од суседних одаја, крај које сам пролазио. То су биле кнегиња Јелена и кнегиња Ксенија, краљева сестра и краљева тетка. До доласка краљице свакако да нису пуштене да приђу краљевом телу, које није било ни балсамовано, ни опремљено за одар."

Око осам сати узета је маска главе и краљеве десне руке, а затим је извршено привремено балзамовање његовог тела. Око једанаест сати, по наређењу краљице Марије, краљ је обучен у походну генералску униформу. Истог дана увече у Париз

је допутовао и краљев најстарији син престолонаследник Петар Други, будући краљ Краљевине Југославије. Он је одсео у стану посланика Спалајковића, где је сачекао краљицу мајку са којом је отпутовао возом за Београд.

Један од официра српске војне колоније у Паризу оставио је врло детаљан и живописан извештај о догађајима везаним за пренос ковчега са краљевим телом. Због критичких примеса у свом извештају он се највероватније није потписао. Све је посматрао изблиза и оставио једно драгоцено сведочанство које је често цитирано. Он је записао следеће:

„Кроз непријатан и џомбаст Марсељ долазимо до префектуре. Десно је соба у којој су изложена тела. То је неко тамно предсобље у коме су подигнута два одра. У први мах се не распознају високо уздигнута тела. Под светлошћу лустера и воштаница виде се само обриси испод тробојница. На десном одру, који чува француски генерал, разазнајем југословенску генералску капу, сабљу и ешарпу. Схватам да је то краљ, коме заваљено лице у полутами не распознајем. Пролазим испред краљевог тела у моменту када Радовић излази, чини ми се плачући. У глави ми је празно, једина мисао ми је поздрав, дуг и крут. Полазим са осталима у другу собу, поневши у једном последњем погледу спокојан краљев лик и Бартуову стравичну маску. Из суседног салона излази Јевтић, за њим Спалајковић, једини у обичном сивом оделу, и један Француз. Посматрам их. Јевтићево лице не одаје ништа дубље. Одлази бешчујно у једну фотељу. Као да гледам човека коме су мисли на другој страни. Мало ме револтира изглед његовог лица. Као да комбинује своје личне изгледе у преокрету после краљеве смрти. Можда само моја фантазија чита политичке и личне рачуне на његовим цртама. Згађен, окрећем се у тренутку када нам се очи срећу и имам јасно осећање да му је незгодно. Спалајковић пролази по други пут са својим безизразним, сељачким лицем, пружа нам руку и колико тек да каже, примећује:

– Ужасно, је ли?

Ни тај човек није потресен.

Враћам се поново у импровизовану капелу и дуго посматрам краљево лице са стране. Мало ми је необичан његово лик. Црте му се затегле, чело је врло високо, нос јако кукаст и оштар. Изгледа ми потпуно обријан. Израз је врло спокојан и доста благ. Бартуова глава је много блеђа и безначајнија...

У пола два смо поново у префектури. Поред Јевтића, Спалајковића, Антића и нас официра, ту су и неки југословенски новинари.

Ковчег је донесен. Свештеник чита кратку молитву. Чујем јецање.

Прилазимо краљевом телу и скидамо га неспретно са одра. Придржавам десну ногу, млитаву и поред све мртвачке укочености, са неким осећањем повреде светиње. Полажемо тело у ковчег. Краљ изгледа ситан и мршавији него за живота. У целости има исцрпљен и болешљив изглед и гледано одозго нема онај спокојан и благ израз. Његов лични момак Зечевић плачући брише му још једном лице пешкиром. Стављају покрове и поклопац. У дворишту чекају кола, стојимо и ћутимо. Ђенерал Марко Михајловић, који нам се придружио, одједном почиње да говори кроз плач:

– Кад помислим само како је био радостан и весео јуче када се искрцао. Тако је био расположен, тако је био срећан – лице му добија дирљиво смешан израз расплаканог детета.

На пристаништу су већ постројене јединице. 'Дубровник' је привезан тачно на оном месту на коме се краљ јуче искрцао из ведете. Један је сумарен склоњен и на његовом месту је `Дубровник` крмом уз кеј. Између њега и другог сумарена постављен је сплав дуж његовог бока.

Посматрам улицу Канабијер, распитујем се где се тачно одиграо атентат. Призор није нимало величанствен. Нешто света нагрнуло је на кеј, сив, старинског и трговачког изгледа. Један батаљон је постројен. Овог пута предострожност је већа. Полицајаца је више него јуче. На почетку сплава поставили су подијум где ће француски официри пренети

ковчег са аутомобила. Нас шесторица официра поређали смо се испред подијума. Пола четири је. Пада команда трупама. Музика свира неки жалосни марш. Из улице Канабијер појављује се аутомобил. Излазе краљица у дубокој црнини, са густим велом преко лица, и председник републике Лебрен. Краљев ковчег скидају са аутомобила момци из погребног предузећа.

Француски официри, углавном генерали, стављају ковчег на подијум. Музика свира химну. Французи с једне стране, ми с друге, поздрављамо сабљом. Стављамо сабље у корице и нас шесторица прихватамо ковчег.

Он је врло тежак. Са крајњим напором га дижемо и преносимо до дизалице, која ће га пребацити на брод. Затим поново у фронт док морнари под наредбом капетана Грубишића везују ковчег. Ковчег је срећно извучен. Официри са 'Дубровника' односе га на крму и полажу на палубу. Пењемо се и ми на брод. Краљица је горе, око ње облеће важно и бескорисно услужни Вукашин. Она прилази краљевом одру, спушта се на колена и једним хитрим покретом пада горњим делом тела преко ковчега, прислањајући образ на краљевски стег на коме су капа, сабља и ешарпа. Моменат је врло узбудљив. Краљица плаче. Многи присутни исто тако. За то време Лебрен и остале званичне личности Француске постројили су се на сплаву. Краљица се одвојила од ковчега. После ње опраштају се сви они који не плове 'Дубровником'. Једни за другим клечимо и љубимо стег на ковчегу. Председник републике Лебрен, Ерио, Тардије и сви остали пењу се да се поклоне. Тардије је клекнуо као и ми. Силазак са брода је вратоломан. Нема степеница него врло стрма брвна са прикованим попречним танким степеницама. Ограда од лабавог конопца као на рингу. Лебрена прихватају, а Ерија спуштају конопцима. Силазимо и ми. Дреше се конопци. Француски и наши морнари се споразумевају гестовима. Батаљон полази у парадном маршу, окреће у улици Канабијер и нестаје. Види се само ритмичко гибање шлемова и леђа, која се смењују. 'Дубровник' се полако одваја од сплава.

Окрећемо фронт још једном и поздрављамо га, док његова силуета полако клизи све даље.

Мислим како је тачно двадесет четири сата како је с истим скупоценим теретом, али живим и пуним наде, клизио исто овако ка обали. Званичници су отишли. На сплаву смо само нас петоро и Станислав Краков. Позади на кеју свет, већином сиромашни прости народ. Небо је облачно и тешко. На крми се још назире ковчег и бела рукавица Маркова покрај сунцобрана. Мени клизе сузе и замагљују слова на 'Дубровнику'."

Приликом повратка краљевог тела у италијанским водама ескадрила је пратила разарач „Дубровник". Београд је ценио тај гест, али су се многи питали зашто за живота краљ није био удостојен те почасти. Приликом његовог пута за Француску он је прошао, а да му није поклоњена ни најмања пажња.

Пажњу разарачу „Дубровник" Италијани су посветили и почетком Другог светског рата када су га заробили и уврстили у састав своје флоте под именом „Премуда". Средином 1941. године извршено је пренаоружавање разарача у поморској бази Ла Спезија. Топови од 84 милиметра првобитно су замењени топом калибра 120 милиметара, да би потом топ од 120 милиметара био замењен са два топа од 37 милиметара ради боље стабилности. Задатак разарача „Премуда" био је пратња конвоја за осовинске снаге на северу Африке. После капитулације Италије разарач „Премуда" заробљавају Немци 8. септембра 1943. године и уврштавају у свој флотни састав као торпедни брод ТА-32. Од „Дубровника", некада најсавременијег разарача у свету, сада је остала само сенка. Наиме, и Немци врше поновно пренаоружавање брода у складу са својом новом наменом. Торпедни брод ТА-32 био је наоружан са четири топа калибра 105 милиметара, четири противавионска топа калибра 37 милиметара, 28 противавионских топова калибра 20 милиметара а уклоњене су му три торпедне цеви.

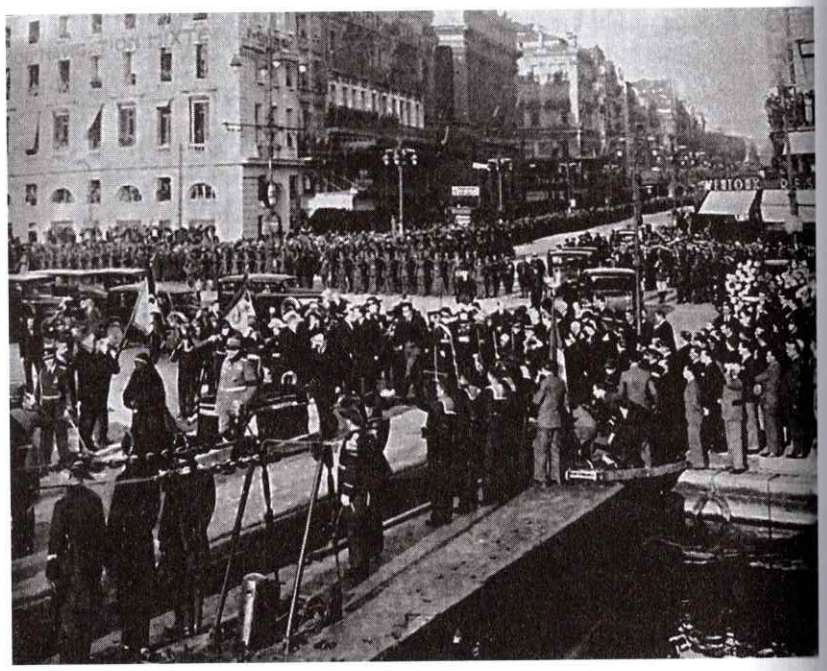

Слика 68. *Испраћај посмртних остатака краља Александра из Марсеља*

Као такав, брод је учествовао у више ноћних акција. Потопила га је немачка посада у луци Ђенова 24. априла 1945. године, пре него што ће савезници ући у ослобођени град.

Краљици Марији није било дозвољено да прати посмртне остатке свога супруга на „Дубровнику", она се вратила са сином, будућим краљем Петром Другим, возом у Београд, као и краљеви пратиоци и министри.

Разарач „Дубровник" са телом краља Александра пристао је у Сплиту 14. октобра 1934. године у раним јутарњим сатима. Протокол је захтевао да се ковчег са телом краља преда Влади Краљевине Југославије. То је учинио заповедник разарача, капетан Грубишић. У Сплиту је одржано опело за краља а затим

Слика 69. *Воз са посмртним остацима краља Александра креће из Загреба*

је ковчег у пратњи грађана пребачен у воз за Београд, преко Загреба. Воз је кренуо нешто после десет часова за Загреб.

Након кратког задржавања у Загребу, где су се Загрепчани поклонили сенима краља Александра, воз је кренуо за Београд. Спроводник воза који је превозио посмртне остатке краља Александра Првог Карађорђевића био је пуковник Драгољуб Дража Михаиловић. Воз се заустављао на свакој станици кроз коју је пролазио, а свештеници из централног вагона композиције читали су окупљеном свету краће молитве. У личким Врховинама, у које је воз ушао кад је већ пала ноћ, десио се и један тежак инцидент. Присутни су држали буктиње у рукама, један стари лички Србин почео се опраштати од краља, да би се пред крај говора напрасно окренуо према једном делу окупљеног народа и узвикнуо:

– А шта сте ви, Хрвати, који сте га убили, дошли вође? Мајку вам хрватску, усташку!

Слика 70. *Краљ Александар на одру у Народној скупштини*

Михаиловић је наредио поповима да прекину молитву и да воз одмах крене према Београду. Стигао је 15. октобра око поноћи. Сви званичници дочекали су на великој хладноћи свога краља. Ту су били: кнез Павле, председник владе Узуновић, патријарх српски Варнава, градоначелник Београда Нешић, намесници сенатор др Раденко Станковић и бан Савске бановине Иво Перовић и други. Иза њих је двоструки шпалир постројене гарде, сокола и патриотских удружења...

Тротоаре око железничке станице, трг и околне улице испунило је више од сто хиљада људи.

Читава земља је била у Београду, многи сељаци су путовали по сто километара на коњу, а многи и пешице, само да би одали последњу пошту своме краљу. Сви присутни су углавном пустили браду у знак жалости од дана убиства. Црне заставе су се виле читавим градом, није постојало излога у Београду који није имао краљев портрет обавијен црнином.

Свечана сала Старог двора била је пресвучена црнином. У њој је било изложено тело краља Александра. Краљев ковчег је био напола прекривен заставом Краљевине Југославије, осветљен са шест свећа. Непрегледна маса људи пролазила је поред ковчега у мимоходу...

КРАЉЕВ ТЕСТАМЕНТ

Након покушаја атентата на краља Александра, децембра 1933. године у Загребу, краљ је 5. јануара 1934. године на Бледу саставио својеручно писан тестамент, којим је за намеснике одредио: кнеза Павла Карађорђевића, др Раденка Станковића, сенатора, и Ивана Перовића, бана Савске бановине.

Закон Краљевине Југославије је предвиђао да у случају краљеве смрти и малолетности престолонаследника, краљевску власт врши намесништво до пунолетства законског наследника трона.

Текст овог тестамента објављен је већ 10. октобра у „Службеним новинама" заједно са протоколом са седнице Владе о његовом прихватању. Тек ће се касније открити да је састанак у двору на коме се расправљало о тестаменту био буран и да ову краљеву опоруку неки од присутних нису хтели да прихвате. У сваком случају, кад је отворен тестамент и прочитан његов садржај, међу присутнима било је доста изненађења и неверице, јер су неки знали да је раније постојао краљев тестамент у коме су се спомињала имена сасвим других личности.

Према неким доста поузданим изворима, као највећи опонент спомињао се актуелни председник владе Никола Узуновић, који је предлагао да се тестамент поништи и да онда Скупштина из своје средине изабере три краљева намесника. Кнез Павле се томе успротивио, а подржао га је и ђенерал Петар Живковић, рекавши о пронађеном тестаменту:

> „То је последња воља краља Александра, која се безусловно мора поштовати... Ми нисмо овде позвани да дајемо савете, нити да критикујемо последњу вољу краља Александра,

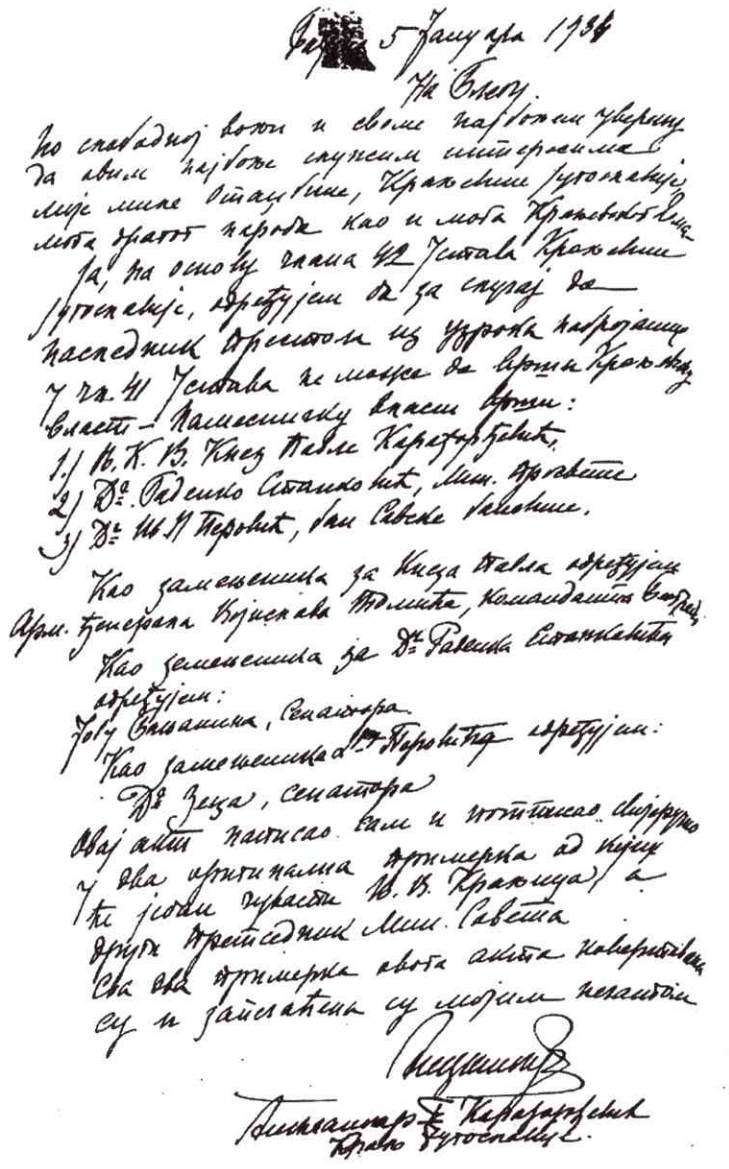

Слика 71. Краљев тестамент од 5. јануара 1934. године

него смо се састали да чујемо и саслушамо тестамент, који морамо извршити."

Када се много касније у расправу о тестаменту укључио и Слободан Јовановић, огласио се писменом изјавом и сам кнез Павле, изневши све појединости при отварању тестамента, као и сам спорни момент:

„Узуновић је отворио тестамент и прочитавши имена назначених намесника, букнуо је, јер није могао прогутати Станковићево наименовање... и предложио је, као боље, да спалимо тестамент. Ја сам то енергично одбио и рекао му да постоји и друга копија тестамента адресирана на краљицу Марију", написао је у својој изјави кнез Павле.

Свакако, једно питање је остало нејасно зашто за једног од намесника није узимана у обзир краљица Марија, за коју се тврдило да је раније била у комбинацији. Краљ Александар је био свестан недостатка независне воље своје супруге и зато је старатељство над својом децом поверио намесништву, из којег је она била искључена. Што се тиче одлуке да кнез Павле буде намесник, она није мотивисана само рођачким везама и присним односима већ и уверењем да кнез, као независан и префињен дух, својом љубазношћу и личном привлачношћу, познавањем свих модерних језика, уз то добро упознат са његовим мислима и настојањима, може најбоље одиграти улогу заступника државних интереса, а истовремено бити и старатељ и васпитач малолетног краља.

Јован Дучић је писао како му је краљ Александар говорио да је највише волео да разговара са својим рођаком кнезом Павлом, Мештровићем и са њим, Дучићем, управо зато што је у њима видео, пре свега, интелектуалце.

По многим својим одликама кнез је био сушта супротност покојном краљу. За разлику од Александра, који је био динамична личност, Павле је био повучен, стидљив по природи, затворен у себе, неспреман да се било коме супротста-

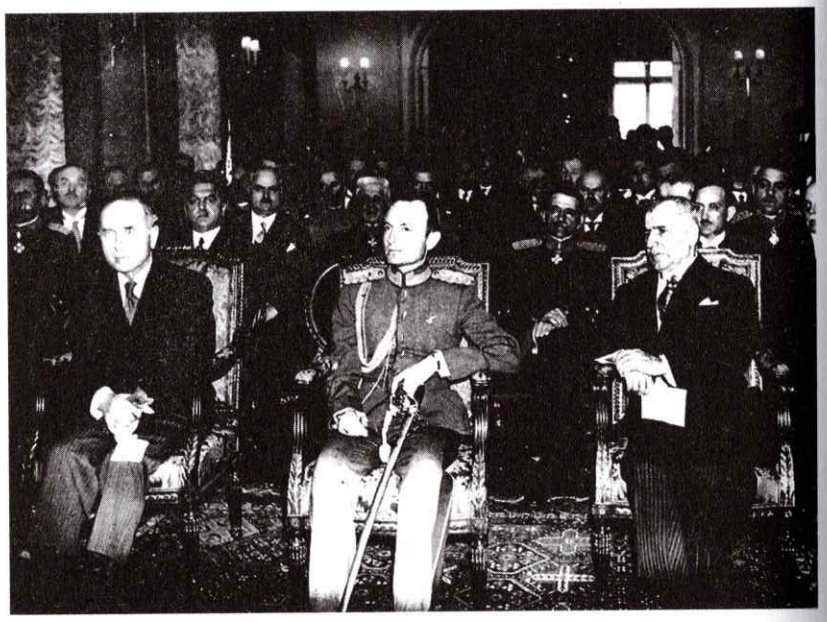

Слика 72. *Краљеви намесници: Раденко Станковић, кнез Павле и Иван Перовић*

ви или приближи, више склон закулисним радњама него да отворено изложи своје ставове. Према опажањима министра двора Антића, краљ Александар је био:

> „Борац за идеју, за власт и величину. Отворен пријатељ, отворен непријатељ. Кнез Павле је био шпица и прзница. Памтио је и зло и добро, али никад није нагло реаговао."

Ипак највећа разлика између краља Александра и кнеза Павла била је у схватању војске. Краљ Александар се током читаве своје владавине ослањао на војску и своју снагу црпио из војске. Кнез Павле није показивао интересовање за војску, јер су га више занимали уметност и људи који нису имали неке везе са војском, али и политиком.

Почетком Другог светског рата видела се рањивост и слабост војске која је после смрти краља Александра остала као и држава без главног кохезионог елемента и раздељена унутар себе. Вероватно би сасвим другачије изгледала војска да је краљ Александар преживео атентат у Марсељу. Свакако се не би окренула против њега и извршила државни удар, као што је то био случај са кнезом Павлом.

ЧУВАЈТЕ МИ ЈУГОСЛАВИЈУ?

Краљеве последње речи наводно су биле: *Чувајте ми Југославију*, барем је тако рекао министар Богољуб Јевтић, који је био једини сведок тих његових речи. Да ли је та реченица измишљена?

Постоји неколико чињеница које говоре да краљ Александар то није изговорио. Прво што иде у прилог ове тврдње јесте да су Французи у првом тренутку објавили да су краљеве последње речи биле:

Чувајте југословенско-француско пријатељство.

Када су схватили да су претерали, исекли су реченицу и оставили само: *Чувајте ми Југославију.*

Да ли би један човек који се налази у самртном ропцу био у стању да политички мисли и изговара читаву једну смишљену реченицу?

Многи лекари и медицински стручњаци на основу анализа повреда које је задобио краљ Александар слажу се да он није могао ништа изговорити због озбиљности његовог рањавања.

Други пак тврде да је могао изговорити: *Чувајте...* а да је министар Јевтић додао *Југославију* ради очувања заједнице народа у Краљевини након смрти краља. Француска списатељица Клод Елан дозвољава могућност да је краљ једва изговорио реч *чувајте*, али природно би било за једног човека у

самртном ропцу ако је већ изговорио ту реч, као какав аманет, да је мислио на своје најближе, на своју децу. Владета Милићевић, који је изблиза испитивао догађаје, тврди да је краљ можда нешто рекао на француском, и то у тренутку када је спазио атентатора и пре него што се овај испео на папучицу возила и испалио први метак. Наводно је краљ видевши атентатора рекао Бартуу:

– Le Voila! Aretez la! (Ево га! Зауставите га!)

Притом се Милићевић позива на свој разговор са возачем Фоасаком и генералом Жоржом. На суду француски генерал није споменуо овај важан детаљ. Међутим, слоган *Чувајте ми Југославију* навела је Влада у својој прокламацији од 10. октобра у којој је објавила вест о убиству краља Александра и ступање на престо краља Петра Другог, са позивом свом југословенском народу да испуни последњу жељу краља Александра на самрти. Без сумње то је захтевао државни интерес.

САХРАНА

У држави је одмах проглашена шестомесечна жалост која је трајала од 9. октобра до 9. априла следеће године, од тога је шест недеља или четрдесет дана била дубока жалост. Државна жалост обележена је на уобичајен начин: за време дубоке жалости истакнуте су на свим представништвима државне заставе на пола копља, службеници су носили уобичајене знаке жалости: црне кравате и флор на левој руци, сва акта државних надлештава имала су црни оквир и печат од црног воска, војна лица, официри и подофицири носили су црни флор и у време дубоке жалости нису смели да посећују позоришта, оперу, биоскопе, концерте и локале у којима свира музика. Војна лица која су имала радио-апарате за време жалости могла су да слушају програм само у затвореним просторијама.

Први део погребног церемонијала почео је ујутру 18. октобра у Саборној цркви, где је патријарх Варнава у пратњи неколико епископа одржао опело, коме су присуствовали, поред чланова краљевске породице, представника Владе и Скупштине, и делегати страних држава и краљевских кућа, шефови дипломатских мисија. По завршетку опела, поворка иза ковчега, на челу са младим краљем и краљицом мајком, кретала се пешице према железничкој станици. Сат и по поворка је ишла заобилазним путевима ка железничкој станици како би што већем броју људи било омогућено да одају последњу почаст краљу. По доласку на трг испред станице приређена је смотра југословенских и страних јединица, после чега је погребни воз напустио станицу, у пратњи другог воза у коме су биле делегације страних земаља. Цела Србија, која је у историји имала толико патње и мука, толико напора и борби, била је као никада савладана болом. На дан сахране, 18. октобра, народ је на улицама Београда испратио краљев ковчег клечећи. То се поновило од Младеновца до Тополе, где је народ клечећи сачекао пролазак аутомобила са краљевим посмртним остацима. На Опленцу је педесет хиљада људи дочекало свог владара, махом су то били сељаци који су пешке дошли до Опленца. Никада до тада није забележено да су масе тако спонтано исказивале свој бол и тугу. Догађало се нешто незамисливо и невероватно за модерно време, у коме се толико говорило о кризи нације, о преображају мишљења. Понављале су се библијске слике плача и ридања за краљем, људи на коленима, са болом се ударају у груди и наричу на исконски начин, без стида и сустезања. Стотине жена по селима повезало је црне шалове око врата. Оне га нису жалиле као свог краља и владара већ као свој род. У очима свог народа он је био домаћин старе словенске задруге.

Тај феномен толико исказаног бола и жалости народа савременици су тумачили краљевим животом испуњеним напором и борбама, који је и сам народ искусио и делио, спознајом његове мученичке смрти, болом за ненадокнадивим губитком и страховањем за своју будућност.

И после краљеве сахране у цркви Светог Ђорђа на Опленцу, и после четрдесетодневног помена, народ је и даље спонтано изражавао своју жалост: сељаци су по прастаром обичају ишли гологлави и носили изврнуте гуњеве, чобани по планинама држали су звона на овцама запушена лишћем, а своје фруле су забацили у вајате. Епископ Николај Велимировић је објашњавао такву жалост пажњом и бригом коју је краљ испољавао према обичним људима из народа и добрима која им је чинио. У својој беседи епископ је изговорио и ове речи:

„Да ли ће ико задржати у срцу свом блажу успомену на њега од оних малих и сиромашних људи који су толико осетили милост краљеву? Или, зар ће моћи икад заборавити свог краља онај сиромашак из Шумадије са много синова а без волова, коме је краљ саградио кућу и купио волове? Или она мајка из Поморавља, која је по киши и блату носила тешко болесно дете лекарима у далеку варош, кад се наједном крај ње заустави краљев аутомобил, из кога је изашао краљ, сазнао невољу њену, па узео мајку и дете у своја краљевска кола и одвезао у болницу? У чистим сузама копаоничких и перистерских чобана сијаће дуго лик краља, који је те чобане помиловао и даривао. Дуго ће многе мајке причати своме чеду како му је кумовао један витешки краљ и показивати златни крстић или неку другу драгоценост што му га он посла на колевку. Од свих народних скупина што непрекидно врве на Опленцу, није ли најдирљивија београдска сиротиња која у живом сећању на краљеву милост пође да се још једном исплаче за својим добротвором на гробу његовим и да сузама засведочи своју благодарност и тугу."

Објашњење за толико велику тугу и жал може се тражити и у идентификовању Срба, који су силом прилика постали ратнички народ, са својим владаром, ратником.

У очима свог народа краљ није умро, већ је погинуо, погинуо је на дужности у походу да се поклони својим изгинулим друговима у Француској, на државном путу за обезбеђење европског мира.

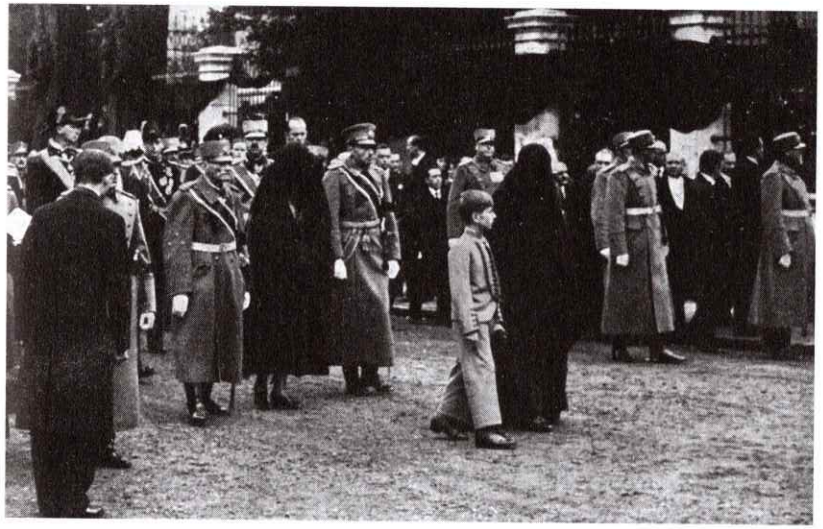

Слика 73. *Сахрана краља Александра – краљица Марија и краљ Петар II*

Слика 74. *Сахрана краља Александра – Геринг и Маршал Петен*

Архив покрајине Буш де Рон је, према поверљивом документу бр. 124 из 1936. године, све предмете везане за атентат поклонио Краљевини Југославији. Аутомобил је до Сплита превезен паробродом „Вис", а до Београда, где је стигао 27. априла железницом. Сви експонати су 28. августа пописани у књизи дародаваца под бројем 48. Када је 20. априла 1937. отворена нова поставка, ови предмети изложени су у одељењу блаженопочившег краља Александра Првог Ујединитеља.

Сала посвећена блаженопочившем краљу Александру била је врло пространа и у њу се улазило кроз хол на чијим су зидовима биле поређане заставе заробљене од непријатељских пукова у ратовима за ослобођење, као и трофеји који симболишу српске победе. Међу заставама је највише било турских, затим аустроугарских и бугарских. Сала блаженопочившег краља садржала је углавном предмете који су приказивали краљеву ратничку личност.

У једном углу је стајао сто са Јелака, где се налазила земуница врховног команданта за време солунских операција. Сто је био једноставан, израђен од грубо тесане чамовине, необојен.

Поред њега је стајала столица о коју је био окачен краљев штап. На столу, у једној вази, било је цвеће које је краљ Александар брао на Солунском фронту. Ту је био и његов писаћи прибор и неколико украсних предмета које су војници израђивали у рововима од пушчаних зрна и поклонили свом врховном команданту. У великим стакленим орманима, налазиле су се униформе које је носио краљ Александар. Поред адмиралске униформе у којој је краљ убијен, ту су биле и парадна коњичка гардијска униформа, ратна униформа са Карађорђевом звездом испод врата и шлемом који је краљ носио на фронту. По средини сале било је поређано неколико стаклених ормана у којима су била многобројна краљева одличја, било их је скоро шездесет.

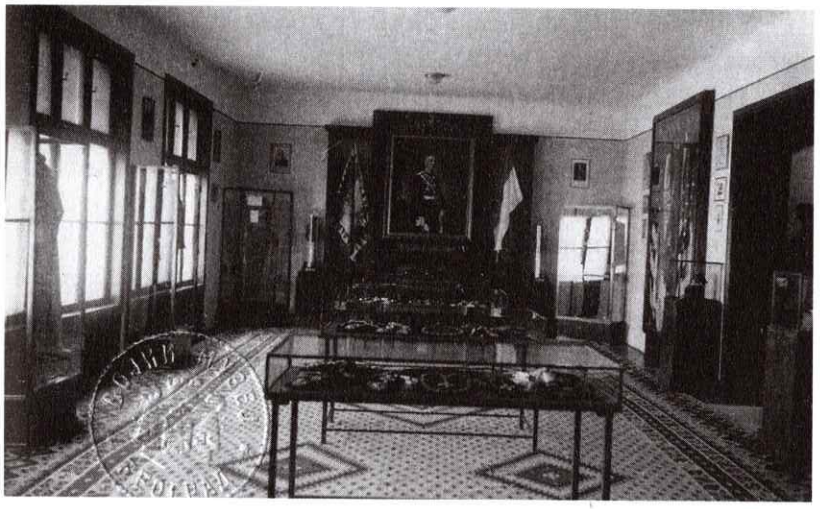

Слика 75. *Просторије у некадашњем Војном музеју посвећене краљу Александру и марсељском атентату.*

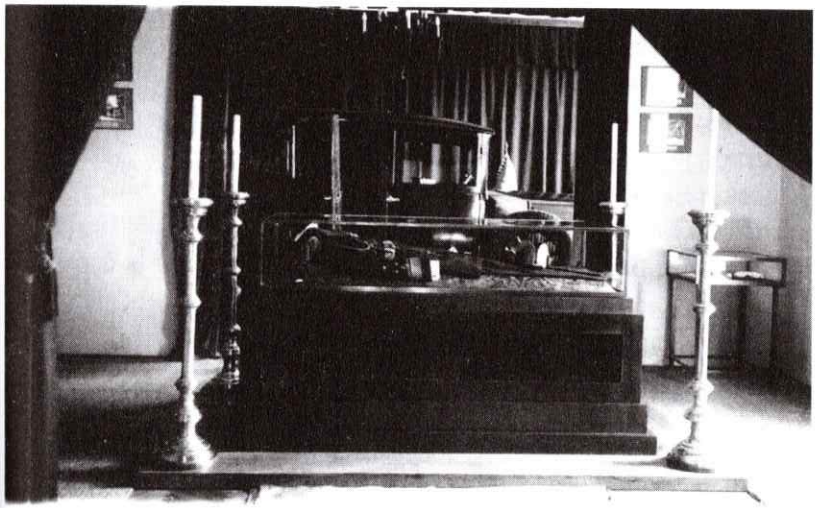

Слика 76. *Просторије у некадашњем Војном музеју посвећене краљу Александру и марсељском атентату.*

У једној суседној одаји били су краљево ловачко одело, његова сабља и старо оружје које је краљ сакупљао.

Ту су се налазили и разни предмети који су служили његовој личној употреби.

У једној посебној одаји распоређени су били предмети везани за атентат у Марсељу. Аутомобил у коме је убијен краљ, пиштољ маузер и неколико зрна нађених у аутомобилу.

На једном столу су били предмети које је краљ Александар имао код себе у тренутку погибије: ручни сат, беле глазе рукавице; јастук и диван на којима је краљ издахнуо у марсељској префектури, као и посмртна маска.

Нажалост, после завршетка Другог светског рата већина ових предмета загонетно је нестала. Укључујући маузер којим је краљ убијен и аутомобил делаж.

Аутомобил у ком је краљ страдао нове комунистичке власти су 1945. године конфисковале из Војног музеја и у њему превозиле млеко и помије. То је потрајало све док возило није потпуно уништено. Возило су затим бацили на отпад као старо гвожђе.

Братислав Петковић, велики заљубљеник у аутомобиле и оснивач првог Музеја аутомобила у Београду, када је сазнао да је возило на отпаду и када је видео да са њега локални Роми скидају месингане делове за препродају, отрчао је кући по бонсек и недуго затим успео је да скине фарове са дотрајалог аутомобила. И тако сачува бар део делажа.

Тако је окончана још једна апсурдна београдска прича. Годинама касније Петковић оснива Музеј аутомобила у Улици Мајке Јевросиме у Београду и полако шири колекцију старих возила.

Међу њима је и пар фарова са делажа, у којем је страдао витешки краљ Александар Ујединитељ.

Слика 77. *Велики сребрни мач који је положен на сандук краља Александра и сахрањен са њим*

МАЊЕ ПОЗНАТИ ДЕТАЉИ У ВЕЗИ СА АТЕНТАТОМ

У овом делу књиге изнећу неке од занимљивости везаних за атентат до којих сам дошао истражујући атентат у Марсељу. Неки од података су непроверени наводи, а неки већ спадају у легенде.

Пре самог укрцавања на брод „Дубровник" у Зеленики краљ је скинуо прстен са малог прста леве руке и дао га краљици Марији јер му, наводно, смета. На њему је писало: „Ко носи, Бог помаже". Натпис је био на старословенском, а прстен је наводно припадао цару Душану.

Убица Величко Керин - Черноземски је имао на десној руци истетовирану лобању и две прекрштене кости, а изнад четири слова, ћирилицом – ВМРО. Ту тетоважу је урадио 1924. године током одслужења казне у затвору Кироутков, у Софији.

Вече уочи доласка краља Александра у Марсељ зграда Југословенске амбасаде је била испрскана црвеном фарбом. Многи су касније рекли да је то било упозорење да ће пасти крв.

Министар двора је запазио да је краљица Марија са собом на пут понела дубоку црнину, што иначе није био део њене гардеробе када је путовала у иностранство.

Краљевић Томислав, средњи син краља Александра, у својим исповестима наводи да је предосетио смрт свог оца.

У својим мемоарима записао је како се једне ноћи пробудио плачући и вриштећи. Одмах се ту створила гувернанта Сматсо. Настојећи да га умири, питала га је шта се дешава, али је он нетремице гледао кроз прозор:

„Са тог нашег прозора се видело језеро изнад којег се дизала нека измаглица. Уместо објашњења рекао сам јој:

– Гледај, тата иде у рај, у небо, гледај!

Помиловала ме је по коси и питала о чему то говорим. Обузет сликом која ми је била тако упечатљива, понављао сам јој шта видим. А кад се она уз мене загледала кроз прозор, узбуђено сам додао:

– Види, тата ми маше!

Питала ме је откуд знам да је то мој тата. Одговорио сам да препознајем његове цвикере и штап, и да видим како ми стално маше. Десетак дана после тог мог сна тата је убијен у атентату."

Француска штампа била је препуна текстова о могућем атентату и препуна прича о усташким логорима и њиховој активности. Гласине о могућем атентату су се пренеле по Паризу, па су чак доспеле и на странице штампе. О њима су писале 9. октобра, на дан Александровог доласка, подневна издања листова „Пари-миди" и „Пари-соар" и оба су помињала терористичку организацију усташа, хрватских националиста и наводила су цитате из њихових емигрантских издања.

Постоји запис у „Креманском пророчанству" где се помиње цар који ће владати након Великог рата и који ће страдати од душманске руке. Са овим пророчанством био је упознат и краљ Александар.

Атентат на краља Александра у Марсељу је први икада снимљен атентат, снимљен је на филмској траци. Оператер који је снимио филм умро је под мистериозним околностима само двадесет четири сата после трагедије.

Просечна старост атентатора у тренутку извршења атентата (9. октобра 1934) била је 29,6 година. Најстарији је био из-

вршилац атентата Величко Керин са 37 година а најмлађи је био организатор акције Еуген Дидо Кватерник са 24 године.

Постоји доста оних који се слажу да је можда на снимку, који је у једном делу исечен, приказано лице које би атентат могло да повеже са правим налогодавцем. Због тога је претпоставка и да је снимаТељ убијен јер је он могао да идентификује то лице, а део траке и уништен. Заиста, када се погледа филм, можете запазити да недостаје део који приказује сам пуцањ у краља.

Политички противници министра спољних послова Јевтића, који је први притрчао аутомобилу краља Александра док је атентатор још био на папучици, штампаће касније поштанске разгледнице са сценом атентата, на којима је избрисана силуета министра Јевтића који трчи ка аутомобилу.

Постојале су и гласине о предвиђању једног видовњака да ће краљ умрети у години када се заврши Илкићево здање. Реч је о згради Народне скупштине, која је рађена по пројекту архитекте Јована Илкића и која се градила необично дуго – скоро тридесет година. То је био и повод да се међу народом прошире гласине да завршетак радова намерно касни како би се најављени трагични догађај што више одложио.

Интересантно је писмо које је уреднику „Њујорк тајмса" упутио Никола Тесла месец дана након атентата а због текста у коме су изнели доста клевета о краљу Александру Карађорђевићу.

„Уреднику 'Њујорк тајмса',

Доста тога речено је о Југославији и њеним народима. Ипак, многи Американци имају погрешан утисак о томе јер су агитатори и политички непријатељи Југославије проширили гласине да се њени становници, који припадају различитим нацијама, међусобно активно мрзе и да их тиранска власт држи заједно против њихове воље. Истина је да сви Југословени – Срби, Славонци, Босанци, Херцеговци, Далматинци, Црногорци, Хрвати и Словенци припадају истој

раси, говоре истим језиком и деле заједничке националне идеале и традиције. Завршетком Првог светског рата краљ Александар је обезбедио политичко јединство у земљи и створио моћну и богату државу. Словени на Балкану су то поздравили са одушевљењем, али је било потребно време да се сви народи прилагоде новим условима. Ја сам рођен у Хрватској. Хрвати и Словенци никада нису били у позицији да се боре за своју независност.

Срби су били ти који су се највише борили и цена извојеване слободе плаћена је српском крвљу. Сви истинољубиви Хрвати и Словенци тога се сећају са захвалношћу. Такође, они су свесни да Срби имају највећу способност и искуство у ратовању и да су најпозванији и најспремнији да упуте своје снаге у кризним тренуцима за земљу. Откако је напорима краља Александра уједињена, Југославија је била нападана од стране политичких непријатеља који су све учинили да је разбију, сејући семе неслоге и ширећи малициозне гласине. Тако се, на пример, књига Луја Адамича „Повратак у домовину", коју је наводно писао под покровитељством Гугенхајмове награде за књижевност, бави политичким клеветама и оптужбама да су владар Југославије и његове идеје непопуларне, како у земљи, тако и овде (у Америци). Адамичево оптуживање краља за разне ствари може бити одбачено са презиром, али једна ствар не може бити игнорисана. Књига садржи тврдње које великог и неустрашивог човека, који је предводио свој народ у крвавим биткама, представљају као слабића у смртном страху од атентата. Наводно, краљ је сваке ноћи спавао у другој соби и избегавао јавна места док их стотине његових помоћника не обезбеде за његово појављивање. Такве клевете урезале су се дубоко у срце сваког лојалног Југословена.

Господин Адамич је веома гласан када описује мржњу и неслогу између Хрвата, Словенаца и Срба, али недавни догађаји оповргнули су његове тврдње. Земље, које су по мишљењу Адамича у отвореном сукобу, показале су своју оданост краљу попут Србије. О томе је писано у више из-

вештаја 'Њујорк тајмса', међу којима је и изузетно снажан и драматичан опис сахране краља Александра.

Смрт краља уздрмала је земљу до темеља, али се непријатељи Југославије узалуд надају њеном разбијању. Племенита крв великог човека само ће допринети јачању заједништва свих делова земље. Александар ће заувек живети у сећању свог народа као херојска фигура импозантне величине. Попут Вашингтона и Линколна Југославије – као Вашингтон, способан и неустрашив генерал који је ослободио своју земљу од угњетавања, као Линколн мудар вођа и патриота који је завршио у мучеништву.

Никола Тесла

Њујорк, 19. октобар 1934."

ЗАКЉУЧАК

Драги пријатељи,

у књизи коју сте управо прочитали изнео сам што сам сазнао о безбедносним пропустима који су водили до убиства краља Александра, а предмет су више од шест година интензивног рада.

Књига коју сте прочитали доживела је три корекције у том периоду, три пута је допуњавана информацијама, скицама, фотографијама.

Да бих у потпуности сагледао овај трагичан догађај, разговарао сам са много стручних и компетентних људи а те разговоре преточио сам у документарни филм „Атентат 1934." у коме можете наћи још детаља везаних за убиство краља Александра.

Моја жеља била је да кроз безбедносну призму сагледам атентат у Марсељу, да разоткријем све грешке и понудим читаоцу на основу тога закључак да ли је атентат у Марсељу могао бити спречен да су спроведене све неопходне безбедносне мере. Верујем да сам у томе успео, али последњи суд дајте ви, читаоци...

Сложеност овог случаја огледа се у томе што је било потребно прикупити прво историјске податке, па тек онда се бавити безбедносним анализама самог атентата. Историја нам је нажалост таква да се мења са сваком променом власти, што значи сваких десетак година.

Због те чињенице много тога и данас је остало скривено у вези са животом, али и смрћу краља Александра.

Читаву ствар додатно компликује чињеница да је документација везана за атентат на краља Александра, која је складиштена у Француској, још увек под ознаком „државна тајна – строго пов." и питање је када ће бити доступна јавности.

О којој количини документације се ради, најбоље осликава сведочанство адвоката одбране Жоржа Десбона који је рекао на другом дану суђења да је њему било достављено око две хиљаде и шестсто страница докумената у вези са атентатом.

А колико један податак може да измени историју, говори нам и случај изношења података у вези са убиством министра Бартуа. Наиме до 1974. године званичан податак француске полиције и државе је био тај да је Черноземски убио и министра Бартуа. Међутим, 1974. године држава открива документацију сачињеног увиђаја који доказује да је Барту рањен метком другог калибра у односу на оне које је код себе имао Черноземски приликом атентата.

Основано се поставља питање шта се то још скрива од целокупне јавности у француској архиви?

Наши историчари су у неколико наврата тражили да се отвори досије и истина изађе на видело, међутим без успеха. Очигледно да би откривање свих докумената и данас некоме нанело политичку штету.

У нади да ће истина и правда на крају победити,

Срдачно

Милан Богојевић

ПОГОВОР

У протеклој години која као да је презасићена обележавањем јубилеја – сто година од завршетка Првог светског рата, остале историјске теме устукнуле су и нестале из фокуса српске јавности. Тако су други историјски догађаји остали познати само уском броју заинтересованих. Један од таквих догађаја је атентат на краља Александра Карађорђевића, који се догодио пре осамдесет пет година у Марсељу, 1934. године.

Александар Карађорђевић, иако формално владар Срба, Хрвата и Словенаца, односно Краљевине Југославије, и у свом времену се препознавао углавном као „српски" краљ. Његова владавина била је са успонима и падовима, везаним и за сам народ из кога је потекла његова лоза. Многа његова дела су слављена, а многа кођена, у зависности од потоње епохе и политичког става критичара. Међутим, Александров одлазак са историјске сцене 1934. године означио је дефинтивно промену политичких околности у Краљевини, коју је оставио свом брату од стрица на управљање до пунолетства младог престолонаследника Петра. Александров одлазак утицаће на судбину његовог краљевства, а још више на судбину његовог народа. Атентат на моћног владара у деценији када је управо такав краљ и човек таквих особина требало да броди југословенском лађом по усковитлалом европском политичком мору, одразиће се и на судбину Краљевине, непуних седам година после његовог убиства. Краљевина Југославија ће

нестати окупирана од непријатеља, утонувши потом у крваво коло вишеструког грађанског рата под окупацијом. Његови потомци остаће без трона и развејени по свету до данашњих дана.

Многе дилеме из Александрове владавине су и данас отворене и тема спорења накнадних тумачења и историчара и публициста. Међутим, атентат извршен на њега у Марсељу, 9. октобра 1934. године, релативно је испитан догађај, захваљујући и ангажовању истражних органа тадашње Краљевине Југославије.

Ипак овај догађај, као и професионално искуство, подстакли су аутора Милана Богојевића да се позабави појединим аспектима атентата. Ти аспекти су саставни део самог атентата на краља, али су можда измакли посебној пажњи јавности.

Као неко ко се професионално бави обезбеђењем важних личности, он се атентатом бавио с аспекта безбедносне заштите самог краља Александра и пропуста у спречавању атентата.

Иако му је ово прво обимније дело, рукопис Милана Богојевића је сасвим читак, и веже пажњу читаоца иако описује можда и шире познате догађаје. Посебан квалитет је чињеница да се он није упустио у ризичне рукавце описивања широке биографије краља Александра, већ свог читаоца води управо према оном што је срж ове књиге: проблему обезбеђења краља Александра и пропустима који су помогли успеху атентата.

Богојевић указује на оне политичке и националне групе које су Александру радиле о глави када је владао Краљевином СХС и Југославијом. То су комунисти, припадници хрватског усташког покрета и македонске револуционарне организације. О свим тим илегалним групама, којима тероризам није био стран, Богојевић даје довољно обавештења, тако да читалац може да разуме потоње догађаје. Такође, аутор објашњава због којих се све политичких турбуленција краљ одлучио на увођење репресивније владавине у два наврата своје владавине.

Оригиналност ове књиге управо је специфично ауторово тумачење догађаја који су резултат његовог свакодневног искуства из обезбеђивања личности. Он анализира краљево безбедносно окружење, слажући га у специфичне прстенове, у којима су шире, уже и непосредно обезбеђење: Краљева гарда, полиција, обавештајна служба. Потом дефинише појмове важне за разумевање обезбеђења личности од највећег могућег значаја за једну државу и народ. Коначно, указује на безбедносне пропусте француске стране, важне за разумевање свих околности атентата.

Читајући текст читалац остаје запрепашћен следом несмотрености и непажње, који резултују трагичном исходом, убиством југословенског краља. Али не само тим већ и сасвим нехотичним страдањем министра Бартуа, које је дуго прикривано од јавности, управо због пометености и грешака француског обезбеђења.

Милан Богојевић анализира и судбине атентатора, врсту оружја којим је извршен атентат и даје упечатљиву слику преноса краљевог тела назад у отаџбину. Он не улази у дубоке анализе историјских и политичких последица, али пружа читаоцу могућност да са неколико сликовитих епизода које су пратиле Александров пут у Француску дочара фаталност његове судбине.

Милан Богојевић својим једноставним указивањем на поједине чињенице утиче на читаоца да изађе из овог текста са упечатљивом сликом страдања краља Александра 9. октобра 1934. године. У томе и јесте и највећа интрига за читаоце, и највећа вредност ове књиге.

Др Бојан Димитријевић,
научни саветник, Институт за савремену историју

ЛИТЕРАТУРА

Милићевић, Владета, „Убиство краља у Марсељу", Београд, Филип Вишњић, 2000.

Елан, Клод, „Живот и смрт краља Александра I", Београд, Ново дело, 1989.

Недић, Мирослав, „Распета Србија", Београд, Графопак, 2009.

Прибићевић, Светозар, „Диктатура краља Александра", Београд, 1953.

Карађорђевић, Ђорђе, „Истина о мом животу", Слободан Јовић, Београд, 1988.

Карађорђевић, Томислав, „Мемоари", Задужбина краља Петра I, Топола, 1999.

Смиљанић, Радомир, „Витешки краљ ујединитељ", Металограф, Трстеник, 1993.

В. К. Волков, „Убиство краља Александра – Хитлерова завера", Нова књига, Београд, 1983.

Стојадиновић, Милан, „Ни рат ни пакт", Отокар Кершовани, Ријека, 1970.

Анри, Роберт Пети, „Краљ Александар од Југославије као жртва масонске завере", Слободна књига, Београд, 1996.

Глигоријевић, Бранислав, „Краљ Александар Карађорђевић", Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 2002.

Дамјанов, Петар и Младеновић, Мирослав, „Летопис гарде", Новинско-издавачки центар Војска, Београд, 2002.

Погорелец, Јелка, „Тајне емигрантских злочинаца", Новости, Београд, 1933.

Марјановић, Боривоје, „Југословенски атентати", Беокњига, Београд, 2006.

Казимировић, Васа, „Црна рука", Прометеј, Нови Сад, 1997.

Барчот, Тонко, „Несуђени атентатор на краља Александра: Петар Ореб Мијат и његов пут до вешала", Загреб, 2006.

Stephen Graham, „Alexander of Yugoslavia: The story of the king who was murdered at Marseilles", Yale university press, New Haven 1939.

Снимак атентата и сахране краља Александра, www.youtube.com.

Архива „Вечерњих новости".

Архива „Политике".

Документа Архива Југославије.

САДРЖАЈ

Предговор 9

Из говора Њ. в. краља Александра I Карађорђевића 16

Биографија краљаАлександра 19

Из говора Њ. в. краља Александра I Карађорђевића 36

Претње по краљеву безбедност 37

Комунисти, усташе и ВМРО 41

Комунисти 41

Текст обзнане 43

Усташе 52

Шта се десило тог 20. јуна? 53

Текст Усташке заклетве 58

ВМРО – Унутрашња македонска
револуционарна организација 65

Софијска декларација 66

Шта је био циљ ВМРО? 67

Из говора Њ. в. краља Александра I Карађорђевића 70

Систем безбедности 72

Полиција 74

Гарда 77

Из говора Њ. в. краља Александра I Карађорђевића 83

Обавештајна служба
Министарства унутрашњих дела 84

Како се једна жена нашла у улози шпијуна? 86

Неуспели атентати на краља 91

Зашто се Ореб уплашио? 100
Краљев пут до Марсеља 107
Припрема атентатора 119
Одговор полиције на претње 136
Убиство краља 141
Из говора Њ. в. краља Александра I Карађорђевића 168
Мистерија Бартуове смрти 170
Истрага 173
Судски процес 175
Судбина атентатора 182
Тајна трећег снимка 186
Ко је у ствари била плава дама 187
Оружје којим је извршен атентат 190
Повратак краља 193
Краљев тестамент 201
Чувајте ми Југославију? 205
Сахрана 206
Диктатори бришу историју 210
Мање познати детаљи у вези са атентатом 214
Закључак 219
Поговор 221
Литература 225

Милан Богојевић
КРАЉ АЛЕКСАНДАР I КАРАЂОРЂЕВИЋ
Жртва завере

Издавач
Чувари, Београд
cuvari.beograd@gmail.com

Уредник
Дејан Павловић

Лектура
Сања Томић

Компјутерски слог
Мариус Рошу

Штампа
Артпринт, Нови Сад

Тираж
1000

ISBN 978-86-80650-33-3

2021

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

321.61:929 Карађорђевић А. I
323(497.1)"1912/1934"

БОГОЈЕВИЋ, Милан, 1981-
Краљ Александар I Карађорђевић : жртва завере / Милан Богојевић. - Београд : Чувари, 2021 (Нови Сад : Арт принт). - 228 стр. : илустр. ; 21 cm

Тираж 1.000. - Стр. 9-14: Предговор / Владимир Карађорђевић. - Стр. 221-223: Поговор / Бојан Димитријевић. - Библиографија: стр. 225-226.

ISBN 978-86-80650-33-3

а) Карађорђевић, Александар I, југословенски краљ (1888-1934) -- Атентат
б) Југославија -- Политичке прилике -- 1912-1934

COBISS.SR-ID 30548745

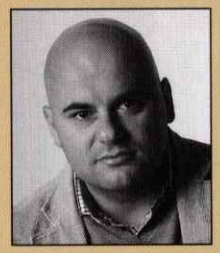

Милан Богојевић рођен је 8. августа 1981. године у Земуну.

Завршио је средњу војну школу и Пословно - правни факултет у Београду.

До сада је написао три књиге: „Атентат 1934" (2014), „Милунка Савић – ордење и ожиљци" (2017) и „Мале приче Великог рата" (2018).

Милан је аутор првог документарног серијала „Атентат 1934", сценариста телевизијских документарних серијала „Чувари нашег неба" и „Тамо где смо били".

Добитник је Златне медаље Александра Сергејевича Пушкина „За верност слову и делу" коју му је доделио Савез писаца Русије у 2018. години.

Ожењен је и отац троје деце: Андреја, Уне и Мие.

Оригиналност ове књиге управо је специфично ауторово тумачење догађаја који су резултат његовог свакодневног искуства из обезбеђивања личности. Он анализира краљево безбедносно окружење, слажући га у специфичне прстенове, у којима су шире, уже и непосредно обезбеђење: Краљева гарда, полиција, обавештајна служба. Потом дефинише појмове важне за разумевање обезбеђења личности од највећег могућег значаја за једну државу и народ. Коначно, указује на безбедносне пропусте француске стране, важне за разумевање свих околности атентата.

Читајући текст читалац остаје запрепашћен следом несмотрености и непажње, који резултују трагичном исходом, убиством југословенског краља. Али не само тим већ и сасвим нехотичним страдањем министра Бартуа, које је дуго прикривано од јавности, управо због пометености и грешака француског обезбеђења.

Др Бојан Димитријевић,
научни саветник, Институт за савремену историју

Милан Богојевић у овој књизи на занимљив начин излаже чињенице које су биле мање или потпуно непознате нама „обичним људима". Он објашњава атентат са стручног безбедносног аспекта и пише о пропустима и стицају околности који су довели до убиства Ујединитеља. Ово је све, само не обична књига. Ако желите нов поглед и другачији осврт на 1934. и дешавање у Марсеју, ово је књига за вас.

Марко Јеремић, новинар

ISBN 978-86-80650-33-3
9 788680 650333